

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka

Obor: Mezinárodní politika a diplomacie

**Střet kultur a jeho mezinárodně politické souvislosti a
důsledky: Případová studie Afrika**

Kouřim 2016

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

Vypracovala:

Mgr. Bc. Hana Borová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Střet kultur a jeho mezinárodně politické souvislosti a důsledky: Případová studie Afrika*“ vypracovala samostatně s využitím materiálů uvedených v seznamu literatury.

V Kouřimi dne 29. dubna 2016

.....

Hana Borová

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat především prof. PhDr. Zuzaně Lehmannové, CSc. za odborné vedení, ochotu, cenné rady a především trpělivost při psaní mé diplomové práce.

Abstrakt

Cílem práce je identifikovat dlouhodobé důsledky střetu africké a evropské kultury a jeho aktuální politické, ekonomické a sociální důsledky v současné subsaharské Africe. V metodologické části jsou vysvětleny pojmy sociokulturní celek, sociokulturní struktura, střet kultur a kulturní mezera. Dále jsou zachyceny základní charakteristiky africké kultury a stručně nastíněny dějiny této oblasti s důrazem na historický vliv Evropy. Aplikační část je rozdělena na tři části podle oblastí, ve kterých jsou dopady kulturní mezery analyzovány. Jedná se konkrétně o politickou, ekonomickou a sociální oblast. Každá oblast se dále dělí na čtyři části, které díky konkrétním příkladům přibližují důsledky střetu evropské a africké kultury v současné subsaharské Africe.

Klíčová slova

střet kultur; kulturní mezera; subsaharská Afrika

Abstract

The aim of the theses is to identify long-term consequences of the clash of African and European cultures and its current political, economic and social consequences on the contemporary Sub-Saharan Africa. In the methodological part the terms of socio-cultural complex, socio-cultural structure, clash of civilizations and culture gap are explained, followed by the basic characteristics of African culture and a brief outline of the local history with a special emphasis put on the historical influences of Europe. The application part is divided into three sections according to the areas in which the effects of culture gap are analysed - namely political, economic and social spheres. Each area is further divided into four parts that using specific examples describe consequences of the clash of European and African cultures in contemporary Sub-Saharan Africa.

Key words

clash of civilisations; culture gap; Sub-Saharan Africa

Obsah

Úvod	8
1 Teoretická a metodologická východiska řešení tématu, základní koncepty a pojmy	10
1.1 Sociokulturní systém a struktura.....	10
1.1.1 Kulturní proces a jeho vývoj v historii	13
1.2 Teoretický koncept střetu civilizací	15
1.3 Teoretický koncept pojmu kulturní mezera	19
2 Specifika africké kultury, její historické proměny a současné rysy	24
2.1 Kulturní pestrost Afriky	25
2.2 Střet vlivů tří náboženství	27
2.3 Střet mezi tradiční společností a moderní civilizací	29
2.4 Základní hodnotová orientace	30
2.5 Střet etnický	32
2.6 Stručná historie subsaharské Afriky	34
3 Tradiční versus moderní Afrika: důsledky kulturní mezery	41
3.1 Politická oblast.....	42
3.1.1 Politické instituce	45
3.1.2 Volby	48
3.1.3 Odrazy tradice v současnosti	50
3.1.4 Korupce	51
3.2 Ekonomická oblast.....	53
3.2.1 Zemědělství	54
3.2.2 Průmysl.....	57
3.2.3 Ropa.....	59
3.2.4 Doprava	62
3.3 Sociální oblast.....	63
3.3.1 Zdravotnictví	63
3.3.2 Školství a vzdělání.....	66
3.3.3 Používané jazyky v Africe.....	68
3.3.4 Postavení žen	70
Závěr	73
Seznam literatury.....	77
Seznam příloh	85

Seznam obrázků

Obrázek č. 1 Rozdíl mezi formou a funkcí – příklad parlamentu.....	47
---	-----------

Úvod

Afrika je pro širší veřejnost zjednodušena do představy černého kontinentu, kde lidé trpí chudobou a nemocemi. Afrika je ale především kontinentem obrovské kulturní rozmanitosti a pro Evropany nezvyklého vnímání světa. A je to právě Evropa, kdo se z velké části podepsal na současné tváři politické mapy Afriky. To, jak se střet těchto dvou kultur v subsaharské Africe promítl do současnosti, je hlavním tématem této práce.

V práci bude kladen důraz na kontakt pouze dvou kultur, a to evropské a africké. Veškerý zájem bude směřován do oblasti na jih od Sahary, protože sever Afriky je jednoznačně spojen s islámskou kulturou.

Cílem práce je identifikovat dlouhodobé důsledky střetu africké a evropské kultury a jeho aktuální politické, ekonomické a sociální důsledky v současné subsaharské Africe. Analýza bude směřovat k potvrzení či vyvrácení hypotézy, že kulturní mezera je zdrojem politických a ekonomických bariér v rozvoji současné subsaharské Afriky. Kapitoly aplikační části pak budou také analyzovat střet evropské a africké kultury a ukáží na konkrétních příkladech jeho důsledky.

V první kapitole budou vymezeny základní pojmy, nezbytné pro zpracování tématu. Jedná se především o pojmy *sociokulturní celek*, *sociokulturní struktura*, *střet kultur* a *kulturní mezera*. Při analýze konceptu střetu kultur bude jako východisko použita teorie Samuela P. Huntingtona o střetu civilizací. Teoretická část bude rozšířena o koncept kulturní mezery.

Druhá kapitola bude věnována charakteristice subsaharské Afriky. I když je obtížné charakterizovat africkou kulturu, budou její rysy popsány na pěti vybraných oblastech, a to kulturní pestrost Afriky, střet vlivů tří náboženství, střet mezi tradiční a moderní civilizací, základní hodnotová orientace a střet etnický. Tato kapitola bude doplněna o stručnou historii subsaharské Afriky s důrazem kladeným především na vlivy Evropy v této oblasti a na proces osamostatňování afrických států.

Třetí, aplikační část práce je rozdělena na tři části, ve kterých bude zkoumán vliv střetu evropské a africké kultury a kulturní mezery na současnou subsaharskou Afriku v politické, ekonomické a sociální oblasti. Každá z oblastí je rozdělena na čtyři podkapitoly, které se zabývají vybraným konkrétním tématem a uvádějí příklady vlivu kulturní mezery a střetu evropské a africké kultury na současnou subsaharskou Afriku.

V politické oblasti bude pozornost soustředěna především na institucionálně normativní složku kultury, tedy na politické instituce, volby a korupci v politice. Jako

důkaz prolínání tradice do politiky bude zařazena podkapitola o odrazu tradice v současném politickém životě.

V ekonomické oblasti bude nejvíce pozornosti věnováno zemědělství a průmyslu, které jsou stále určujícími faktory ekonomiky afrických států. Na příkladu těžby ropy bude demonstrována situace státu, který svou ekonomiku jednostranně zaměřuje. Poslední podkapitola bude věnována dopravě, která je nepostradatelnou součástí uskutečňování jakéhokoliv mezinárodního obchodu.

Část pojednávající o sociální oblasti bude nejvíce akcentovat střet institucionálně-normativní složky kultury s duchovní složkou, a to především v oblasti zdravotnictví a školství. Se školstvím souvisí i podkapitola věnovaná jazykům používaným na území států subsaharské Afriky. Kapitola bude zakončena analýzou postavení žen v současné africké společnosti.

Tato práce se záměrně soustředí pouze na vybrané oblasti a uvádí jen některé příklady. Střet evropské a africké kultury se samozřejmě odráží i v dalších aspektech života, ale jejich důkladnější analýzu nedovoluje rozsah práce.

Práce vychází z vědeckých monografií a statí autorů české i zahraniční provenience z oboru mezinárodní vztahy a kulturní antropologie. V metodologické části věnující se konceptům sociokulturního celku, sociokulturní struktury a kulturní mezery se jedná především o práce Zuzany Lehmannové a Vladimíra Kváči. Koncept střetu kultur je založen na práci Samuela P. Huntingtona „*Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*.“ Další části práce vycházejí jednak z monografií domácích i zahraničních autorů, ale i z dokumentů mezinárodních organizací, z kterých byla čerpána zejména statistická data. Dále byly využity internetové zdroje, a to především pro dokreslení konkrétních příkladů v aplikační části práce.

1 Teoretická a metodologická východiska řešení tématu, základní koncepty a pojmy

Pro cíl práce má zásadní význam několik konceptů, které budou používány a které je důležité přesně definovat. Jedná se především o pojmy *sociokulturní systém*, *sociokulturní struktura*, *střet kultur* a *kulturní mezera* ve spojení s globalizací.

1.1 Sociokulturní systém a struktura

Metodologickým východiskem práce bude systémové pojetí kultury. To se formovalo na evropském kontinentě v novověku a proměňovalo se postupně s vývojem vědy. Mechanické interpretace celku jako systému a jeho jednotlivých částí se přenesly i do společenských věd. Století 19. a 20. přinesly změnu ve vnímání celku, již to nebyl mechanický stroj, ale vyvíjející se organismus.¹ Tento postoj byl v 19. století přenesen i do formujících se sociálních věd, kdy je společnost „*interpretována jako celek vzájemně závislých částí, které se vyvíjejí do podoby stále složitějších systémů.*“² Pozornost se postupně začala přesouvat i k jednotlivým částem celku a vztahům, které mezi sebou jednotlivé části měly, a také ke vztahu celku s vnějším prostředím. Pojem systém je tedy celek jednotlivých částí, na základě jejichž vztahů se formují jeho charakteristiky. Každý systém je součástí vyššího systému a zároveň je sám vyšším systémem pro systémy nižší kategorie.³

Z hlediska zvoleného přístupu je kultura chápána jako proces, tedy něco dynamického, co se stále mění. Lze tak odlišit pojem **kultura**, pokud je položen důraz na studium prvků a struktur, a **kulturní proces**, „*pokud je v reflexi položen důraz na dynamiku (vývoj) socio-kulturní reality (systému, struktury) a na funkci kultury jako imanentního subsystému vztahu člověka a jeho relevantního přírodního prostředí.*“⁴

Sociokulturní realita se potom jeví jako neuvěřitelně komplikovaná síť vztahů mezi jednotlivými lidskými společenstvími a každé jedno společenství je také složitým systémem, ve kterém hraje důležitou roli vztah člověka k jeho kulturním výtvorům. Základní jednotkou takového výzkumu je **sociokulturní celek**, který označuje „*konkrétní*

¹ K tomuto posunu přispěl rozvoj biologie 19. století. LEHMANNOVÁ, Zuzana a kol. *Formování globálního řádu?*, str. 16-17.

² Tamtéž, str. 16.

³ Ve 20. století došlo k obrovskému rozvoji vědních disciplín jako kybernetika, lingvistika, kulturní antropologie, psychologie atd., které přispěly k dalšímu posunutí systémového vnímání. Tamtéž, str. 15-17, 19, 24.

⁴ Tamtéž, str. 34.

lidské společnosti, které vytvořilo a disponuje specifickým kulturním systémem (souborem kulturních výtvorů objektivizovaných i interiorizovaných), který využívá k zajištění své existence, ke svému fungování a rozvoji.“⁵ Pod konkrétním sociokulturním celkem je třeba vnímat každý typ lidského společenství se svou kulturou. Pod pojem **sociokulturní systém** patří silně vnitřně integrovaný sociokulturní útvar, který má relativně rovnovážně rozvinuté jednotlivé oblasti kultury.⁶

Pojem sociokulturní celek umožňuje propojit kulturu s územím. Jednotlivé sociokulturní útvary sousedí jeden s druhým, navzájem se tak přirozeně ovlivňují, a proto není možné určit mezi nimi jednoznačně hranici. Nicméně v současnosti, době podléhající stále více fenoménu globalizace, novým médiím a rychlému šíření informací, ztrácí geografická blízkost na významu.⁷

Vazby mezi jednotlivými sociokulturními celky v určitém geografickém prostoru (v případě této práce v prostoru subsaharské Afriky) reflektuje pojem **sociokulturní struktura**. Ta procházela a prochází dynamickými změnami a vyvíjela se v průběhu historie. Dnes lze hovořit o formování globální sociokulturní struktury, protože se v posledních staletích rozvíjí neobyčejně rychle.⁸

V této práci bude důraz kladen především na dva sociokulturní systémy, a to africký a evropský, jejich vztahy a důsledky ovlivňování africké kultury evropskou. Vzhledem k procesu globalizace a dynamice změn, které probíhají v současném světě, není ovlivňování jednoho sociokulturního celku jiným v zásadě nijak geograficky limitováno, jak tomu bývalo dříve.

V dnešním globalizovaném světě si kultury jednotlivých společenství stále udržují svoji jedinečnost, nicméně jsou také ovlivňovány jinými kulturami. Tento proces samozřejmě probíhá od pradávna (např. rozšiřování říše Alexandra Velikého, vliv arabské kultury ve středověké jižní Evropě), ale nyní je rychlejší. Kulturní pluralita neboli rozmanitost, je spojena „*s tématem rozmanitosti obyčejů a tradic, uměleckých projevů, duchovních idejí jednotlivých lidských společenství.*“⁹ Tento komplex lze studovat z pohledu dvou základních aspektů, a to aspektu diverzity kultur a aspektu vztahů mezi kulturami. První aspekt vymezuje charakteristiky, jedinečnosti a neopakovatelnosti

⁵ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 20.

⁶ V současné době jsou takovými jednotkami národní sociokulturní celky, většinou ve formě moderních států. LEHMANNOVÁ, Zuzana a kol. *Formování globálního řádu?*, str. 35.

⁷ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 20-22. Blíže viz kapitola 1.3.

⁸ Tamtéž, str. 36. O substrukturách sociokulturního systému pojednává blíže kapitola 1.3.

⁹ Tamtéž, str. 11.

kultur, v našem případě africké kultury, zatímco druhý aspekt se soustředí na vystižení vztahů mezi jednotlivými kulturami, jejich ovlivňování a dynamiku změn (vliv evropské kultury na africkou).¹⁰ Oba tyto aspekty jsou pro pochopení kultury jako celku a jejího zasazení do mezinárodního kontextu zásadní. Stejně tak jsou důležité pro tuto diplomovou práci, která se zabývá jedinečností africké kultury a jejím vztahem ke kultuře evropské.

Zajímavé je rovněž to, že pojem kultura se rozšiřoval od počátku novověku, doby, kdy se Evropané začali setkávat s novými národy, společenstvími a domorodými obyvateli. Ve střetu evropské a domorodé kultury počátku novověku pro Evropany jasně vítězila jejich kultura, přesněji řečeno, domorodé kultury nebyly za kultury jako takové považovány. A tak se do používání termínu dostal evropský kulturní etnocentrismus a evropská pýcha na kulturní nadřazenost. Postoj kulturního proti barbarskému, přírodnímu, je možné cítit v používání slova kultura dodnes.¹¹ Při používání slova kultura v soudobých odborných textech by samozřejmě tento hodnotící prvek měl být potlačen.

V takto vymezeném přístupu lze říci, že „*kultura je na současném stupni poznání chápána jako celý složitý **systém** lidských výtvorů – objektivizovaných i interiorizovaných – které jsou nahlíženy z hlediska své funkce nástroje a regulativu existence, adaptace a vývoje lidského rodu jako celku, jednotlivých sociálních systémů (od velkých společenských celků až po malé sociální skupiny) a jednotlivců.*“¹²

Africká kultura tedy bude zkoumána ze dvou aspektů, jednak z pohledu její vnitřní struktury, tedy vztahů mezi prvky a jejich charakteristikami, a dále ve vztahu k systému na stejné úrovni, tedy ve vztahu k evropské kultuře, která tu africkou silně ovlivnila.

Vztahy a ovlivňování jednotlivých sociokulturních celků mezi sebou s sebou přinášejí větší či menší kulturní změny. Proces **akulturace** patří do této kategorie a pro hlavní téma práce, tedy vztah evropské a africké kultury, je určující. Je to „*výměna prvků kultury mezi skupinami v přímém kontaktu*“ a náleží k ní i „*změny, které vyplývají z toho, že skupiny vejdou v nepřetržitý přímý kontakt.*“¹³

Je třeba zmínit i druhý proces kulturní výměny, a totiž proces **difuze**. Stručně lze říci, že difuze je „*vypůjčování si kulturních znaků mezi kulturami.*“¹⁴ Taková výměna informací probíhala v minulosti běžně, protože žádná společnost nikdy nežila naprosto

¹⁰ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 11.

¹¹ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, str. 11-12.

¹² Tamtéž, str. 30.

¹³ Patří sem např. kolonizace světa evropskou kulturou. KOTTAK, Conrad Phillip. *Anthropology: appreciating human diversity*, str. 43, 584.

¹⁴ Tamtéž, str. 42.

odříznutá od ostatních (dálkový obchod probíhal již před tisíci lety). Lze rozlišovat tři druhy difuze, a to přímou, nepřímou a násilnou. Přímá difuze probíhá, když spolu dvě kultury obchodují, uzavírají se smíšená manželství nebo spolu vedou válku. Pokud si jedna kultura podmaní druhou a vnutí jí své zvyky, jedná se o násilnou difuzi. Při nepřímé difuzi se předmět dostane ze skupiny A do C přes skupinu B, aniž by A a C přišly do přímého kontaktu. Skupinu B tak mohou tvořit obchodníci, kteří své zboží převážejí z různých území.¹⁵

I difúze může přispívat k sociokulturní změně, a to především difúzí objevů a vynálezů z jednoho sociokulturního celku do druhého.¹⁶ Je tak často příčinou technologického pokroku společností, které nemají ideální geografickou polohu a nedisponují vlastními vynálezy. Díky difúzi je přebírají z jiných kultur a pomáhá jim to zrychlit jejich vlastní vývoj.¹⁷ V dnešní době probíhá difuze především přes mass media a díky rozvoji informačních technologií.

1.1.1 Kulturní proces a jeho vývoj v historii

Dnešní celosvětová kulturní rozmanitost je výsledkem dlouhého vývoje, jehož základ byl položen během neolitické revoluce, tedy cca 10 tis. let př. n. l. Tato etapa lidských dějin je charakterizována především intenzivním a bezprostředním vztahem člověka k přírodnímu okolí. Lidský rod v tomto období byl ještě plně podřízen přírodě, nicméně se pomalu, ale jistě rozšířil do celého světa. Vzhledem k obrovské ploše, kterou lidé obývali, a jejich malému počtu se o kulturní diferenciaci nedá hovořit, byla prozatím nezřetelná. Lidské skupiny se začaly pomalu organizovat, aby tak využily potenciálu a dokázaly si snadněji zajistit existenci. Neolitická revoluce byla zásadní pro vývoj lidské společnosti, protože s sebou přinesla technologickou revoluci, ztělesněnou v přechodu k zemědělství, zemědělské výrobě a jejímu rozvoji. Člověk tak poprvé ovlivňoval cíleně a vědomě přírodu, měnil svou realitu, a to prostřednictvím kultury. Vše začalo být složitější, komplikovanější. Vznikala první města, měnilo se uspořádání společnosti a sociálních vztahů. Prosadila se dělba práce a specializace, rozvíjela se řemesla a obchod.

Vznikaly tak velice složité sociokulturní celky, spojené s místem, klimatem a lidským společenstvím, první velké civilizace (sumerská, egyptská, čínská, atd.),

¹⁵ KOTTAK, Conrad Phillip. *Anthropology: appreciating human diversity*, str. 42-43.

¹⁶ Např. zavádění léků Evropany na africký kontinent, viz kapitola 3.3.1.

¹⁷ SOUKUP, Václav. *Americká kulturní antropologie I.*, str. 106.

institucionálně a hodnotově integrované sociokulturní celky, které lze označit jako „lokální“ kultury. Byly to stále ještě relativně uzavřené celky, které byly s ostatními jen ve volných vztazích. Postupně se vyvíjela nová centra, nové sociokulturní celky v dalších oblastech světa. Zásadní roli měla v tomto ohledu stabilizace západní Evropy. Zde docházelo ke koncentraci znalostí, rozvíjely se univerzity, díky zámořským objevům se šířila evropská kultura na nový kontinent. K tomu napomohl i rozvoj přírodních a technických věd a především jejich propojení s výrobou. Technická, průmyslová revoluce naprosto změnila tvář Evropy, evropského sociokulturního celku a i díky tomu se evropská kultura začala intenzivněji šířit do celého světa. Tato kultura tak ukončila druhou fázi lidských dějin a vytvořila předpoklady k nové fázi – planetární.¹⁸

Je tedy možno shrnout, že vývoj lidské společnosti jako sociokulturního celku si prošel do této chvíle třemi stádii. První, kdy na zemi existovala izolovaná autonomní společenství lidí s vlastní kulturou. V druhém období už docházelo k interakcím s podobnými kulturami ovšem bez silnějšího dopadu na kulturní systém, v případě subsaharské Afriky se jedná o pre-koloniální období. Třetí období je pak charakterizováno dramatickými změnami vyplývajících ze vzájemného působení rozdílných kultur, jako je tomu nyní v Africe náležející do globalizovaného světa.¹⁹

*„Proces globalizace vedl od 19. století k postupnému šíření civilizačního komplexu z Evropy do všech oblastí světa. Rozvoj civilizačních struktur získal silnou dynamiku, v historicky velmi krátké době se rozšířily v globálním měřítku a došlo k vytvoření globálního civilizačního komplexu, jehož jádrem je dnes již globalizovaná technosféra.“*²⁰

Evropská kultura je tedy jednou z hlavních hnacích sil globalizace. To, zda jsou její střety s ostatními kulturami, konkrétně s kulturou africkou vždy žádané, resp. pro všechny pozitivně vnímané a obohacující, bude náplní třetí kapitoly této práce.

¹⁸ LEHMANNOVÁ, Zuzana a kol. *Formování globálního řádu?*, str. 45-52.

¹⁹ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 9.

²⁰ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 33.

1.2 Teoretický koncept střetu civilizací

„Ubránit se přesvědčení, že jsem nebo my jsme ti nejlepší, nebo jen že já nebo my jsme alespoň lepší než ti druzí, je zřejmě nadlidský a vysilující úkol.“

Zdeněk Zbořil: Střed a střet civilizací²¹

Termín střet kultur je dnes obecně znám především díky práci Samuela P. Huntingtona.²² Nutno ovšem podotknout, že ve své práci neoperuje tolik s termínem kultura, jako se slovem civilizace, jak bude popsáno níže. Ve svých textech přesně nedefinuje, co si pod pojmem kultura představuje, nicméně je to podle Huntingtona fenomén, který hraje ve světě po konci studené války hlavní roli. Pojem kultury spojuje se snahou nalézt odpověď na základní otázku, kterou si lidé pokládají, a to: „Kdo jsme?“ Lidé tak definují svou identitu vztahováním se k tomu, co je pro ně blízké a pro život významné, ať už jsou to předci, náboženství, jazyk, dějiny, hodnoty, zvyky či instituce. Huntington tak říká, že *„kdo jsme, víme pouze tehdy, když víme, kdo nejsme, a mnohokrát dokonce pouze tehdy, když víme, kdo stojí proti nám.“*²³ Jak ukázal vývoj mezinárodního společenství, stalo se vymezování proti nepříteli důležitým faktorem některých kultur. I to podporuje Huntingtonovu teorii o budoucím střetu.²⁴

Huntington připouští, že při práci na svém modelu vidění světa se dopustil zjednodušení, ale zároveň vysvětluje, že pro chápání světa na základě jakéhokoliv modelu je zjednodušení nezbytné. Jako příklad uvádí model bipolárního světa používaný politiky i vědci po desítky let. Díky němu byli schopni *„utřídit realitu a vyvodit obecné závěry; porozumět kauzálním vztahům mezi fenomény; předvídat, a při troše štěstí i předpovídat, budoucí vývoj; odlišit významné od nevýznamného; zvolit k dosažení svých cílů správnou cestu.“*²⁵

Podle Huntingtona je nejlepší možností, jak se vyhnout nedostatkům jiných tezí o souvislostech fungování mezinárodního prostředí, použití tzv. civilizačního přístupu. V knize ovšem nelze najít jednotnou a přesnou definici civilizace, která by mohla být

²¹ ZBOŘIL, Zdeněk. *Střed a střet civilizací*, str. 105.

²² Jedná se v první řadě o jeho článek „*The Clash of civilisations?*“ zveřejněný v roce 1993 ve Foreign Affairs a dále knihu *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*, která vyšla česky v roce 2001.

²³ HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, str. 14.

²⁴ Tamtéž, str. 20-25.

²⁵ Tamtéž, str. 18.

čtenáři vodítkem k pochopení analýzy. Během četby autor definici postupně doplňuje a pozměňuje.²⁶

Autor sice vnímá pojem civilizace v plurálu, nikoli v singuláru jako antonymum k barbarství, ale z vyznění celé knihy, kdy je Západ nadřazován ostatním, lze soudit, že za tímto objektivismem „*je skryta představa o nadřazenosti civilizace MY nad barbary ONI.*“²⁷ Dále tento pojem vnímá jako určitou kulturní entitu. Odmítá rozlišování zvláště na civilizaci a kulturu a tvrdí, že „*civilizace je kultura ve velkém.*“²⁸ Mezi prvky, které jsou součástí kultury i civilizace, patří hodnoty, normy, instituce a způsoby myšlení. Jako další jednotící pojem uvádí Huntington náboženství.²⁹ „*Z Weberových pěti «světových» náboženství jsou s nejdůležitějšími civilizacemi spojena čtyři – křesťanství, islám, hinduismus a konfucianismus.*“³⁰ Buddhismus sem neřadí, protože se v Číně a Japonsku začlenil do existujících kultur a v Indii fakticky úplně zanikl.³¹

Jako další charakteristiku civilizací uvádí autor fakt, že se jedná o komplexní celky, jinak řečeno, není možné porozumět žádné z jejich součástí bez odkazu k civilizaci jako nadřazené jednotce. Jedná se o nejvyšší kulturní seskupení lidí, které nemá žádné přesně vytyčené hranice ani časově, ani prostorově. Civilizace „*jsou smrtelné, ovšem stejně tak dlouhověké; vyvíjejí se, přizpůsobují a jsou nejtrvalejším druhem lidské pospolitosti.*“³² V zásadě platí, že vývoj civilizace je vnímán mnoha teoretiky jako proces od fáze potíží k univerzálnímu státu a poté k úpadku a rozpadu.

Huntington rozlišuje sedm nebo osm hlavních současných civilizací, a to: čínskou, japonskou, hinduistickou, islámskou, západní, latinskoamerickou, ortodoxní ruskou a (pravděpodobně) africkou.³³ Posledně jmenovaná je v očích Huntingtona neúplná, protože v jejím rámci nenajdeme jednu ústřední mocnost. To má dva důvody. Souvisí to s rozdělením subsaharské Afriky na anglofonní a frankofonní a také s faktem, že toto rozdělení neumožňovalo státům spolupracovat. Evropská nadvláda nedovolovala vznik

²⁶ MENDEL, Miloš. „Střet civilizací“ ve světle vědeckého výzkumu, str. 28-29.

²⁷ KREJČÍ, Oskar. Hrozivé proroctví, str. 57.

²⁸ HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, str. 33.

²⁹ Tamtéž, str. 33.

³⁰ Tamtéž, str. 40.

³¹ Tamtéž, str. 41.

³² Tamtéž, str. 35.

³³ Židovskou kulturu do výčtu nezahrnuje, a to kvůli velikosti populace, která ji nečiní výraznou civilizací. Západní civilizaci také dále nedělí na západoevropskou, americkou a pravoslavnou. Tamtéž, str. 41.

lokálních mocností.³⁴ Navíc o africké civilizaci hovoří Huntington jako o „slabší civilizaci“.³⁵

Autor rozpracovává i vývoj vztahů mezi civilizacemi, který je důležitý pro tuto diplomovou práci. Před rokem 1500 př. n. l. vztahy mezi civilizacemi buď vůbec neexistovaly, nebo byly omezené, nebo občasné ale intenzivní.³⁶ Izolace jednotlivých civilizací existovala jednak v čase, jednak v prostoru. V této době probíhaly války především v rámci jednotlivých civilizací.

Od 8. či 9. století se začíná vynořovat křesťanství jako samostatná „civilizace“.³⁷ Po staletí západní kultura v podstatě zaostávala za civilizacemi na vyšších úrovních a od nich pomalu vstřebávala vyšší prvky poznání i technologií. Po několika staletích se Západu podařilo ovládnout technologie a díky nim si podmanit velkou část světa. Nejvýrazněji se to projevilo na počátku 20. století, když v roce 1914 evropské země nebo bývalé evropské kolonie (především Spojené státy americké) ovládaly 84% zemského povrchu.³⁸ Během expanze Evropy došlo k vyhlazení aztécké a jihoamerické civilizace. Ostatní, jako Čína, civilizace indická, africká a islámská byly podmaněny a šířil se v nich vliv Západu. Mezinárodní systém a nejvýznamnější mezinárodní instituce 20. století tak byly vybudovány na základech západního vnímání světa.³⁹

Minulé století ale přineslo změnu. „*Místo toho, aby jedna civilizace jednosměrně působila na všechny ostatní, dochází nyní k intenzivním, trvalým a mnohosemerným interakcím mezi všemi civilizacemi.*“⁴⁰ Západní expanze došla svého zenitu a začala „revolta proti Západu“. Podle Huntingtona nastává soumrak vestfálského (západního) modelu odluky náboženství a globální politiky a lze očekávat, že náboženství začne silněji promlouvat do mezinárodního dění. „*Konflikty politických ideologií uvnitř jedné civilizace vystřídal střet kultur a náboženství mezi jednotlivými civilizacemi.*“⁴¹ Současný svět se nachází v době, kdy na mezinárodní scéně neexistuje jedna velká trhlina jako

³⁴ HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, str. 152-154; ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*, str. 25.

³⁵ Stejný výraz používá i pro kulturu Latinské Ameriky, viz HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, str. 187.

³⁶ Na tomto místě Huntington v podstatě popisuje koncept lokálních kultur tak, jak bylo uvedeno výše.

³⁷ Huntington vyčleňuje křesťanství jako samostatnou civilizaci, i když se jedná o náboženství. Křesťanství je jedním z prvků, na kterých je založena západní kultura. Dále bude používán pojem západní kultura a Západ. I Huntington k nim v textu bez bližšího vysvětlení přechází.

³⁸ HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, str. 44.

³⁹ Význam západní kultury pro nastartování globalizačního procesu je nepopiratelný, viz dále kap. 1.3.

⁴⁰ HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, str. 47.

⁴¹ Tamtéž, str. 48.

v době studené války, ale kdy se objevuje mnoho menších trhlin, a to nejen mezi Západem a ostatními civilizacemi, ale i mezi těmito civilizacemi navzájem.⁴²

Podle Huntingtona budou největší střety budoucnosti probíhat mezi Západem a zbytkem světa. Jako hlavní důvody konfliktů uvádí „západní aroganci, islámskou netoleranci a čínskou asertivitu.“⁴³ Vše je způsobeno změnou poměru sil po konci studené války. Zatímco moc Západu a přitažlivost západní kultury relativně klesají, nezápadní civilizace začínají posilovat a stejně tak jejich víra a oddanost vlastní kultuře. Pocit Západu, a především pak Spojených států amerických, že hodnoty a normy, na kterých je založena jejich kultura, jsou ty nejlepší a je třeba je šířit po celém světě (americký mesianismus),⁴⁴ je mylný, a navíc ho nezápadní civilizace vnímají jako imperialismus. Jedná se především o prosazování západních politických hodnot (demokracie) a institucí v jiných civilizacích a respektování lidských práv v takové podobě, jak je definovala západní civilizace.⁴⁵

Huntington rozvádí svou teorii o střetu civilizací na konfliktech na hranicích mezi civilizacemi. Tyto hranice mohou být jednak mezi dvěma státy různých civilizačních okruhů nebo uvnitř jednoho státu při střetu jedinců z různých kultur. Jako nejrizikovější vnímá autor především hranice mezi islámskou a neislámskými civilizacemi, používá dokonce termín „krvavá hranice islámu“.⁴⁶ Na globální úrovni tak Samuel P. Huntington vnímá jako hlavní problém střet západní civilizace s nezápadními, na mikroúrovni je to potom střet mezi islámem a ostatními civilizacemi.⁴⁷ Celé dílo tak dostává politickoideologický náboj.

Práce Samuela P. Huntingtona představuje inspirativní pokus o nový pohled na realitu mezinárodních vztahů. Při bližším pohledu ale čtenář zjistí, že termíny a pojmy, s kterými operuje, ve svém díle přesně nedefinuje, nepojmenovává vědní disciplínu, jejíž pojmový aparát používá,⁴⁸ západní civilizaci nadřazuje ostatním, islám vnímá jako krvavé náboženství a predikuje konflikty na jeho „krvavé hranici“. Jeho pojetí islámu jako budoucí hrozby pro západní civilizaci se stalo nejznámější myšlenkou celé jeho knihy. Stalo se námětem bouřlivých reakcí a komentářů. Většina evropských akademiků

⁴² HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, str. 49.

⁴³ Tamtéž, str. 214.

⁴⁴ ČASTULÍKOVÁ, Veronika. *Co je důležité pro pochopení americké kultury?*, str. 47

⁴⁵ HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, str. 213-215.

⁴⁶ Tamtéž, str. 308.

⁴⁷ Tamtéž, 2001, str. 305-314.

⁴⁸ MENDEL, Miloš. „Střet civilizací“ ve světle vědeckého výzkumu, str. 27-33.

reagovala na jeho teze především odmítavě, zatímco pro širokou veřejnost se stal oblíbeným tématem. Vycházela z něj i konzervativní část americké politické scény.⁴⁹

Pro tuto práci je z Huntingtonovy knihy podstatná myšlenka střetu civilizací a velice silný tlak evropské kultury, které se podařilo v 19. a 20. století ovládnout nebo minimálně ovlivňovat většinu světa. Lze to demonstrovat na subsaharské Africe konce 19. a především 20. století, kdy se Evropa stala hlavní silou vládnoucí na tomto kontinentě. Problém nastává v tom smyslu, že Huntington v podstatě nepovažuje africkou kulturu za jeden z hlavních kulturních okruhů současného světa. Přitom subsaharská Afrika se vyvíjela samostatně až na posledních přibližně 200 let. V kontextu celé historie je to zanedbatelný časový úsek, který je sice stěžejní pro současný stav světa, ale umožnil africké kultuře vyvinout se ve své jedinečnosti a neopakovatelnosti.

Další bod, který nelze přímo aplikovat na vztah evropské a africké kultury, jsou výsledky jejich střetu tak, jak je vnímá Huntington. Má pravdu v tom, že evropská kultura a její představitelé se snaží celosvětově prosadit svou interpretaci uspořádání světa a lidského společenství, jak bude dále uvedeno na příkladech vnímání vlády a lidských práv (jak se to dělo v koloniální a postkoloniální době v Africe), ale výsledky tohoto potýkání blíže nedefinuje. K tomu bude v práci použit jiný koncept.

1.3 Teoretický koncept pojmu kulturní mezera

Jak bylo uvedeno výše, pojem střet kultur tak, jak to charakterizoval a uvedl ve známost Samuel P. Huntington, není pro tuto práci plně vyhovující. Metodologickým základem tak bude dále pojem kulturní mezera.

Oxfordský slovník popisuje kulturní mezeru jako „*rozdíly v hodnotách, chování nebo zvycích mezi dvěma kulturami nebo skupinami lidí, především jako překážku vzájemnému porozumění a komunikaci*.“⁵⁰ Tato definice sice vystihuje napětí a možnost vypuknutí konfliktu při vzniku kulturní mezery, je ale zároveň dosti zjednodušující.⁵¹ Na následujících řádcích bude proto pojem kulturní mezera analyzován více do hloubky.

⁴⁹ MENDEL, Miloš. „Střet civilizací“ ve světle vědeckého výzkumu, str. 27. V některých evropských dílech zazněla slova jako vulgarizace, omyl, neúspěšný pokus o vědecké vysvětlení příčin, zatímco v Americe se kniha těšila obdivu. Henry A. Kissinger řekl, že je to jedna z nejdůležitějších knih od konce studené války a Zbigniew Brzezinski ji považuje za výjimečnou knihu, odvážnou, provokativní a podnětnou, posouvá naše chápání mezinárodního dění. (uvedeno na obalu knihy Huntington. *Střet civilizací*, 2001).

⁵⁰ Culture gap. *Oxford Dictionaries* [online]. 2016.

⁵¹ Kulturní mezera v komunikaci je nicméně pro tuto práci také důležitá, především kvůli tomu, jak velkému jazykovému nátlaku museli čelit původní obyvatelé subsaharské Afriky v době kolonialismu a jehož důsledky přetrvávají dodnes. Blíže viz kapitola 3.3.3.

Jak bylo uvedeno výše, k vysvětlení pojmu kulturní mezera je třeba vnímat kulturu jako systém, ve kterém nelze reálně oddělit společnost a kulturu, a vytváří tak jednotu sociokulturní reality. Mnoho badatelů tak přistupovalo ke kultuře jako celku se složitou vnitřní strukturou. Často v kultuře viděli systém složený ze tří různých navzájem na sebe navazujících vrstev.

Tři substrukтуры kulturních systémů rozlišil i americký sociolog W. F. Ogburn,⁵² který poprvé definoval termín **kulturní mezera**. V jeho pojetí se jednalo o:

- 1) materiální kulturu, která obsahuje technologicko-výrobní proces,
- 2) nehmotnou adaptivní kulturu, obsahující ekonomickou, sociálně politickou a právní formu,
- 3) nehmotnou neadaptivní kulturu, odrážející systém duchovních hodnot.⁵³

Vnitřní vztahy vyjmenovaných oblastí by za ideálních podmínek měly být ve vztahu rovnováhy. V reálně fungujících společnostech tento stav v podstatě neexistuje, protože je narušován vynálezy, hromaděním a šířením kulturních prvků; v první řadě se jedná o objevy a vynálezy spojené s materiální složkou.⁵⁴ Podle W. F. Ogburna změny v materiální složce kultury vyvolají změny v adaptivní složce kultury, nicméně mezi nimi bude prodleva, jejíž délka se může někdy natáhnout až na několik let.⁵⁵ Materiální složka je tedy hybatelem změn a jejich nositelem. Na změny reaguje adaptivní složka nehmotné kultury přímo s menší prodlevou, zatímco nehmotná neadaptivní složka kultury reaguje na změny materiální kultury pouze zprostředkovaně. Tato rozdílná rychlost reakce vede k tomu, co W. F. Ogburn nazývá kulturní mezerou či kulturním opožděním.

Většina badatelů považuje všechny složky za rovnocenné, zatímco W. F. Ogburn pokládal materiální složku za určující, což se také stalo terčem kritiky. Podstatné ale je, že popsal rozdílnost dynamiky vývoje jednotlivých složek, a tento poznatek platí stále.⁵⁶

Touto problematikou se zabývali i další odborníci. Jako jeden z příkladů autora, který tvrdil, že „*historie civilizace je příběh ovládnutí přírodních sil kulturními prostředky*“,⁵⁷ a vnímal kulturu jako „*organizovaný, dynamický systém*“⁵⁸ je Leslie A.

⁵² Problém se objevil v jeho díle *Social change with respect to culture and original nature*, vydaném v roce 1922, kde o něm hovoří jako o „*culture lag*“.

⁵³ W. F. Ogburn věnuje „*špatnému sociálnímu přizpůsobování*“ celou jednu kapitolu. V ní rozebírá hypotézu kulturního opožďování a definuje složky kulturního systému. Viz OGBURN, W. F. *Social Change with Respect to Culture and Origin Nature*, str. 199-278.

⁵⁴ SOUKUP, Václav. *Americká kulturní antropologie I.*, str. 105.

⁵⁵ OGBURN, W. F. *Social Change with Respect to Culture and Origin Nature*, str. 203.

⁵⁶ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, str. 52.

⁵⁷ WHITE, Leslie A. *The Science of Culture*, str. 362.

⁵⁸ Tamtéž, str. 364.

White.⁵⁹ Ten dělí systém na tři subsystémy: technologický, sociologický a ideologický. Vyjmenované systémy se navzájem ovlivňují, ale jeden z nich, a to technologický, má oproti ostatním větší význam, protože zajišťuje základní prvky nutné pro přežití člověka. Proto přirovnává kulturní systém k třívrstvému systému, kde základnu tvoří technologický subsystém, nejvrchnější vrstvu ideologický subsystém a mezi nimi se nachází sociologický prvek. Základna tak nese největší tíži a determinuje sociologickou vrstvu, společně pak vrstvu ideologickou. Všechny tři části se samozřejmě navzájem ovlivňují, ale základna determinuje vše ostatní.⁶⁰

Pro oba výše uvedené autory existovalo napětí způsobené rozdílnou dynamikou rozvoje jednotlivých substruktur. Mohlo vyústit v konflikt, ale v zásadě bylo vnímáno jako pozitivní jev, který přispíval k rozvoji lidských společenství, především v době lokálních kultur.⁶¹

Pro předkládanou práci bude ale stěžejní dělení kulturního systému tak, jak ho definuje Zuzana Lehmannová.⁶² Vyčleňuje tři základní strukturní složky kultury: civilizační, institucionálně-normativní (regulativní) a duchovní. Využívá toto členění „pro zachycení aktuálního stavu uspořádání systému a podoby jeho zpředmětněných struktur v určitém historickém okamžiku.“⁶³ Může být využito i při analýze dynamiky změn sociokulturních struktur v současné etapě dějin.⁶⁴

Civilizační složka je silně spojena s materiálním životem společnosti. Souvisí tak neoddělitelně s nutností zabezpečit všechny životní potřeby společnosti. Tato složka zahrnuje hlavně prostředky k ovládnutí přírody, především techniku. „*Nejaktivnější, nejdynamičtější složkou materiální kultury, ale i kultury jako celku je technika a technosféra, kterou postupně vytváří.*“⁶⁵ Právě zde existuje pokrok, měřitelný podle zdokonalování efektivnosti civilizačních technik. Dnes zahrnuje např. vědecko-technicko-výrobní komplex, energetiku a komunikace. Pro vztah mezi africkou a evropskou kulturou je stěžejní, že civilizační procesy jsou univerzální a lze je snadno přenést z jednoho kulturního prostředí do druhého.

⁵⁹ Přístupy různých vědců viz LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, str. 40-49.

⁶⁰ WHITE, Leslie A. *The Science of Culture*, str. 366.

⁶¹ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Formování globálního řádu?*, str. 38.

⁶² Např. v knize LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, nebo LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Formování globálního řádu?*

⁶³ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Formování globálního řádu?*, str. 37.

⁶⁴ V případě této diplomové práce se jedná o změny vztahů mezi rozsáhlými sociokulturními celky africké a evropské kultury, přiblížené příklady dopadu na konkrétnější lidská společenství, v zásadě moderní státy.

⁶⁵ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, str. 50.

Druhá složka je nazývána institucionálně-normativní. Různými autory bývá různě zařazována a charakterizována. Pro některé je součástí civilizační složky, pro jiné je to relativně samostatná oblast s podobou duchovní, ale funkcí civilizační. Podstatné je, že tyto dvě vrstvy jsou v těsném dynamickém vztahu, i když se liší rychlostí změn. Základní funkcí složky je zajistit organizaci a kvalitní fungování společenského života díky nastavení pravidel chování. „*Patří do ní všechny instituce, které v dané společnosti fungují, formy ekonomiky, formy státu, právo, ale i nepsané normy jednání, především normy mravní, vzory chování atd.*“⁶⁶

Duchovní složka je oblastí hodnot a hodnotově podmíněných idejí, symbolů a významů spjatých s duchovním životem. Je specifická, jedinečná a v podstatě nepřenositelná a nepřenositelná. Je to právě tato část, která nejobtížněji podléhá změně. Existuje relativně v protikladu k materiální kultuře, ale je s ní v rámci celku, tedy kulturního systému, propojena.⁶⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že kulturní systém je vnitřně složitě strukturovaný celek, který dokáže fungovat pouze ve své úplnosti. Na první pohled se zdá, že struktury kulturního systému mohou existovat a vyvíjet se v zásadě nezávisle, protože každá vrstva obsahuje uzavřenou množinu jevů. Nicméně tyto složky spolu fungují jako celek, a proto se zpětně ovlivňují, byť se zdá, že tomu tak nemusí být.

V období globalizace, kdy se všechny elementy kultury přibližují a ovlivňují, a tak se „*jako zdroj kulturní změny výrazně projevují rozdílné dynamické a integrační tendence jednotlivých částí kulturních systémů. Kulturní napětí jako důsledek takových rozdílných tendencí se projevuje jak uvnitř sociokulturního systému, tak i v rámci kulturních struktur, tj. ve vztazích mezi sociokulturními systémy.*“⁶⁸ Pro označení tohoto napětí se používá termín **kulturní mezera**.

V současné době platí, že civilizační složka se skutečně rozvíjí nejrychleji a vzhledem k tomu, že je univerzální, má tendence integrovat sociokulturní celky mezi sebou. „*Západní kultura svojí orientací na racionální poznávání a přetváření objektivního světa natolik podnítila civilizační dynamiku, že se během několika století vytvořily reálné základy celoplanetární integrace, která neustále sílí.*“⁶⁹ Rozvoj civilizační složky je

⁶⁶ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, str. 50.

⁶⁷ Tamtéž, str. 50-51.

⁶⁸ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 23.

⁶⁹ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, str. 52-53.

neuvěřitelně silný a pod jejím vlivem se začal formovat integrovaný planetární systém, propojující sociokulturní systémy v oblasti jejich civilizační složky.

Zatímco civilizační složka se integruje, duchovní složka se vyvíjí opačným směrem, „*má tendenci k integraci vnitřní, tj. k upevňování daných kulturních systémů a jejich vnitřní fixaci okolo hodnotového jádra.*“⁷⁰ Z globálního hlediska tak duchovní složka působí diferenciacně. Uvnitř každého kulturního systému se tak střetávají dvě protikladné tendence: integrační, která je nesena civilizační složkou kultury a diferenciacní, nesena duchovní složkou. Pokud tuto analogii použijeme na globální kulturní systém, lze hovořit o globální kulturní mezeře. Otazník zůstává viset nad tím, jak protikladné procesy ovlivní stabilitu světa, jak na ně budou reagovat jednotlivé sociokulturní celky. Lze očekávat, že „*možný proces globálního sociokulturního uspořádání bude procesem velmi problematickým, dlouhodobým a zcela jistě provázeným konflikty.*“⁷¹

Kulturní mezera tedy v období lokálních kultur existovala především v rámci daného společenství a přispívala k jeho rozvoji. V současné době se ale kulturní mezera projevuje především ve vztazích mezi sociokulturními útvary. Tyto tlaky mezi společenstvími mohou mít kladné, ale i silně negativní dopady. Na tomto místě je třeba opět zmínit problém západní kulturní expanze a možnou reakci ostatní kulturních celků.

S pojmem kulturní mezera pracuje ve svých textech i Vladimír Kváča.⁷² Soustředí se na kulturní mezeru přímo v oblasti subsaharské Afriky. Vychází z konceptu W. G. Ogburna, ale dává mu jiný význam. Podle W. G. Ogburna dochází ke kulturní mezeře mezi substrukturami kultury. V Kváčově pojetí existuje kulturní mezera v rámci institucionálně-normativní složky. Označuje současnou africkou kulturu jako „*hybridní socio-kulturní systém*“. Do tradiční africké kultury byly implementovány cizorodé prvky. V institucionálně-normativní složce je možné identifikovat jak importované formalizované prvky (politický systém, zákony, atd.), tak původní prvky (tradice, zvyky, etické zásady, atd.).⁷³

⁷⁰ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*, str. 53.

⁷¹ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Formování globálního řádu?*, str. 60.

⁷² Např. ve studii *Crissbreeding Cultures: The culture Gap in Sub-Saharan Africa*.

⁷³ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 9.

Kulturní mezeře v institucionálně-normativní složce kultury, konkrétně v politické rovině, se věnuje kapitola 3.1.

2 Specifika africké kultury, její historické proměny a současné rysy

Následující kapitola představí subsaharskou Afriku z hlediska historického vývoje, zaměří se na hlavní rysy africké kultury, její proměny a současnost. Zároveň na pozadí historického vývoje oblasti nastíní, proč v tomto regionu docházelo a dochází ke střetu evropské a africké kultury.

Afrika je druhý největší kontinent světa a jako takový skýtá prostor pro rozmanitý kulturní vývoj. Při vymezení prostoru, kde se nalézá a rozvíjí africká kultura, je třeba použít geografické ohraničení. Sever Afriky, Maghreb a oblast Sahary, spadá do oblasti islámské kultury, zatímco na úplném jihu kontinentu se nachází výspa západní kultury.⁷⁴ Lze tedy říci, že subsaharská Afrika je omezena na severu pouští Sahara, na jihu neméně důležitou pouští Kalahari, západní hranicí je pro ni Atlantský oceán, na východě pak oceán Indický.⁷⁵

Toto geografické vymezení s sebou přirozeně nese výskyt přechodových oblastí, kde se jednotlivé kultury střetávají. Jedná se především o oblast pásu saharské pouště. Přejít africké a islámské, či arabské kultury tu probíhá ve dvou dimenzích. První z nich je etnolingvistická, kdy dochází k překrývání černošského a arabského (berberského) obyvatelstva. Tato hranice se táhne především přes státy jako je Mauritánie, Mali, Niger, Čad a Súdán. Druhá hranice může nést označení náboženská hranice, oddělující islámskou Afriku od neislámské. Tato hranice probíhá o něco jižněji, především v západní Africe.⁷⁶ Při bližším pohledu na státy této oblasti lze říci, že „jasně dominantní je islám v Mauritánii, Senegal, Gambii, Guineji, Mali, Nigeru, Džibutsku a Somálsku. Přesto je tyto státy vhodné řadit k africké kultuře, mimo jiné pro specifické podoby, jichž islám v těchto zemích nabývá.“⁷⁷ V oblasti jižně od Sahary se nalézají i státy, ve kterých se k islámu hlásí významná část populace. Jsou to především Guinea-Bissau, Sierra Leone, Libérie, Pobřeží slonoviny, Ghana, Burkina Faso, Nigérie, Kamerun, Čad, Súdán, Eritrea, Etiopie, Tanzanie, Malawi a Mosambik.⁷⁸

Přes dlouhá desetiletí evropské koloniální nadvlády nad územím Afriky zde nevznikla silná společenství potomků Evropanů. Jedinou výjimku tvoří Jihoafrická

⁷⁴ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 293.

⁷⁵ BRAUDEL, Fernand. *Grammaire des civilisations*, str. 185.

⁷⁶ Pro Samuela P. Huntingtona je tato hranice příkladem krvavé hranice islámu. HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, str. 308-311.

⁷⁷ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 294.

⁷⁸ Four Maps that Explain Islam in Africa. *American Security Project* [online]. 2014.

republiky (JAR). Lze to připsat pro Evropany příjemnému klimatu a bohatému nerostnému bohatství, které se v této oblasti nachází. Jako nejsilnější příklad napětí a podmanění tradiční africké kultury západní (koloniální) kulturou musí být uveden režim apartheidu v JAR v letech 1948–1990.⁷⁹

Poslední hranicí, či spíše oblastí prolínání kultur, jsou místa, kde stále existují indické minority na africkém kontinentě. Přirozeně se jedná především o místa na východním pobřeží Afriky či sousední státy, jako jsou Keňa, Uganda, Tanzanie a JAR. Příčiny výskytu ostrovů indické kultury v Africe lze hledat v britském zákazu obchodu s otroky a následném zrušení otrokářství v britské koloniální říši (první polovina 19. století). V afrických koloniích pod britskou správou byl nedostatek levné pracovní síly vyřešen dovozem dělníků z Indie. Jejich potomci žijí na stejném území dodnes.⁸⁰

2.1 Kulturní pestrost Afriky

Africká kultura je velmi různorodá a je složité najít jednotící prvky, kterými by se dala vystihnout její charakteristika jako celku. V porovnání s ostatními světovými kulturami, které je možné popsat na základě jednoho či několika jednotících kořenů, je v případě africké kultury specifická především absence takových jednotících bodů. Proto je pro tento kulturní prostor typické spíše to, co ho rozděluje. „*Lze jej nejlépe charakterizovat jako kulturu, jejíž podoba je formována probíhajícími střety protichůdných vlivů na několika úrovních.*“⁸¹ V dnešní době je nejvýraznější rozpor mezi tradiční a moderní Afrikou. Ovšem ani v případě tradiční Afriky nelze hovořit o ucelené kulturní oblasti.

Při snaze o zachycení rysů africké kultury je třeba obrátit se do předkoloniální minulosti a vzít v úvahu prostředí, ve kterém se tato kultura rodila. Především kvůli náročným geografickým a klimatickým podmínkám byla Afrika jen řídce osídlena. Každodenní boj o život i nebezpečí smrti bylo stále přítomno v životě lidí, ať již v podobě rozrůstajících se pouští, nízkých úrovní srážek nebo tropických nemocí a na tyto trýznivé podmínky reagovali obyvatelé vysokou porodností. Hlavními prvky ideologií afrických společností se tak staly plodnost a obrana před přírodou.⁸²

⁷⁹ L’Afrique du Sud : de l’apartheid à Mandela. *Le Monde* [online]. 2013.

⁸⁰ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 295.

⁸¹ Tamtéž, str. 296.

⁸² Tamtéž, str. 297.

Vzhledem k nízké úrovni zalidnění a minimálním přebytkům úrody se v mnoha částech Afriky konstituovala společenství bez státního uspořádání. I když to pohledem „západních“ zvyklostí a představ o fungujícím společenství lidí vypadá jako zaostalost, jednalo se naopak o uspořádání, která byla vyvinuta přesně v souladu s prostředím, které je obklopovalo. Další vývoj nicméně umožnil vznik státního uspořádání, nejvíce v západní Africe. Bylo to možné především díky nadbytkům ze zemědělství nebo z obchodu. Pokud spolu státy vedly války, nebyly o hranice tak, jak bylo běžné v Evropě, ale o kořist, např. o zlato, dobytek nebo otroky. Pokud tak někdo chtěl uniknout nadvládě, prostě se odstěhoval z jejího dosahu. V předkoloniální Africe bylo jednodušší se přesunout, než bojovat. Proto se vnitřní konflikty ve společenstvích v podstatě nevyskytovaly a vyvinula se dlouhá tradice populačního pohybu skupin lidí, které si vytvářely nové politiky, přesouvaly svou komunitu a připojovaly se ke státním útvarům tak, jak uznaly za vhodné. Znaky předkoloniální africké společnosti jsou tedy především absence jasně vymezených státních hranic, volný pohyb lidí a fakt, že předkoloniální vlády uplatňovaly svou moc pouze v omezeném rozsahu.⁸³

Toto uspořádání rovněž pomáhalo zachovat vysokou míru kulturní rozmanitosti, která souvisela především s rozdílnými způsoby obživy. Ty lze sledovat na mnoha úrovních. Mezi ty základní je možné řadit rozdíly mezi lovci a sběrači na jedné straně a zemědělci na druhé. Dále lze v zemědělských společnostech najít rozdíly mezi pastevci a farmáři.

Neolitická revoluce postupně přeměnila celý svět, ve kterém se začalo rozvíjet zemědělství. I když se tento objev šířil z civilizačních center rychle do jejich okolí, v Africe to neplatilo. Černý kontinent se v období cca 10 tis. let před n. l. měnil jen velmi pozvolna. Mnohé africké populace žily ještě před několika stoletími na úrovni doby kamenné.⁸⁴

K prvnímu střetu kultur na africkém kontinentě došlo v prvních stoletích n. l. Skupina kmenů, označovaných jako bantuidní, se dala do pohybu. Byla vyspělejší než původní staronegroidní typ člověka, který byl vytlačen do nehostinných míst jako je prales nebo poušť. Tito původní obyvatelé Afriky jako např. Křováci nebo Pygmejové přežili do dnešní doby. Tento první střet je možné souhrnně označit jako střet lovecko-sběračských a zemědělsko-pasteveckých kultur.⁸⁵

⁸³ THOMSON, Alex. *An Introduction to African Politics*, str. 8-10.

⁸⁴ LEHMANNOVÁ, Zuzana, *Paradigma kultur*, str. 297.

⁸⁵ Tamtéž, str. 298.

Pro tento typ společenství je typické, že nerovnost vůbec neexistuje, anebo se jen velmi málo uplatňuje. Společenství se řídí radami starších a principem participace, tzn., že k důležitým rozhodnutím se scházejí všichni dospělí muži. Složení jednotlivých skupin není pevné a migrace mezi nimi je hojná. Funkce náčelníka se většinou nevyskytuje.⁸⁶

2.2 Střet vlivů tří náboženství

Náboženství hraje ve většině kultur velice významnou roli. Nejinak je tomu v subsaharské Africe. Přestože docházelo i zde k mnoha konfliktům a ideologickým sporům, postavení náboženství to neohrozilo.

Ostatní základní kultury jsou zpravidla spojené s jedním náboženstvím, či jedním náboženským směrem, považovaným za jednotící prvek (v případě asijských náboženských a filozofických směrů je tato problematika složitější). V Africe tomu tak není. Na jejím území se objevují tři významné náboženské proudy, které se většinou vymezují proti sobě. Jedná se o křesťanství a islám, tedy dvě importovaná náboženství, a o celou řadu tradičních afrických náboženství.⁸⁷

Křesťanství se do Afriky dostalo ve dvou vlnách. První již na počátku našeho letopočtu, když se křesťané dostávali do severní Afriky. Tato forma křesťanství přežívá dodnes a to jako koptská církev v Etiopii. Druhý proud křesťanství si našel cestu na africký kontinent společně s bílými misionáři, ať už katolickými či protestantskými.

Islám si našel cestu do severní Afriky již v prvních stoletích po jeho vzniku (rok 622 n. l.)⁸⁸ společně s arabskými velbloudími karavanami. Společně s obchodem s sebou Arabové přinesli i svou víru, kterou začalo postupně přejímat i černošské obyvatelstvo.⁸⁹

V Subsaharské Africe byla ale situace odlišná. „Byla to jediná a přitom obrovská oblast, kde se až do 19. století neuplatnilo žádné z takzvaných velkých náboženství. I tam, kde již od středověku žili muslimové... ..., bylo obvyklé, že v jejich okolí – obvykle na venkově – žili obyvatelé uctívající místní božstva či duchy a duše předků.“⁹⁰ Dominovala tak tradiční africká náboženství, což je celá řada kultů, u nichž je obtížné zobecňovat a

⁸⁶ LEHMANNOVÁ, Zuzana, *Paradigma kultur*, str. 298.

⁸⁷ Tamtéž, str. 299.

⁸⁸ Rok 622 je tradičně spojován s odchodem Muhammada do Medíny a je spojován se vznikem islámského náboženství. Viz ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. *České země v evropských dějinách – díl první do roku 1492*, str. 57-59.

⁸⁹ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 300.

⁹⁰ KANDERT, Josef. Předmluva k českému vydání. In LAWSON, E. Thomas. *Náboženství Afriky: Tradice v proměnách*, str. 7.

definovat jejich společné prvky. Obecně lze říci, že se jedná o animistická či polyteistická náboženství. Náboženství se muselo přizpůsobit a vyrovnat s obtížnou realitou, především s náročnými přírodními podmínkami. Proto v náboženstvích hrála velice důležitou roli plodnost, dále kult předků a také léky, léčitelé a různá kouzla, jež mají chránit osoby i usedlosti před nebezpečnými silami.⁹¹

Čarodějnictví a kouzelnictví, obecně řečeno magie, hrají v africkém náboženství důležitou roli. Základem je představa o blíže neurčené síle, která existuje v přírodě a kterou je možno využít. Jsou lidé, kteří se s takovou silou narodí a dokáží ji ovládat, jiní se musí naučit ji ovládat a také jsou jedinci, kteří o svých schopnostech neví. Tuto sílu je možné použít proti lidem, ale i proti božstvům nebo duším zemřelých. „*Dobro a špatnost při užívání takové síly jsou určovány principem ego-, loco-, a etnocentrismu. Ten, kdo ublížil mně, mým příbuzným, sousedům a mému kmeni nebo státu, je čaroděj, a tedy špatný člověk, ten, kdo mně, mým příbuzným, sousedům a mému kmeni nebo státu pomohl, je kouzelník, a tedy dobrý člověk.*“⁹² Kouzelník může použít své schopnosti proti nepřítelům a zůstává stále dobrý. Pokud ale jednou zradí své lidi, nevede již cesta zpět a stává se čarodějem. Těch se lidé obávají a pronásledují je. Je zajímavé, že podle Afričanů bohové jen málokdy škodí lidem úmyslně, a proto jsou všechny nehody a neštěstí přičítána na vrub čarodějům.⁹³

Na území subsaharské Afriky existovalo velmi mnoho různých kultů. Některé jsou detailně probádané, jiné asi zmizely navždy. Z těch, o kterých je toho známo více, je možné jmenovat náboženský systém zulský a jorubský, oba z tzv. anglofonní Afriky. Jako představitele frankofonní Afriky lze uvést náboženský systém Dogonů z jihu republiky Mali nebo kubský či bušongský systém (Kubové obývají provincii Kasaj v Demokratické republice Kongo).⁹⁴

⁹¹ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 300.

⁹² KANDERT, Josef. Předmluva k českému vydání. In LAWSON, E. Thomas. *Náboženství Afriky: Tradice v proměnách*, str. 11.

⁹³ Tamtéž, str. 12.

⁹⁴ Jorubskému a zulskému náboženskému systému se podrobně věnuje E. Lawson ve své knize *Náboženství Afriky*.

2.3 Střet mezi tradiční společností a moderní civilizací

Střet mezi tradicí a modernitou probíhá především tam, kde na sebe naráží tradiční africká a moderní evropská kultura. Pronikání evropských kulturních vlivů do oblastí subsaharské Afriky je významné především v několika posledních desetiletích. Globalizace a modernizace přispívají k tomu, že i když evropská kultura tak, jak je dnes známá, působí v Africe relativně nedlouho, je její vliv velice intenzivní.

Evropané se na africký kontinent dostávali větší měrou již v 15. a 16. století. V této době ale zůstávali především na pobřeží a nepostupovali do hlubokého vnitrozemí. Bylo to z obavy z tropických nemocí a kvůli náročným klimatickým podmínkám. Výpravy do afrického vnitrozemí se uskutečňovaly až v průběhu 19. století. Dělení celého kontinentu mezi evropské mocnosti skončilo až v 80. letech 19. století.

Evropská koloniální správa přinesla do Afriky řadu nových, nepůvodních institucí, nicméně ještě v polovině 20. století byl koloniální vliv relativně slabý. „*Paradoxně to bylo často právě získání nezávislosti, které akcelerovalo příliv západních idejí do Afriky, především skrze politické elity nových afrických států, které byly téměř bez výjimky vzdělány na Západě.*“⁹⁵

Africká společnost se posléze přímo překotně snažila modernizovat po evropském, západním způsobu a vytlačovala tak prvky tradiční kultury. Tato změna ale probíhala příliš rychle, a tak dnes africká společnost může zvenku vypadat jako stará, někdy snad až zaostalá, ale uvnitř skrývá překvapivě moderní prvky. Tento jev lze nazvat kulturní mezera. „*Jinými slovy, současná africká kultura může být označena jako hybridní sociokulturní systém.*“⁹⁶ Do tradiční africké kultury byly včleněny cizí kulturní prvky, jednak ve formě zvyků či tradic, jednak ve formě institucí. Tato situace značně zkomplikovala vývoj subsaharské Afriky. Mimo jiné to vedlo k aplikaci řešení „afrických“ problémů „západním“ způsobem, tedy podle západních pravidel a postojů, které nemají v africké společnosti kontinuitu. Proto tento přístup nevedl k úspěchu.⁹⁷

Ve většině států tak existuje silné napětí mezi obyvatelstvem venkova, které je ještě ukotveno v tradiční africké kultuře a bohatšími vrstvami ve městech, jež byly v kontaktu s cizí kulturou a přirozeně jsou jí i nejvíce ovlivněny.⁹⁸

⁹⁵ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 304.

⁹⁶ Tamtéž, str. 305.

⁹⁷ Tamtéž, str. 305.

⁹⁸ Tamtéž, str. 305.

2.4 Základní hodnotová orientace

I když je Afrika vnitřně velice roztržštěná a kulturně pestrá, lze s určitou mírou generalizace najít jisté prvky, charakteristické pro většinu společností africké kulturní oblasti. Třebaže existuje mnoho různých srovnávacích hodnotových výzkumů, Afrika je v nich většinou opomíjena.⁹⁹ Nicméně i tak, existují výzkumy, z kterých je možné vycházet. Jedná se především o studie Hofstedeho a Noorderhavena – Tidjaniho.¹⁰⁰ Díky nim je možné říci, že africká kultura má společné určité hodnotové orientace – jde o „*Hofstedeho vzdálenost moci (velká) a individualismus (malý) a Noorderhavenovy – Tidjaniho dimenze lidské dobroty (malá víra v ni), pravidla a hierarchie (jejich silná potřeba) a důležitost náboženství (velká)*“. ¹⁰¹

1) Africká společnost vykazuje silné přesvědčení, že nerovnost ve společnosti je přirozená. Ten, kdo má moc je pak obecně vnímán jako někdo, kdo stojí nad zákonem. Pravidla jsou důležitá, ale ve střetu s mocí ustupují, a tak převažuje síla nad právem. Občané jsou s touto situací srozuměni a nevnímají ji jako něco nepřirozeného. Země, které tíhnou k tomuto typu vnímání moci, pak mají sklon k vládě jedné strany. Činnosti opozice se v tomto systému jeví jako neefektivní a vzhledem k omezování svobody tisku v podstatě nemožné. Jedinou možností, jak dosáhnout změny, pak zůstává použití násilí.¹⁰² Tento rys se v subsaharské Africe často projevuje především během voleb.

2) Silný vztah k autoritě vyplývá z minulosti afrického kontinentu. Islamizované oblasti se v předkoloniálním období pyšnily malými sultanáty či emiráty v čele s absolutisticky vládnoucím sultánem. Jižněji, v neislámských částech Afriky, zase převládaly společenské systémy, které měly v čele náčelníka. Jeho postavení bylo dědičné a doživotní. I když ho omezovaly rady starších či zvykové právo, bylo jeho postavení dominantní. „*Toto vnímání autority se projevuje i v několika málo demokratických státech Afriky. Problémem Botswany je nízká volební účast. Jedním z důvodů je to, že tradice náčelnictví je v rozporu se zastupitelskou demokracií. Pocit, že náčelník se rodí a není*

⁹⁹ Např. The World Values Survey, celosvětová studie lidských hodnot, zahrnuje do svého výzkumu v letech 2010-2014 pouze několik málo zemí subsaharské Afriky, a to: Ghanu, Nigérii, JAR, Rwandu a Zimbabwe. V letech 2005-2009 to byly Etiopie, Rwanda, Burkina Faso, Ghana, Mali, Zambie a JAR. Viz *World Values Survey* [online]. 2015.

¹⁰⁰ Důkladnější popis výzkumných metod a jejich omezení viz LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 310-311. Následující aplikace hodnotových orientací vycházejí z této publikace.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 311.

¹⁰² Tamtéž, str. 311.

volen, vede ke společnosti projevující automatickou submisivitu vůči vůdcům, ať voleným nebo nevoleným. “¹⁰³

Vztah k moci se odráží i v rodinném prostředí, kde se očekává úcta k rodičům a starším příbuzným. Ve škole studenti čekají na podnět k práci od učitele a sami aktivitu nevyvolávají. To potom vede k situaci, kdy stejný přístup vyžadují i v práci, a to především jasně zadané úkoly od nadřízeného.¹⁰⁴

3) Africká společnost je silně kolektivistická, což souvisí se způsobem obživy. Původní obyvatelé, kteří se živilo jako lovci a sběrači příliš kolektivisticky nežili. Vše se změnilo s neolitickou revolucí a přechodem k zemědělství, s kterým se míra kolektivismu zvýšila. V industriální společnosti míra kolektivismu opět klesá. V subsaharské Africe se většina společnosti prozatím věnuje především zemědělství, z čehož plyne jejich kolektivní chování. Tyto tendence jsou ale patrné i u Afričanů ve městech.¹⁰⁵

V Africe je důležitá rodina, ale nejen nejužší rodina tak, jak je zvykem v Evropě. Afričané berou jako svou rodinu nejširší příbuzenstvo. Často se stane, že se celá rodina složí, aby mohl jeden člen získat kvalitní vzdělání. Za to se však od něho očekává, že bude podporovat chudší příbuzné. I proto se v afrických ekonomikách v podstatě nevyskytují úspory. Kolektivismus se přenáší i do zaměstnání, kde se často projevuje nepotismem nebo tribalismem.¹⁰⁶

4) Podle Noorderhavenova – Tidjaniho výzkumu s výše uvedenými charakteristikami souvisí i nízká míra víry v lidský dobrý charakter, tzn., že „*Afričané jsou pesimističtí ohledně lidského charakteru a možnosti, že by lidé mohli mít společné zájmy.*“¹⁰⁷

5) S nízkými úsporami ve společnosti může, kromě zajištění široké rodiny, souviset i další z charakteristik typických pro africkou kulturu, a to je krátkodobá orientace. Zcela jistě to souvisí i s obrovskou chudobou velké části obyvatel, která neumožňuje vnímat svět a život jinak, než pouze ze dne na den. Krátkodobá orientace se ale negativně promítá i do politického a ekonomického řízení států, protože z ní plyne netrpělivost při čekání na výsledky reforem. Orientace na současnost bohužel souvisí i s devastací přírody. Přednější je aktuální, byť krátkodobý zisk, než dlouhodobý růst.¹⁰⁸

¹⁰³ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 312.

¹⁰⁴ KVÁČA, Vladimír. *Sociopolitické rozpory a demokracie v subsaharské Africe*, str. 23.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 22.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 22-23.

¹⁰⁷ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 313.

¹⁰⁸ KVÁČA, Vladimír. *Sociopolitické rozpory a demokracie v subsaharské Africe*, str. 24.

2.5 Střet etnický

Pochopení etnické rozmanitosti je zásadní pro pochopení vnitřní struktury afrického kontinentu. Pro Afriku totiž nejsou základními kulturními jednotkami státy (tak, jak jsme zvyklí z většiny Evropy). Souvislost je třeba hledat především v umělém vytyčení hranic států na území Afriky, které mají na svědomí evropské mocnosti shromážděné v roce 1884 na berlínské konferenci. Rozdělily si mezi sebe Afriku jako koláč¹⁰⁹, tedy z pohledu obyvatel Afriky naprosto uměle a bez jakýchkoliv ohledů na zájmy původních obyvatel. Proto je při současném studiu africké kultury vhodné nepřejímat rozdělení na státy, ale vnímat vnitřní strukturu a zkoumat jednotlivé etnické skupiny.¹¹⁰

Etnické rozdíly bývají velice často předkládány nejen jako příčiny, ale i jako vysvětlení etnických konfliktů. „*V povědomí mnoha lidí pak existuje přesvědčení, že ke genocidě v Rwandě došlo, protože tam byli Hutuové a Tutsiové.*“¹¹¹ Etnická příslušnost ale není primárním důvodem konfliktu. Může přispět k jeho eskalaci, spíše ho zintenzivnit, než přímo vyvolat.

V nejobecnější rovině lze říci, že etnicita spočívá v přesvědčení skupiny jedinců o společné identitě. Při popisu etnika se nejčastěji operuje s termíny jazyk, rasa, kultura nebo genealogie. Objektivní definice etnické skupiny je velice složitá, protože žádná z výše uvedených „kategorií“ není jasně ohraničená. Existují etnika, která se liší jazykem, a ten proto může být považován za rozlišující element. Na druhé straně existují etnika, která mají společný jazyk, ale v ostatním se odlišují.¹¹² Dělení podle jazyka do etnik komplikuje fakt, že se v subsaharské Africe používá více než 2000 jazyků a mnohé z nich nemají ani psanou formu.¹¹³

Další důležitou charakteristikou je vlastní povaha etnicity a její vnímání ve společnosti. Primordialistický přístup považuje příslušnost k etniku za naprosto přirozenou součást lidské existence.¹¹⁴ Instrumenalisté „*vnímají etnickou identifikaci jako sociální kapitál, který může být různými skupinami a v různý čas použit v politickém*

¹⁰⁹ HERZBERGER-FOFANA, Pierrette. La conférence de Berlin ou le partage de l'Afrique : 26 février 1885 [online]. 2015.

¹¹⁰ Státy a jejich etnika viz příloha č. 1.

¹¹¹ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 315.

¹¹² Např. v Africe společným jazykem hovoří Hutuové a Tutsiové. « HUTU »-« TUTSI » : L'HISTOIRE MANIPULÉE. In: *Amnesty International* [online]. 2004.

¹¹³ La mosaïque linguistique africaine : carte des langues parlées sur le continent. In: *Jeune Afrique* [online]. 2015.

¹¹⁴ BAHENSKÝ, František. *Etnicita v historické perspektivě: Prolegomena ke vzniku, vývoji a proměně etnické kolektivní identity*, str. 6-7[online]. 2010.

boji. ¹¹⁵ Třetí přístup k etnicitě je spojen s teoretiky modernizace a za svůj ho vzala i první generace politických elit v nových afrických státech. Etnicita je vnímána jako jev, který je spojen s primitivním zemědělským uspořádáním společnosti. Pokud ovšem dojde k nárůstu urbanizace a industrializace, bude etnické cítění slábnout ve prospěch individuální atomizované identifikace. Lze namítnout, že tento přístup je výstupem západního etnocentrismu a že v africké realitě nebude fungovat a nelze ho aplikovat, protože západní společnosti si ke svému vnímání identity a státu dospěly svou cestou, která se od africké velice liší. ¹¹⁶

Vnímání etnicity se v průběhu doby měnilo. V předkoloniálním období bylo nejdůležitějším spojovacím prvkem mezi jedinci příbuzenství. Pro toto období je typická víceúrovňová identita. Jednotlivec se mohl identifikovat se svou rodinou, kmenem, vesnicí, jazykovou skupinou nebo s celou říší. Jednotlivé identifikace ale nebyly neměnné, o to složitější bylo uspořádání takové společnosti. Koloniální správa v 19. a 20. století způsobila, že dříve pružná etnická identifikace se stala ukotvenou. Jistým způsobem byla identifikace vytvořena uměle. Plynula především z přesvědčení Evropanů, že Afričané patří do kmenů. Pro Evropany, kteří vždy přesně věděli „kam patří“, byla víceúrovňová identifikace nepochopitelná, a proto se snažili ji nahradit. Především náčelníci kmenů toto uspořádání přijali, protože jim z něho plynuly zisky. Za své ho ale přijali i členové jednotlivých kmenů, protože se díky němu dostávali přes náčelníky k zajímavým prostředkům. Postkoloniální období přineslo další komplikace. Jednotlivé koloniální státy získaly právo na sebeurčení, ale jejich hranice zůstaly v podobě, v jaké byly načrtnuty evropskými mocnostmi na konci 19. století. Nové státy tak byly od počátku postaveny před problém, protože si s sebou nesly spleť etnických vztahů. Obyvatelé těchto států neměli mnohdy společného nic jiného, než stát. ¹¹⁷ Toto trauma si obyvatelé států subsaharské Afriky nesou dodnes.

¹¹⁵ LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*, str. 317.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 317-318.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 318-320.

2.6 Stručná historie subsaharské Afriky

„Minulost Afriky je neoddělitelná od její přítomnosti.“

Jared Diamond: *Osudy lidských společností*¹¹⁸

Afrika je kontinent, kde se, podle současného stavu vědění, začal vyvíjet lidský druh, je kolébkou lidstva. Je to kontinent, jehož množství klanů, národností a národů má delší historii než jakékoliv lidské skupiny jinde na světě. Historický vývoj tomu tak chtěl, že africká historie byla vždy vnímána jako „druhořadá“. Afrika doplňovala Evropu v antice, ve středověku jí byla islámským protipólem na druhé straně Středozemního moře a v novověku se stala cílem objevovatelů, cestovatelů a v neposlední řadě obchodníků. Není náhodou, že k opravdickému dělení afrického kontinentu došlo až v 19. století, tedy po neúspěchu Evropy na americkém kontinentu a stejně tak v Asii. Toto, vlastně relativně krátké období boje o Afriku a následná dekolonizace poznamenalo jak Afriku, tak Evropu.¹¹⁹

Antický starověk nevěnoval Africe, přesněji řečeno subsaharské Africe, žádnou zvláštní pozornost. O tom, jak africký kontinent vypadá a jak je ve skutečnosti rozsáhlý nikdo nevěděl. Dokonce se v latině ujal opis pro vyjádření nemožné věci spojený s Afrikou, a to „objevit prameny Nilu“. Antičtí autoři se nijak zvlášť nezajímali ani o národy jim známé Afriky, pouze jim dali hanlivá označení jako *jedlíci ryb*, *lidojedi*, *lidé na pěst vysocí*, *dojiči psů* nebo *obyvatelé jeskyní*.¹²⁰

Zásadní pro historii afrického kontinentu a jeho vztahu k Evropě je to, že po rozpadu antického světa se veškerý kontakt Evropy s černým kontinentem omezil na tisíc let pouze na sever Afriky a jeho arabské obyvatele. První informace o dalších částech kontinentu přinesli až na počátku novověku Portugalci. Lze říci, že mezi lety 500 n. l. – 1500 n. l. se subsaharská Afrika vyvíjela zcela samostatně a veškeré kontakty s Evropou či Byzancí byly přerušeny. Jediná kultura, která na toto území pomalu, ale o to intenzivněji pronikala, byla islámská.¹²¹

V tomto období se na rozlehlém území na jih od Sahary začaly formovat první státní útvary. Silný pocit společenské hierarchie se stal nedílnou součástí života a k tomu patřili i otroci. Nutno dodat, že jejich postavení se lišilo od obecné současné představy otroka. Lidé byli většinou vnímáni jako vlastnictví despotického vládce. V tomto období měli evropští

¹¹⁸ Volná citace, DIAMOND, Jared. *Osudy lidských společností*, str. 407.

¹¹⁹ Periodizace afrických dějin viz příloha č. 2.

¹²⁰ Latinsky Ichthyofagoi, Anthropofagoi, Pygmaioi, Kynamolgoi, Troglodytoi. viz Zdroj: KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 56-57.

¹²¹ Tamtéž, str. 57, 61.

obchodníci seriózní vztahy s Afričany a obdivovali je pro schopnost obchodu a pro sílu některých národů. Až od druhé poloviny 16. století se v Evropě začal šířit despekt vůči obyvatelům černého kontinentu.¹²²

Evropská expanze do Afriky začala v 15. století na portugalských lodích. Byli to právě tito výborní mořeplavci, kteří jako první posouvali hranice známého a rozšiřovali nejen obzory poznání, ale především otevírali další obchodní cesty a příležitosti. V Africe se snažili o šíření křesťanství jako protiváhu islámu a jako prostředek naklonění si místních obyvatel. V Tordesillasu v roce 1494 pak došlo k prvnímu velkému rozdělení světa na sféry vlivu mezi Španělskem a Portugalskem, které získalo vliv na celém africkém kontinentě. Portugalci ale obsazovali pouze ostrovy poblíž pobřeží, na kterém budovali jen opevněné stanice, a do vnitrozemí posílali místní obyvatele. Začala evropská expanze, rozvoj obchodu s otroky, výměna plodin, ale hlavně „*Portugalci vnesli evropocentrický nárok „civilizovaných křesťanů“ na Afriku opakovaný pak všemi dalšími Evropany až do 20. století; zahájili tak dějiny novověkého kolonialismu v Africe.*“¹²³

Dobré obchodní zkušenosti motivovaly další evropské státy k zájmu o kontinent. Tentokrát se ale jednalo o mocnější státy s přístupem k Atlantskému oceánu, tedy Francii, Velkou Británií, Nizozemí a státy Skandinávie.¹²⁴ Ani tentokrát nedocházelo k výraznému podmaňování afrického území. Hlavním motivem cest byl totiž obchod. Evropští reprezentanti nicméně vybudovali několik základen, které se později staly místy počátku šíření koloniální expanze.

Obchod s otroky se úspěšně rozrůstal po celé 16. a 17. století, aby dosáhl vrcholu v 18. století. Většina lovců otroků a obchodníků s nimi byli Afričané, výlučně afričtí aristokraté. Obchod jim umožňoval kumulovat moc a bohatství.¹²⁵

V Evropě ale došlo k průmyslové revoluci, vrcholící na přelomu 18. a 19. století. Především pro Velkou Británii nebylo třeba další využívání lidského kapitálu a prosazovala tzv. „svobodný obchod“. Pro britský průmysl bylo vhodnější využívat kontinent jako zdroj surovin a odbytiště pro evropské zboží. I proto Velká Británie tlačila na ostatní státy, aby obchod s otroky zrušily.¹²⁶ Je vlastně paradoxní, že státy, které první oficiálně zrušily obchod s otroky, se na něm v průběhu 17. a 18. století nejvíce podílely, a to Dánsko (1803) a Velká

¹²² KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 62.

¹²³ Tamtéž, str. 84.

¹²⁴ Německo v této době ještě nebylo sjednocené, italský zájem se upínal do Středozemního moře a Španělé měli své zájmy ve střední a Jižní Americe. KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 107.

¹²⁵ REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*, str. 25.

¹²⁶ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 114.

Británie (1807). K zákazu se připojily Spojené státy americké (1808), Nizozemí (1814) a Francie (1817). Ke zrušení otroctví se vyjádřil i Vídeňský kongres v roce 1815 a do poloviny 30. let 19. století byl obchod s otroky zrušen ve většině evropských zemí.¹²⁷

„Svobodný obchod“ s Afrikou měl ale neblahý vliv na původní obyvatelstvo, protože Evropa z Afriky odebírala především suroviny, nikoli výrobky a Afrika se nikdy nestala Evropě rovnocenným partnerem. Od zavedení „svobodného obchodu“ je možné vysledovat během 19. století tři charakteristiky. Za první, úroveň osobní svobody poklesla s růstem domácího otroctví, využívaného k uspokojení evropské poptávky, a tak byla pracovní síla používána pro výrobu zboží na export spíše než k vnitřnímu rozvoji. Za druhé, import z Evropy zahrnoval velké množství zboží, ale místní ekonomiky neposílil, spíše naopak. A za třetí, nezávislost úspěšných ekonomik byla brzy omezena zásahy evropských partnerů, pro které by příliš silní partneři na africkém kontinentě znamenali ohrožení obchodu.¹²⁸

Po staletí kontaktů byla pro Evropany Afrika z větší části stále neznámým kontinentem. To se od 18. století začínalo postupně měnit. Kontinent začali křižovat cestovatelé, následování misionáři. Obě dvě skupiny sledovaly nejen své zájmy, ať už vědecké nebo duchovní, ale i budoucí ekonomický a politický prospěch svého evropského národa. Tyto výpravy tak konečně přinesly obsáhlejší a přesnější informace o Africe, zároveň tak ale započaly obsazování a pozdější dělení černého kontinentu.¹²⁹

V Evropě se v souvislosti se zprávami cestovatelů rodily romantické, ale i ziskuchtivé představy o kontinentu naprosto nedotčeném civilizací „*a přesvědčení o nutnosti evropského zásahu ve smyslu jeho kultivace i lepšího využití a pokřtění jeho obyvatel.*“¹³⁰ Expanzi, měnící se záhy v „závod o Afriku“, zahájily Velká Británie a Francie. V Africe tak během 19. století probíhaly dva zásadní procesy – expanze evropských států a africké migrační pohyby.

Africké státy ve vnitrozemí se až do roku 1880 vyvíjely autonomně. Zřetelný vliv měli Evropané u pobřeží pouze v jižní Africe, na portugalských územích, v Alžírsku a Senegalu. Britský parlament dokonce ještě v roce 1865 přijal zákon zakazující další rozšiřování kolonií.

Změna začala v 70. letech 19. století. Inspirací ostatním státům se stala expanzivní politika Francie Napoleona III. Nově vzniklé státy, Itálie a Německo a vlastně i Spojené státy americké, kde v roce 1865 skončila občanská válka, se staly konkurencí pro dosavadní největší hráče na mezinárodním poli, a tak hledaly tradiční evropské mocnosti posilu v ekonomických

¹²⁷ REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*, str. 36.

¹²⁸ Tamtéž, str. 41.

¹²⁹ Z nejznámějších lze uvést Davida Livingstona a Čecha Emila Holuba. Obsáhlý seznam cestovatelů-objevitelů viz KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 119-126.

¹³⁰ Tamtéž, str. 129.

a lidských kapacitách kolonií. Druhá průmyslová revoluce potřebovala zdroje, pracovní sílu a odbytiště. Zvídavé poznávání a objevování tak vystřídala vojenská a správní okupace. „*Evropa si násilné podmanění Afriky ospravedlnila nejen ekonomicky, ale také „viktoriánským rasismem“ – „vědeckým“ zdůvodněním nadřazenosti bělochů a jejich povinnosti „civilizovat zaostalé“ národy.*“¹³¹ Obsazení Afriky proběhlo neuvěřitelně rychle. V roce 1876 ovládala Evropa jen desetinu kontinentu, zatímco v roce 1900 už to bylo devět desetin. Berlínská konference v letech 1884-1885 nastavila ve svém závěrečném aktu vlastně pravidla pro expanzi na africké půdě.¹³² Afričané se okupaci pochopitelně bránili, ale bohužel, proti postupujícím Evropanům neměli šanci na úspěch.¹³³

Před první světovou válkou nezávislost obhájila jen Etiopie a Libérie.¹³⁴ Většina Afriky byla pod evropskou správou vybírající daně a poplatky a zároveň vyvolávající odpor původních obyvatel. Nicméně okupace přinesla i klad, utlumily se mezikmenové války. Na okupovaných územích začalo budování moderní infrastruktury.¹³⁵ Pošty, železnice, přístavy, telegraf a další sloužily ale především koloniálnímu mocnostem.

Zásadním pozůstatkem tohoto období je rozdělení Afriky do velkých, umělých celků, propojených komunikacemi a politicko-správními systémy.

Afrika se zapojila, přesněji řečeno, byla zapojena i do první světové války. Dohodové mocnosti využily situace a rozhořel se boj o německé kolonie.¹³⁶

První světová válka přinesla Afričanům mnoho strádání, ať už se jednalo o vojáky odvedené na frontu nebo o boje, které probíhaly na černém kontinentu. Po skončení velké války se poprvé začalo hovořit o osvobození černé rasy, ale evropské státy to nebraly příliš vážně. Na Versaillské mírové konferenci byl zachován koloniální systém a rozdělena území poraženého Německa mezi vítěze. Udržela se nadřazenost bělochů nad podřízenými Afričany. Nicméně meziválečné období znamenalo bližší spolupráci kolonizátorů s původními obyvateli a jejich postupné pronikání do státní správy. Toto vše bylo bohužel narušeno druhou světovou válkou.¹³⁷

Pro subsaharskou Afriku byl nejdůležitější poválečný vývoj. Došlo sice ke změnám v rozmístění sil evropských států, ale nejdůležitější byl vznik Organizace spojených národů

¹³¹ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 165.

¹³² ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 230.

¹³³ Vzhledem k rozsahu práce zde nebude vypočítáno, jak se konkrétní velmoc chovala na konkrétním území. Stav Afriky po rozdělení evropskými mocnostmi, viz příloha č. 3.

¹³⁴ Libérie byla založena roku 1847 osvobozenými černými otroky z Ameriky po vzoru USA jako republika. Viz VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 149.

¹³⁵ ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 233.

¹³⁶ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 213-215.

¹³⁷ Tamtéž, str. 223-226.

(OSN), jejíž charta požadovala pro všechny národy právo na sebeurčení a samosprávu. Tak začala pomalu diskuze o možné dekolonizaci.¹³⁸

Tlak OSN, úspěšné boje za nezávislost v Asii a nový světový řád, jehož představiteli byly nekolonialistické mocnosti, USA a SSSR, to vše byly faktory, které posilovaly dekolonizační tendence v Africe. Rychlá a úspěšná dekolonizace subsaharské Afriky nebyla možná a nepožadovali ji ani afričtí politici. Bylo k tomu několik důvodů: „*umělé koloniální celky obsahovaly různá etnika, která neměla společnou identitu; v mnoha zemích přetrvávaly zbytky nevraživosti mezi kmeny a klany; vliv politických stran evropského typu, pokud vůbec existovaly, byl nepatrný a narážel na zcela jiné pojetí politické kultury; početně slabá africká elita zatím nebyla schopná převzít koloniální administrativu.*“¹³⁹ Proces úspěšné dekolonizace tak potřeboval dostatek času pro přípravu předání administrativy a moci zralé africké politické reprezentaci při možném zachování užitečných vazeb na kolonizátora. Tato idea ale vyžadovala mnoho času a soustavnou, promyšlenou práci v mnoha oblastech. Bohužel, svět, rozdělený na dva bloky a závodící ve zbrojení, nevěnoval této citlivé záležitosti dostatek úsilí.

Afrika se stala vývozcem surovin, rostl obchod a export a také města. I to přispělo k první vlně dekolonizace, odstartované roku 1951 vyhlášením nezávislosti Libye až po „rok Afriky“, rok 1960.¹⁴⁰ V roce 1963 byla ustavena Organizace africké jednoty a začala dekolonizace druhé generace, zakončená nezávislostí portugalských kolonií v roce 1975. Třetí etapa, odlišná od předchozích, řešila právně složité případy a skončila v 90. letech pádem apartheidu v Jihoafrické republice.¹⁴¹

Dekolonizace probíhala různě v jednotlivých sférách vlivu evropských států. Zatímco britské kolonie se osamostatňovaly poměrně poklidně, a to především díky britskému způsobu nepřímé vlády, dekolonizace francouzských, ale především belgických a portugalských kolonií byla spojena s vlnou násilí a občanských válek.¹⁴²

Hlavní představitelé západního a východního bloku doufali, že po osvobození afrických zemí od koloniálních mocností rozšíří své sféry vlivu a získají strategické hlasy, důležité např. při hlasování na půdě OSN. Osvobozování Afriky proto doprovázela propaganda a mocenská

¹³⁸ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 270.

¹³⁹ Tamtéž, str. 273-274.

¹⁴⁰ V roce 1945 byly na africkém kontinentě jen 4 nezávislé státy (Libérie, Etiopie, Egypt, Jihoafrická unie), v polovině 60. let jich bylo již na 50. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 404. Seznam všech států subsaharské Afriky s daty vyhlášení nezávislosti viz příloha č. 4.

¹⁴¹ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 275-276.

¹⁴² ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*, str. 19.

soutěž, jejíž dopady Afriku citelně postihly jak v politické rovině (zavedení často neadekvátních politických modelů), tak v rovině bezpečnostní a ekonomické.¹⁴³

I když se po první vlně dekolonizace velká většina nezávislých států dostala do vážných ekonomických, politických i bezpečnostních problémů, zatímco státy, které prozatím dekolonizaci odmítaly, byly v lepší situaci, nebylo možné proces dekolonizace zastavit. Klady dekolonizace byla svoboda a nezávislost dosud ovládaných zemí, ale jen „*málokterý osvobozený africký stát však dokázal svobody využít pro blaho svých obyvatel.*“¹⁴⁴ Negativní efekty převažovaly. Nové státy byly nestabilní, umělé státy se složitou vnitřní etnickou strukturou měly politickou kulturu odlišnou od povinně přijatého euroamerického modelu. Dosavadní ekonomické, kulturní a politické vazby byly zpřetrhány a i dobře nastartované programy rozvojové pomoci od původních kolonizátorů byly odvrženy. Pro africké státy nebyla připravena žádná soustavná a strukturovaná pomoc. Do vedoucích pozic nastoupila nezkušená, někdy i nekvalifikovaná byrokracie bez jasných rozvojových plánů. Z koloniálního období zůstaly hranice, které nerespektovaly etnické rozdělení obyvatel, a proto se nemohl rozvinout ve většině případů národní stát. Běžně se začaly objevovat „*režimy osobní moci, brutální diktatury, obecně nová závislost, převraty, občanské i mezistátní spory a války, migrace a bída vrcholící až hladomory.*“¹⁴⁵

Po vlně hrdosti na získanou nezávislost se vynořily nové problémy, kterým musely africké státy čelit. Obrovský populační přírůstek znamenal obrovskou zátěž pro zdravotnictví, které nemělo dostatek financí pro kvalitní péči. Objevila se nová pohroma, AIDS. Alfabetizační kampaně paradoxně rozšiřovaly mezi mladé generace jazyky bývalých kolonizátorů. Domácí elity využívaly kapacit vytvořených za koloniálního období. Při jejich využívání se hojně prosazovala klanová solidarita, ideální podmínky pro korupční prostředí, nebo se místní elity nechaly snadno zkorumpovat zahraničními podnikatelskými společnostmi. Mnohé státy neměly sílu a diktatury zájem reagovat na nové výzvy. Nebylo tak možné korigovat relikty minulosti, spojené především s tribalismem a kmenovým nepřátelstvím.¹⁴⁶

Politické systémy vnucované Africe se ukázaly jako nevyhovující: „*euroamerická demokracie vyvolávala s každými volbami dramatické vnitropolitické konflikty, komunismus vedl k posilování autokratických diktatur.*“¹⁴⁷ Bipolární soupeření se v Africe projevovalo

¹⁴³ Konkrétní případ orientace na USA je dekolonizace Konga a vypovězení sovětských vyslanců po zvolení prezidenta Mobutu. Viz ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*, str. 16-17.

¹⁴⁴ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 337.

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 338

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 407-408.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 408.

občanskými válkami, militarizací, vnitropolitickou labilitou završenou mnoha převraty a válkami mezi státy. Tyto konflikty zůstaly přítomny i po konci studené války. To proto se právě na africkém kontinentu zrodilo mnoho zhroucených států.

Každá z posledních dekad 20. století byla něčím charakteristická. Konec dekolonizačního procesu probíhal v 70. letech, 80. léta se nesla ve znamení ekonomického úpadku, namísto dekády rozvoje, jak to proklamovalo OSN, od počátku 90. let hledaly režimy jedné strany cestu k fiktivní nebo skutečné demokracii. Bohužel se ale ukázalo, že animozity uvnitř států přetrvávají a mezinárodní společenství není schopné je řešit.¹⁴⁸

Státy v Africe se na počátku 21. století stále potýkají s nestálostí režimů, obrovskou chudobou, kterou zvyšují populační přírůstky, nedostatečným vzděláním širokých vrstev, demokracie se neukázala jako nejvhodnější státní uspořádání. Afrika zůstala závislá na pomoci zvenčí, na vnějších vlivech, neokolonialismu. Snaží se mu vzdorovat regionálními integracemi, které ale nejsou vždy úspěšné. Svůj vliv v Africe uplatňuje Evropská unie za pomoci strategického partnerství, ale prosadit se chtějí i USA (vojenská spolupráce, lidská práva), Čína (rovnocenné partnerství), objevují se kontakty v rámci politiky Jih-Jih, tedy Brazílie a Indie.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Konflikt v Somálsku, genocida ve Rwandě. KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 409.

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 564-568.

3 Tradiční versus moderní Afrika: důsledky kulturní mezery

„Největší výzvou pro analytika zabývajícího se současnou Afrikou je dospět k vysvětlení, proč je kontinent zároveň moderní a zaostalý.“

Patrick Chabal, Politická kultura v Africe¹⁵⁰

Afrika je obecně západním světem vnímána jako nekulturní, zastaralý kontinent, který je nutné zachraňovat. Obyvatelé černého kontinentu byli dlouho považováni za divoké, primitivní, postrádající politickou, kulturní a technologickou kultivovanost. Z evropského úhlu pohledu byli prostě považováni za podřadné a Afrika za kontinent bez historie.¹⁵¹

Přírodní podmínky a rozlehlost tomu chtěly, že Afrika zůstávala dlouho mimo zájem evropských civilizací. Sami Afričané nebyli zdatní mořeplavci a objevitelé, za což může malá členitost pobřeží. Objevovat ji tedy začali cizinci od 16. století. Z počátku se spokojili s ovládnutím pobřeží, v 19. století ale přišel zvrat a celá Afrika se stala pouze divákem svého „porcování“. Už v této době ale začaly do Afriky proudit evropské prvky, považované za moderní. A tento proud neustal po celé 20. století, byť se většina afrických států osamostatnila. Jejich napojení na bývalé koloniální pány ale přesto stále trvá.¹⁵²

Zaostalá Afrika se tak dostala do intenzivního kontaktu s modernitou a způsobem života, který by pro ni měl být nejlepší, alespoň to tak vnímají Evropané. Africký kontinent neodmítá importovat některé instrumenty zvnějšku, ale „zůstává pevně konzervativní a zdrženlivý ke všemu, co by mohlo narušit jeho základní společensko-kulturní dědictví.“¹⁵³ V Africe se mísí tradiční prvky s výrazně moderními. Mnoho Afričanů si nadšeně pořizuje poslední technologické vymoženosti, jako jsou počítače nebo mobilní telefony. Zároveň však, především na vesnicích, zůstávají pevně zakořeněné tradiční zvyky, zvenku pokládáné za „zpátečnické“, jako je např. víra v čarodějnictví a magii.¹⁵⁴

„Osvojení západních prvků, pokud vůbec osvojeny jsou, v žádném případě nevede k nějaké „modernizaci v západním duchu“. Ve většině případů totiž dochází k pravému opaku: podněty přicházející ze Západu jsou zásadně přetaveny a „afrikanizovány“.“¹⁵⁵

¹⁵⁰ CHABAL, Patrick. Politická kultura v Africe. Modernita, nepořádek, racionalita, str. 171.

¹⁵¹ REID, Richard J. Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost, str. 15.

¹⁵² ZÁHOŘÍK, Jan. Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace, str. 141-146.

¹⁵³ CHABAL, Patrick. Politická kultura v Africe. Modernita, nepořádek, racionalita, str. 173.

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 172.

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 173.

Jinak řečeno, moderní aspekty evropské kultury jsou v prostředí černého kontinentu konfrontovány s tradicí a podle ní pozměněny.

Cílem následující kapitoly je analýza změn vyvolaných střetem moderní a tradiční Afriky ve třech oblastech, a to politické, ekonomické a sociální v současné subsaharské Africe. Pojem moderní Afrika je spojen především s civilizační složkou. Snaha vpravit na černý kontinent demokracii jako ideál státního zřízení je spojena se sjednocováním institucionálně-normativní složky, kdy je Evropany evropské uspořádání považováno za optimální, a proto se snaží o jeho šíření. Duchovní složka kultury, tedy tradiční hodnoty pevně zakotvené v nitru lidí, jako např. výše uvedená víra v magii, nejsou globalizací tak snadno ovlivnitelné. V Africe tak lze identifikovat koncept kulturní mezery, typický rychlým rozvojem a integrací civilizační složky, zatímco duchovní složka je stále jedinečná a integraci odmítá.

3.1 Politická oblast

Většina států Afriky má za sebou padesát let nezávislosti. Často se ozývá kritika stávajících režimů, jsou mnohdy označovány jako diktátorské, vojenské, demokracie jako netransparentní. Je ovšem třeba mít na mysli, že všechny koncepty, které byly vnuceny a stále vnucovány jsou¹⁵⁶ africkým státům, jsou výdobytkem Evropy a evropské kultury, která musela projít stoletími plnými krveprolití, aby se dostala na stávající stupeň společenské organizace. Všichni teď očekávají, že africké státy úspěšně doslova proběhnou tuto dlouhou a bolestivou cestu za pár desítek let.

K tomu se přidává jiný význam pojmu stát, který mu Afričané v porovnání s Evropany, dávají. V Evropě je stát běžně spojován především s národem tak, jak byl definován v 19. století. Samozřejmě i v Evropě existují státy, které zahrnují menšiny, ale v zásadě lze říci, že většina evropských hranic vznikala staletí a svým způsobem přirozeně. V Africe toto neplatí. Uměle zvenčí určené hranice a násilné rozdělení kmenů, či sloučení různých sociokulturních jednotek do jednoho státu se ukázalo i v politické rovině jako velice nešťastné.

Zavádění umělých západních institucí charakterizuje moderní Africké politické dějiny. Evropské tradiční instituce jsou implementovány a „afrikanizovány“. Zavádění

¹⁵⁶ Humanitární pomoc EU založená na plnění evropských představ o demokracii a lidských právech. Viz KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 15.

západních společenských modelů, které nejsou žádným způsobem seznámeny s africkými zvyklostmi, zkomplikovalo rozvoj v Africe jižně od Sahary.¹⁵⁷

Široké masy obyvatelstva na venkově jsou stále silně ukotveny v tradicích africké kultury. Naproti tomu vládnoucí byrokratická buržoazie inklinuje k moderní Africe a je silně akulturovanou částí společnosti. Tyto složky mezi sebou mají napětí, důležitý determinant současné africké kultury.¹⁵⁸ Stojí proti sobě tradiční jádro kultury a cizí prvky institucionálně-normativní vrstvy kultury. Účinnost institucí založených na západních modelech je diskutabilní. Na jednu stranu jsou tyto západní prvky přizpůsobovány africkému prostředí, na druhou stranu ale ani poté nejsou africké v tradičním slova smyslu.¹⁵⁹

Afričané dokáží propojovat a současně se pohybovat v různých úrovních a polohách. „*Uchylují se podle okolností buď do jedné nebo do druhé, od myšlení zdánlivě „archaického“ až po to nejmodernější. Afričtí politici tak mohou vznášet dotazy k duším svých předků nebo.. po internetu.*“¹⁶⁰

Každá společnost potřebuje ke svému rozvoji stabilní kulturní systém, jehož nedílnou složkou je fungující institucionálně-normativní složka, sloužící jako regulátor uvnitř společnosti. Čím větší je rozdíl ve vývoji tradičních a importovaných kulturních systémů, tím více hrozí kolaps. Z toho plyne myšlenka, že koherentní kulturní systém je nezbytnou, samozřejmě ne jedinou, podmínkou pro svobodnější a demokratickou společnost.¹⁶¹

Podle americké neziskové organizace Freedom House je v subsaharské Africe v roce 2016 devět svobodných zemí: Kapverdy, Senegal, Ghana, Benin, Sv. Tomáš a Princův ostrov, Namibie, JAR, Botswana a Mauricius.¹⁶² Zdá se, „že v těchto případech je střet mezi tradicí a modernitou uvnitř kultury těchto společností relativně limitovaný.“¹⁶³

První skupinou, kterou z těchto států lze oddělit, jsou malé ostrovní státy – Kapverdy, Sv. Tomáš a Princův ostrov a Mauricius. Tyto státy byly neobydleny až do novověku, a tak se dají nazvat jako imigrantské státy. Imigrace s sebou přinesla touhu po

¹⁵⁷ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 7.

¹⁵⁸ KVÁČA, Vladimír. *Sociopolitické rozpory a demokracie v subsaharské Africe*, str. 65.

¹⁵⁹ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 10.

¹⁶⁰ CHABAL, Patrick. Politická kultura v Africe. Modernita, nepořádek, racionalita, str. 173.

¹⁶¹ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 11.

¹⁶² Freedom in the World 2016. Table of Country Scores. In: *Freedom House* [online]. 2016.

¹⁶³ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 11.

budování a po něčem novém. V těchto místech tedy neexistovala tradiční domorodá kultura, která by se s nově příchozí dostala do konfliktu.

Druhou skupinu tvoří státy, ve kterých lze najít viditelný vztah mezi prekoloniální a postkoloniální formou politického systému, tradiční kultura má silnější vliv na moderní politiku. Jedná se o Botswanu, Benin, Namibii a částečně Ghanu. Botswana se odkazuje k původnímu společenskému uspořádání tím, že kromě Národního shromáždění existuje i Sněm náčelníků, který má 15 členů. Sněm náčelníků se skládá z osmi zástupců tradičních kmenů a sedmi volených zástupců.¹⁶⁴ První botswanský prezident Seretse Khama byl dědičným náčelníkem jednoho z kmenů Botswany, což jistě přispělo k jeho úspěchu.¹⁶⁵

Tradiční elity jsou relativně vlivné i v Namibii a Ghaně. V Beninu je zase silný tradicionalismus především v duchovní úrovni. Velká část obyvatel vyznává animismus a náboženství vodun.

Třetí skupinu států spojuje dlouhodobější zkušenost s jinými kulturami. Tyto státy měly dostatek času na kulturní akomodaci a byly vystaveny neafrickým vlivům po dostatečně dlouhou dobu. Např. Senegal, Gnaha, JAR.¹⁶⁶

Senegal byl po dlouhou dobu místem, kde se setkávaly africká, západní a islámská kultura. Ze subsaharské Afriky je to právě Senegal, kde byl nejsilnější francouzský vliv. Právě sem zavedla Francie své vlastní politické instituce poměrně brzy. Už v druhé polovině 19. století se ve čtyřech hlavních městech konaly pravidelně volby. V době mezi světovými válkami dokonce „obyvatelé čtyř „starých komun“ (Dakar,¹⁶⁷ St. Louis, Gorée a Rufisque) požívali plných práv francouzských občanů a volili také poslance do francouzského parlamentu – prvním z nich byl socialista Blaise Diagne, později také první černošský člen francouzské vlády ve funkci státního podtajemníka kolonií v kabinetu Pierra Laval (1931-1932).“¹⁶⁸ Senegalcům tak měli více času na to vypořádat se s novým systémem a především získali zkušenosti s fungováním republiky. V jeho historii k tomu přispěli první dva prezidenti Léopold Sédar Senghor (v úřadu 1960-1981) a Abdou Diouf (1981-2000). Během prezidentského období Abdou Dioufa se v parlamentních volbách začaly postupně prosazovat nové politické strany a jeho protivník v prezidentské kampani

¹⁶⁴ The Botswanan House of Chiefs. In: *Sénat* [online]. 2016.

¹⁶⁵ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 12. Výhodou pro tento stát je i to, že v něm převažuje jedna národnost, Tswana. Viz KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 557.

¹⁶⁶ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 12.

¹⁶⁷ Dakar založil v roce 1857 francouzský guvernér Louis Faidherbe. Viz KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 140-141.

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 237.

Abdoulaye Wade nakonec v roce 2000 uspěl a ujal se úřadu. V prezidentských volbách v roce 2012 již nemohl kandidovat (byl znovu zvolen do úřadu v roce 2007). Čtvrtým prezidentem Senegalu se tak stal Macky Sall. Senegal si od vyhlášení nezávislosti v roce 1960 udržel demokratickou vládu.¹⁶⁹ Může se tak stát příkladem soužití a symbiózy odlišných kultur.

Ghana si prošla podobným vývojem ale jako anglofonní část Afriky. Kolonie Zlaté pobřeží si postupně budovala vlastní politický systém, respektive do vládnoucích vrstev začali pronikat původní obyvatelé kolonie. Kwame Nkrumaha pracoval se svojí politickou stranou, vyhrál volby v roce 1956 a začal připravovat ústavu nezávislého státu. Po jednání s britskou vládou byla 1. 7. 1957 vyhlášena nezávislost země, která si s odkazem na středověký stát změnila jméno na Ghanu. Až do 1. 7. 1960 byla Ghana dominiem Commonwealthu a formálně jí vládla britská královna. Od zmíněného data byla vyhlášena republika a prezidentem se stal Kwame Nkrumaha. Bohužel začal prezident intenzivně prosazovat systém jedné strany a ekonomické neúspěchy začaly stupňovat napětí mezi ním a armádou. Ghana si tak prošla několika vojenskými převraty, které se střídaly s republikami. V 90. letech se Jerryemu Rawlingsovi podařilo prosadit demokratizační trend, který pokračoval i na počátku 21. století.¹⁷⁰

3.1.1 Politické instituce

Jak již bylo řečeno, pro některé elementy je při střetu kultur snadné začlenit se do nového systému, jiným stejný proces trvá velice dlouho a některé se nezačlení nikdy. Následující kapitola se bude soustředit na přijímání evropského způsobu vlády a vládnutí v Africe.

Na černý kontinent byly uvedeny všechny instituce, které tvoří evropský demokratický systém, ať už se jedná o parlament, volby, soudní dvory nebo centrální banky. V některých státech byly zavedeny již v koloniální éře, např. v Senegalu, jak bylo uvedeno výše, ale takových států byla menšina. Naprostá většina států začleňovala tyto státní složky do svého systému vlády až v postkoloniální éře skrze své elity, které ale prošly akulturací. Nové instituce v Africe byly a jsou navenek velice podobné svým evropským vzorům, jejich funkce se ale změnila.¹⁷¹

¹⁶⁹ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 292, 422, 498.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 287-288, 357-358, 434-435, 509-510.

¹⁷¹ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 13.

Proč se funkce demokratických institucí tolik změnily? Souvisí to s historií a původním systémem vlády v Africe. Všichni Afričané žijící na jih od Sahary jsou navázáni na duchovní svět. Systém vlády se v Africe vždy zakládal na hierarchii. Moc byla náčelníkovi delegována od Boha skrze jeho předky, otce zakladatele jednotlivých kmenů. Vláda byla monistická, tzn., že politično a politika byly podrobeny nadpřirozenému řádu.

Náčelník byl tedy posvátná osoba, jejíž autorita byla spojena s jeho předky. Nebyl ale absolutním vládcem kmene, existovaly instituce, které ho omezovaly: zvyky, tradice, bohové, duchové a stařešinové. Protivení se a nerespektování těchto omezujících prvků mohlo vést náčelníka až ke spáchání institucionální sebevraždy. Tato kontrola tedy zajišťovala, že se náčelníci nemohli stát despoty. Na druhou stranu ale existovala i společenství, která byla vysoce militarizovaná a centralizovaná. Předkoloniální éra tedy skýtala dvojí systém vlády, kdy ten první v sobě ukrýval prvky „africké“ demokracie.¹⁷²

Koloniální éra přinesla obrovskou změnu. Evropané vyžadovali po Afričanech naprostou poslušnost a respekt k novým zákonům. Původní způsob participace na vládě byl zcela opomenut. Pro tradiční způsob vlády bylo ale horší to, že náčelníci se stali vlastně loutkami v rukou koloniálních úředníků, mnohdy velice mladých. Původní monismus byl nahrazen dualismem, začalo se prosazovat křesťanské učení o světské a nebeské moci. Hierarchie moci byla pozměněna v tom smyslu, že na vrcholu byl nyní evropský panovník, skrze kterého získal vládu náčelník. Došlo tak k vytěsnění napojení na předky. Africká specifická demokracie tak naprosto ztratila svou duchovní podstatu a uchovala si pouze formu.¹⁷³

Kolonialismus tedy nepřinesl demokracii ani ve 20. století. Když se ale začala koloniální vláda hroutit, v obrovské míře se objevoval požadavek osvojení demokratických principů. Ty si ale Afričané modifikovali tak, aby se alespoň vzdáleně dostali do souladu s jejich tradicí.

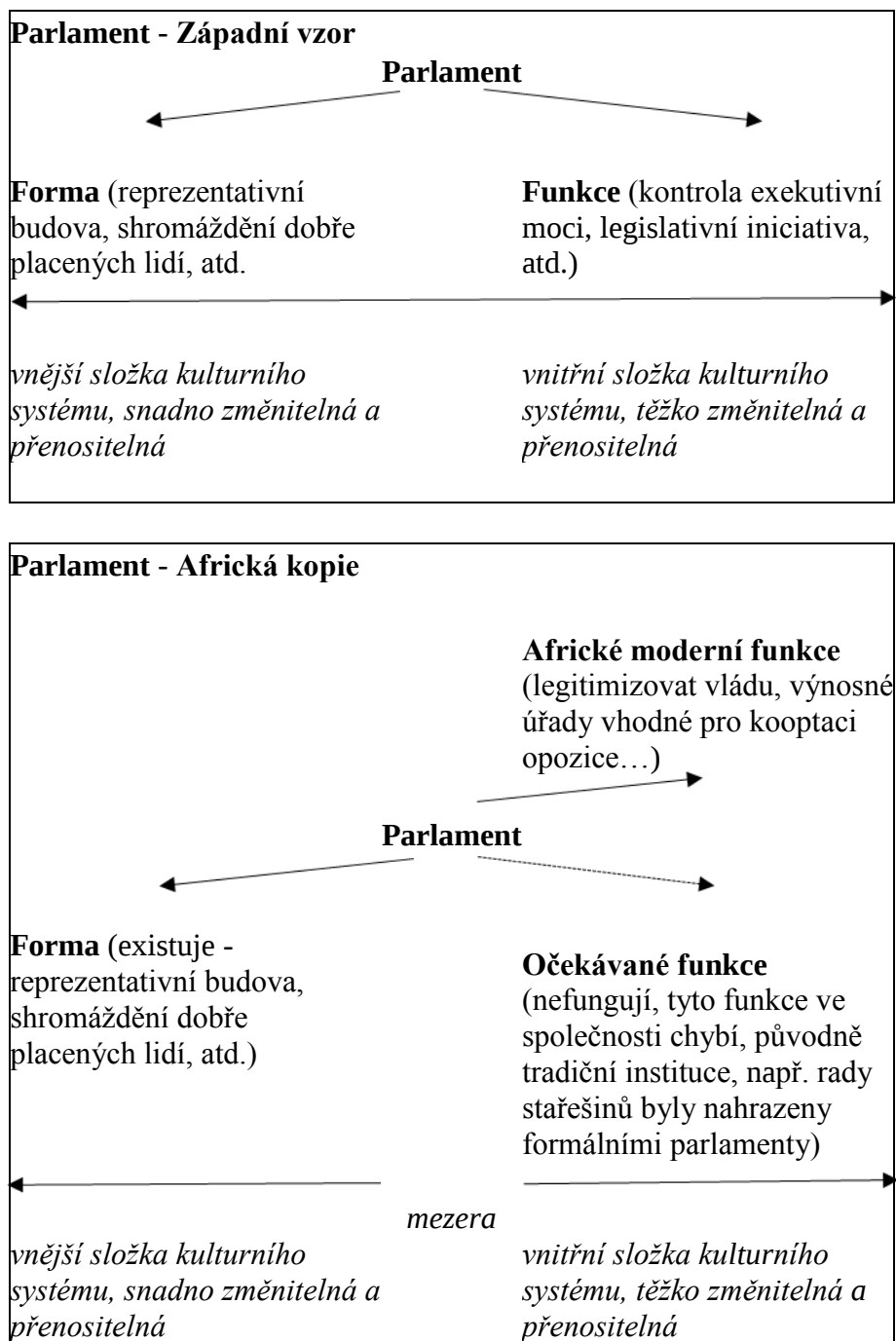
Lze to demonstrovat na příkladu parlamentu. Ten, jako instituce, má své formální aspekty jako je reprezentativní budova a shromáždění dobře placených lidí, má práva a povinnosti popsané v Ústavě. Má ale i skryté aspekty, reálné funkce, opravdovou moc a pozici ve společnosti, respekt, motivace členů parlamentu. Formální stránka této instituce je celkem snadno přenositelná z jedné kultury do druhé jako součást institucionálně-normativní složky. Skryté funkce a očekávání se už ale tak snadno přenést nedají (viz

¹⁷² SKALNÍK, Petr. Politická kultura v postkoloniální Africe, str. 182-183.

¹⁷³ Tamtéž, str. 183-184.

Obrázek č. 1).¹⁷⁴ Forma instituce je záležitostí výběru hodnot a norem. Až v kontaktu a ve vztahu s danou kulturou začnou instituce získávat zvláštní význam. Demokratická kultura, která se konstituuje ve většině afrických zemí, je tak institucionální a zároveň symbolická.¹⁷⁵

Obrázek č. 1 **Rozdíl mezi formou a funkcí – příklad parlamentu**

Zdroj: KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 15.

¹⁷⁴ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 13.

¹⁷⁵ SINDJOUN, Luc. La culture démocratique en Afrique subsaharienne: comment rencontrer l'arlésienne de la légende africaniste. In: *Organisation internationale de la francophonie*[online]. 2000.

Africké parlamenty byly ustaveny přesně podle především francouzského a britského vzoru. Nicméně se v mnoha zemích stali relativně rychle členové parlamentu jen loutkami a začali plnit své specifické funkce v africkém politickém systému. Kontrolní a regulační funkce zůstaly prázdnými pojmy i proto, že tradiční instituce, jako rady stařešinů, byly zničeny z obavy, že by brzdily a ohrožovaly moderní vůdce.¹⁷⁶

Zavedení evropských parlamentních modelů bez respektu k původním, tradičním způsobům vlády, se ukázalo jako chybné. Dalo jen prostor k tomu, aby se k moci dostaly nové neopatrimoniální elity.

3.1.2 Volby

S pojmem volby v Africe jsou podvědomě spojeny termíny jako netransparentnost, manipulace, bojkot, napadání výsledků voleb a někdy i násilí a převrat. Proč tomu tak je?

Na Západě se předpokládá, že volby jsou svobodným vyjádřením vůle lidu, jedinců, kteří jsou schopní se rozhodnout a vyjádřit. Legitimita každé vlády a demokratického politického systému pak spočívá na hlasech obdržených od voličů. Stejný systém voleb měly africké státy zavést po vyhlášení nezávislosti.

První problém nastává už v případě vnímání toho, co je to politická strana. Afričané ji totiž chápou jinak než Evropané. Je to pro ně spíše „konkrétní výraz moci určité významné osobnosti než... .. organizace přinášející do veřejného prostoru nějakou ideologii, a proto soutěžení mezi politickými stranami lze těžko přirovnávat k situaci v západním demokratickém prostoru.“¹⁷⁷ Pro Afričany je tedy zásadní vedoucí silná osobnost v čele strany, která je v tomto ohledu důležitější, než program.

V subsaharské Africe je možné najít tři fenomény, které jsou pro její demokracii a volby typické: obecná nedůvěra mezi vládou a opozicí, která často vyústí v bojkot voleb nebo v napadení a zpochybňování výsledků, dále násilí, které je vyvoláno falšováním výsledků a etnický charakter hlasování. Výjimkami, které potvrzují pravidlo, jsou v tomto případě Niger, Zambie, Sv. Tomáš a Kapverdy.¹⁷⁸

Prezidentské volby na Pobřeží slonoviny v roce 2010 naplňují tyto charakteristiky. Ve druhém kole se proti sobě postavili v úřadu končící prezident Laurent Gbagbo a bývalý

¹⁷⁶ KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*, str. 13-14.

¹⁷⁷ CHABAL, Patrick. *Politická kultura v Africe. Modernita, nepořádek, racionalita*, str. 177.

¹⁷⁸ DIETH, Alexis. *Les causes du blocage du processus de démocratisation en Afrique subsaharienne*. In: *Afrik.com* [online]. 2012.

premiér Alassane Ouattara. Druhý jmenovaný kandidát vyhrál ve druhém kole, které se konalo 21. listopadu 2010. Podle nezávislé volební komise, kterou podporoval tehdejší premiér Guillaume Soro, a podle generálního sekretáře OSN a Evropské unie vyhrál s 54,01 % Alassane Ouattara.¹⁷⁹ Proti byla ovšem Konstituční rada (Conseil constitutionnel), podporovaná prezidentským úřadem, podle které vyhrál Laurent Gbagbo s 51,04 % hlasů. I když mezinárodní organizace prohlásily vítězem Alassana Ouattaru, Laurent Gbagbo odmítl uznat svou porážku a opevnil se v Abidžanu.¹⁸⁰ Několik měsíců trvaly boje mezi stoupenci obou stran, až byl 11. dubna 2011 Laurent Gbagbo zadržen v prezidentské rezidenci. Dnes je souzen u Mezinárodního trestního soudu pro zločiny proti lidskosti. Od této napjaté doby sice v zemi vládne mír, ale k úplnému usmíření stran ještě nedošlo.¹⁸¹ Mnoho obyvatel jižní části státu považovalo legitimní vládu za vládu lidí ze severu. Alassane Ouattara byl nicméně v říjnu 2015 zvolen znovu do úřadu prezidenta, tentokrát již v prvním kole.¹⁸²

Guinea-Bissau, ač malý stát,¹⁸³ byla zmítána mnoha zvraty, především vojenskými. Armáda měla v tomto státě velice silné slovo. Situace byla v roce 2012 po převratu generála Mamadua Turého Kurumy natolik vážná, že bylo Guineji-Bissau dokonce pozastaveno členství v Africké unii. Úřadem prozatímního prezidenta byl pověřen Manuel Serifo Nhamadjo, ale země se stále potácela v problémech. Stala se překladištěm drog. Několik vysokých důstojníků armády bylo dokonce stíháno kvůli zapojení do mezinárodního obchodu s drogami. V květnu 2014 byl zvolen nový prezident José Mario Vaz. Ale ani on nedokázal zajistit zemi dlouhodobější stabilitu. Po jeho sporu s ministerským předsedou a rozpuštění vlády v srpnu 2015 vede nyní Guineu-Bissau do politické slepé uličky. Znepokojení ze situace vyjádřili i zástupci mezinárodních organizací.¹⁸⁴ Bohužel, ani političtí reprezentanti této malé země nejsou schopni respektovat výsledky voleb a vůli lidu.

¹⁷⁹ Volby rozdělily zemi i etnicky a regionálně, sever volil Alassanu Ouattaru a jih zase Laurenta Gbagbu. Viz Election du Président de la république - scrutin du 28 novembre 2010 - 2eme tour: Résultats fournis par la commission électorale indépendante. In: *Abidjan.net* [online]. 2010.

¹⁸⁰ La bataille de légitimité a commencé entre Laurent Gbagbo et Alassane Ouattara. In: *Radio France International* [online]. 2010.

¹⁸¹ A la Une: Gbagbo, 5 ans après. In: *Radio France International* [online]. 2016.

¹⁸² Côte d'Ivoire : Alassane Ouattara réélu pour 5 ans dès le premier tour. In: *France24* [online]. 2015.

¹⁸³ Stát má necelé 2 miliony obyvatel a rozlohu 36 130 km². Viz Guinée-Bissau. In: *Jeune Afrique* [online]. 2015.

¹⁸⁴ Le Conseil de sécurité de l'ONU se penche sur la crise en Guinée-Bissau. In: *Radio France International* [online]. 2016.

I když jsou nyní u všech voleb v subsaharské Africe přítomny nezávislé volební komise a mezinárodní pozorovatelé, nijak to nepřispívá k nastolení důvěry mezi stranami, které soupeří o moc.

Co je ale hlavním důvodem toho, že demokracie má v této oblasti světa stále obrovské problémy? Zdá se, že důvody jsou politické, psychologické a morální. Pokud poražený v transparentních volbách není ochoten uznat svou porážku, znamená to, že stále existuje vůle prosadit vládu silou a podkopat tak základy moderního státu.

*„Nedůvěra mezi protagonisty voleb a vůle monopolizovat státní moc, zdroje falšování a popírání volebních výsledků, vládnou v multietnických státech subsaharské Afriky, protože neexistují národní jednota a společný zájem, jejichž specifickým vyjádřením a služebníky by byly rozličné strany.“*¹⁸⁵ Je to stále pozůstatek kolonialismu. Obyvatelé nově nezávislých států v polovině 20. století neměli dostatek času vybudovat si vztah ke státu. Stále je pro ně silnější spíše příslušnost ke kmeni, etnické skupině, než ke státu. O jednotném multietnickém státě hovoří pouze oficiální propaganda, obyčejní lidé to tak ve většině případů necítí.¹⁸⁶ Není proto náhodou, že právě během příprav voleb a jejich průběhu dochází k etnickým a regionálním konfliktům, někdy dokonce k pokusům rozštěpit stát.

3.1.3 Odrazy tradice v současnosti

V politice afrických zemí se stále dají najít prvky, které jasně odkazují na tradiční kulturu a zvyky. Při vyhlášení nezávislosti nových států se mnoho z nich vrátilo k názvům původních kmenů. Chtěly se zřejmě vymanit z vlivu koloniálních pánů a obrátit se k čistě africkým kořenům. Jedná se např. o název Ghana místo Zlaté pobřeží, Mali místo Francouzský Súdán, Benin místo Dahome, Zimbabwe místo Rhodésie. Výjimkou je Pobřeží slonoviny, které si zachovalo název kolonie a v oficiálních dokumentech dokonce používá francouzskou verzi názvu, tedy République Côte d'Ivoire, která se přenesla i do angličtiny.¹⁸⁷ Docházelo tak ke spojení modernizace (nově vyhlášené státy byly

¹⁸⁵ DIETH, Alexis. Les causes du blocage du processus de démocratisation en Afrique subsaharienne. In: *Afrik.com* [online]. 2012.

¹⁸⁶ Geograf Yves Lacoste považuje za zdroj napětí mezi etniky i otrokářství, které probíhalo mezi různými společenstvími subsaharské Afriky. Viz DIETH, Alexis. Les causes du blocage du processus de démocratisation en Afrique subsaharienne. In: *Afrik.com* [online]. 2012.

¹⁸⁷ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 293, 360, 382 a Member States. *United Nations* [online]. 2016.

pověštinou republikami) s tradicí (starobylý název odkazoval k předkům). Afričané tak hledají pouto k minulosti, aby se dokázali identifikovat v současnosti.

Není tedy jistě náhodou, že centrem Africké unie, největšího integračního projektu na kontinentu, je Addis Abeba v Etiopii, v zemi, která si přes všechny zvraty udržela nezávislost a udržela se jako stará africká říše.¹⁸⁸

K tradicím odkazuje i záliba afrických vůdců v oslovováních a titulech. Když se Nkrumah stal v roce 1960 prezidentem Ghany, dostal k tomu „*ašantský monarchický titul Osagyefo, znamenající Vykupitel. Sékou Touré¹⁸⁹ byl titulován Fama, což v maninkštině znamená král.*“¹⁹⁰ Tyto tituly jsou hluboko zakořeněny v tradičních kulturách a svým nositelům mají přispět k legitimizaci moci a posvátnosti. Obecné označení prezident je často prostě nedostačující.

S výše uvedenou zálibou souvisí identifikace lehkého monarchistického nádechu v současném politickém životě afrických států, a to konkrétně ve čtyřech elementech: „1) *snaha o aristokratický dojem, 2) personalizace autority, 3) sakralizace autority a 4) snaha o královskou historickou identitu.*“¹⁹¹

S obrovskou okázalostí afrických vůdců souvisí i tradiční přesvědčení, že ten, kdo materiálně neprosperuje, nemůže být dobrým vůdcem. „*Okázalá záliba v přepychu nebývá většinou pokládána za neomalenost a může se dokonce stát hlavním kolečkem mechanismu politické reprezentace, protože k vysokému společenskému postavení luxus patří a všichni příslušníci pospolitosti to uznávají.*“¹⁹²

3.1.4 Korupce

Negativní fenomén spojený s politickou mocí, v subsaharské Africe v podstatě všudypřítomný, je korupce. Jakékoliv zneužívání moci k soukromým účelům brzdí rozvoj společnosti, zvyšuje bídu chudých a znemožňuje schopným lidem bez kontaktů či financí prosadit se.

Podle Transparency International se s korupcí v subsaharské Africe setkává běžně většina populace. Ze studie, jíž se účastnili respondenti z 28 států, si 42 % dotázaných myslí, že ministři a státní sekretáři jsou zkorumpovaní a to samé si myslí 31 %

¹⁸⁸ SKALNÍK, Petr. Politická kultura v postkoloniální Africe, str. 187.

¹⁸⁹ Sékou Touré byl prvním prezidentem Guineje v roce 1958, viz KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 289.

¹⁹⁰ SKALNÍK, Petr. Politická kultura v postkoloniální Africe, str. 188.

¹⁹¹ Tamtéž, str. 186.

¹⁹² Tamtéž, str. 179.

respondentů o spolupracovnících prezidenta. Je to i známka toho, že moderní instituce vůbec nedokáží přesvědčit obyvatelstvo a získat si důvěru. Jsou to naopak tradiční a náboženští vůdci, kteří z výzkumu vyšli s lepšími výsledky, daleko lépe než policie, spravedlnost a politici nebo obchodníci.¹⁹³

Tragický dopad na státní zřízení má korupce v politice. Korupce hrozí při volebních podvodech, kdy dochází k netransparentnímu sčítání hlasů a stejně tak, když si stávající režim prostě hlasy voličů koupí. Takový postup škodí nejen demokracii jako instituci, ale především konkrétní vládě, která nemá důvěru lidu.

Opět se tu střetávají moderní demokratické uspořádání státu a silné vazby na rodinu, osobní úspěch a orientace na současnost. Není výjimkou, že se do státní správy nedostanou uchazeči na základě zásluh nebo schopností, ale díky nepotismu nebo korupci. Pak je samozřejmě méně míst pro ty, kteří by si to zasloužili, kompromituje to právní normy a brání ekonomickému rozvoji. Nekompetentní, špatná správa věcí veřejných nepřispívá k rozvoji země a zkorumpovaná policie nechává prostor organizovanému zločinu a obchodu s drogami.¹⁹⁴

Mezi nejčastější formy korupce patří úplatky, zmanipulované volby, podezřelé transakce s multinacionálními firmami, které se angažují v těžbě a obchodě s přírodními zdroji, stejně jako převody nelegálních fondů do zahraničí.¹⁹⁵ Všechny tyto peníze, které nelegálně opustí africké území, slouží k obohacení jedinců a nic nepřinášejí rozvoji státu.

Aby se tyto jevy daly odstranit, musely by si vlády dotčených států připustit, že takový problém existuje. Vzhledem k tomu, že v Africe je nejnižší procento kontrol korupce, je její napravování v podstatě nemožný úkol. Bylo by třeba, aby se k problému postavili nejen vládní činitelé a úředníci, ale i občané, kteří se s ní setkávají. Ti by měli mít možnost korupci ohlásit a být odškodněni za újmu, které se jim dostalo. V systému, který korupci bere jako přirozenou součást své existence, je toto velice náročný úkol.¹⁹⁶

¹⁹³ La corruption, insupportable fardeau de l'Afrique subsaharienne. In: *Jeune Afrique* [online]. 2015.

¹⁹⁴ La corruption appauvrit les sociétés de l'Afrique de l'Ouest. In: *Irin News* [online]. 2014.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

3.2 Ekonomická oblast

Afrika je v současné době kontinent s obrovským potenciálem pro budoucnost. Má obrovské nerostné bohatství a demografický růst jí vytváří velice silnou pracovní sílu. Bohužel se koloniální minulost podepsala na státech na jih od Sahary i v ekonomické oblasti. V minulosti byla Afrika zdrojem surovin a odbytištěm hotových výrobků. To byl její hlavní přínos pro evropské mocnosti, které si tak v minulosti rozšiřovaly bohatství a udržovaly pozice na mezinárodní scéně. Vše se tak podřizovalo koloniálním mocnostem, ať už se jednalo o produkci plodin nebo těžbu surovin.

Největšího vrcholu dosáhla exploatace surovin v průběhu druhé světové války. Afrika byla bohatou zásobárnou pro bojující strany.¹⁹⁷ Po dekolonizaci zůstávala většina průmyslu v rukou Evropanů, kteří se v rámci různých programů podíleli na její stratifikaci. Řada zemí se ale setkala s obrovskými problémy, které jim přinesl ekonomický vývoj po jejich osamostatnění, především proto, že měly zemědělství založené na pěstování tržních plodin, často na jedné monokultuře nebo celé hospodářství na těžbě jedné komodity. Změny na světových trzích tak vedly k obrovským propadům nových, nezkušených ekonomik.¹⁹⁸

Reliktem z dob kolonialismu je i ovlivňování ekonomiky státem. „*Ekonomika byla do značné míry centrálně řízená a tomu odpovídal i přebujelý veřejný sektor.*“¹⁹⁹ Obrovský populační růst způsoboval další problémy především proto, že zemědělská půda nebyla schopna vyprodukovat dostatek potravin. Skutečnou pohromou se pak v 70. a 80. letech stala období sucha v oblasti Sahelu. Lidé se tak začali stěhovat do měst, která se rychle rozrůstala, a hledali zde práci, což prohlubovalo vylidňování a krizi venkova. Města ale nebyla na takový příliv připravena a kolem center se začala vytvářet ghetta, ve kterých rostla nezaměstnanost a kriminalita.²⁰⁰

„*V mnoha případech tak byla ekonomická nezávislost Afriky mrtvě narozeným dítětem; dosažení politické suverenity nepřineslo suverenitu ekonomickou. Většinou lze historii ekonomiky kontinentu od padesátých let popisovat spíše termíny jako závislost a obchodní podřízenost; bylo to důsledkem jak ničujícího dědictví kolonialismu, tak chyb samotných Afričanů.*“²⁰¹

¹⁹⁷ Např. Belgické Kongo, jehož zdroje využívaly Belgie a Francie. Viz ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*, str. 29.

¹⁹⁸ ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*, str. 29.

¹⁹⁹ REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*, str. 276.

²⁰⁰ Tamtéž, str. 275-276.

²⁰¹ Tamtéž, str. 276.

Afrika se ve všech oblastech potýká s obrovskými problémy, které jí zůstaly po střetu s globálním trhem, představovanými především změnami cen, které nedokáže ovlivnit.²⁰² Následující podkapitoly budou věnovány nejdůležitějšímu oblastem, ve kterých je jasný střet reliktní minulosti a současného světa.

3.2.1 Zemědělství

Přes všechny externí vlivy je zemědělství stále nejdůležitějším odvětvím afrického hospodářství v subsaharské Africe. Paradoxně v ekonomikách orientovaných na zemědělství stále umírají lidé hladu.²⁰³ I v tomto případě se ukazuje, jak je africké podnebí pro život obecně náročné. Zemědělce tak ohrožují desertifikace, nemožnost zajistit na všech potřebných místech závlahy a pozůstatky pěstování monokultur, které vyčerpávaly půdu, protože byly po dlouhou dobu jedinými rostlinami, které se zemědělcům vyplatily.²⁰⁴ Zemědělství tak bylo pod vlivem Evropy zaměřeno především na export produkce, než na domácí spotřebu a rozvoj vnitřního trhu.

Vizí kolonialismu bylo vytvořit území, schopná si na sebe vydělat exportem a daněmi uvalenými na obchodní a výrobní činnosti. Tím se snižovala schopnost soběstačné produkce kontinentu. Do 50. let upadaly venkovské usedlosti do chudoby především v místech, kde převládala produkce pro trh nad produkcí pro vlastní potřeby. Vysoké daně pak zůstaly platné ve většině států i po vyhlášení nezávislosti. Daně byly nastaveny ještě v období kolonialismu marketingovými radami, přirozeně pod vlivem koloniálních mocností, a většina států si je po vyhlášení nezávislosti ponechala. Systém jejich práce spočíval ve výkupu plodin od místních zemědělců za fixní ceny a jejich prodej, za ceny podstatně vyšší, do zahraničí. Rozdíl měl být, podle koloniálních správ, využíván k rozvoji teritoria. Bohužel sloužil ve většině případů k obohacení správy.

Afričtí producenti tak byli jednou z nejpodstatnějších částí mezinárodního obchodu, ale neměli přístup k jeho ziskům. Toto byl prapůvod zaostalosti zemí.²⁰⁵

Druhá polovina 20. století přinesla výrazné změny na trzích surovin a zemědělských plodin a tím skutečně způsobila obrovské problémy jednostranně orientovaným státům,²⁰⁶ ale např. i africkým importérům.

²⁰² REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*, str. 270.

²⁰³ Sept points pour comprendre la crise agricole en Afrique subsaharienne. In: *Afrik.com*[online]. 2015.

²⁰⁴ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 38.

²⁰⁵ REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*, str. 270-271.

²⁰⁶ Např. Pobřeží slonoviny. Od 60. let se rozvíjela produkce kaka a kávy a liberální podmínky přivedly investory ze zahraničí. Ale v 70. letech uvrhly nízké exportní ceny ekonomiku do krize. Příjmová stránka

Na celém kontinentu patřili k elitám, které budovaly nové státy, především představitelé střední třídy z měst. Ti vnímali zemědělský venkov jako symbol minulosti a zaostalosti. Jejich vizí byla rychlá industrializace, která povede k rozvoji a bohatství, jako tomu bylo ve Spojených státech amerických. Není jasné, proč měli takový postoj k zemědělství, nicméně jeho výsledkem bylo minimum investic do tohoto sektoru, což mělo katastrofální následky. V Ghaně v 60. letech například vláda prosadila obrovské prestižní projekty, zejména přehradu s hydroelektrárnou na jezeře Volta (řízenou evropskými poradci), a vůbec se nevěnovala zásadní oblasti ghanské ekonomiky, produkci kakaových bobů. Stagnace pěstování v 70. letech vedla ke kolapsu produkce kaka²⁰⁷ a změně politické reprezentace státu.²⁰⁸

I do této oblasti se vlády vyspělých států snaží prosazovat své postoje a názory, i když nejsou mnohdy ku prospěchu obyčejných lidí. Uvést lze příklad Zimbabwe. Aby země dokázala reagovat na hladomor, udržovala po dlouho dobu během 80. let zásoby obilí. To dávalo zemi jistotu a možnost v případě potřeby upravovat ceny obilí tak, aby zůstaly nízké. Avšak strukturální programy podporované vyspělými státy, Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem vyžadovaly po všech vládách ukončení jakýchkoliv aktivit, které by vedly k ovlivňování trhu. Na zásoby obilí v Zimbabwe se tak snesla kritika, že je to prostředek umělého ovlivňování trhu a bylo by pro Zimbabwe výhodnější prodat zásoby na světovém trhu a s nimi řešit případné problémy. Teoreticky je to správně, ale v praxi se ukázalo, že to nebylo vhodné řešení. V okamžiku, kdy v 90. letech došlo k nedostatku potravin a lidé se začali stěhovat do měst, neměla vláda možnost uvolnit zásobu obilí a musela potraviny dovézt. To v takovém množství samozřejmě nejde zrealizovat ihned a způsobilo to zhoršení situace v zemi, která musela nakonec žádat humanitární organizace o poskytnutí pomoci v nouzi. Na tomto konkrétním příkladu se opět ukázalo, že vyžadování západních pravidel a norem na africkém kontinentě nepřinese vždy pozitivní efekt.²⁰⁹

rozpočtu se zhroutila, zahraniční podniky převedly zisky do zahraničí a vláda si musela půjčovat. Hospodářský růst se proměnil v hospodářský propad. Viz ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 307.

²⁰⁷ V roce 1964-5 byla produkce kaka 572 000 tun, zatímco v roce 1983 (bod propadu) 153 000 tun. V období 1965-84 si navíc vláda půjčila v zahraničí a vložila do ekonomiky velké množství prostředků. Hospodářský pokles se podařilo zastavit až v 80. letech. Viz ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 306.

²⁰⁸ REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*, str. 272.

²⁰⁹ Tamtéž, str. 302.

Podobným příkladem je i stát Malawi a jeho program pro pěstování kukuřice v roce 1998-99. Po úspěchu státního programu byla vláda Malawi donucena Mezinárodním měnovým fondem program zastavit, protože deformoval pravidla mezinárodního obchodu. Když se v zemi v letech 2001 až 2002 objevil hladomor, který nebyla schopna účinně řešit, vrátila se v roce 2005 opět k původnímu programu, i přes protesty Mezinárodního

V současné době je Zimbabwe opět na hraně potravinové krize kvůli nepravidelným srážkám, suchům a nezvykle vysokým teplotám, které zničily úrodu. Země tak musí dovézt potraviny pro 1,5 milionu obyvatel. Otázkou ovšem je, kde na tak obrovské množství potravin najde zadlužená vláda finance.²¹⁰

V roce 2008 docházelo k hladovým bouřím v Senegalu, Kamerunu a Burkině Faso. Ukázalo se, že zemědělský sektor je silně nedostačující nejméně 30 let. Nedokáže uspokojit potřeby obyvatel státu.

Problém je v tom, že v zemědělství pracuje stále méně mladých lidí, čímž klesá produkce potravin. V takových případech je třeba pozvednout status zemědělce v očích mladých lidí tak, aby se opět začali starat o půdu. K tomu by mělo pomoci i zavádění techniky a technologií. Mechanizace v zemědělství je stále spíše luxusem. I ta by napomohla lepším výsledkům.²¹¹

Problémů zůstává v subsaharské Africe stále hodně. Péče o půdu je v těchto oblastech primitivní a nedokáže tak zajistit dostatečnou obživu pro rostoucí populaci kontinentu. Kácení afrických deštných pralesů je další z příkladů využívání Afriky pouze jako zdroje surovin.²¹²

V touze po rychlé industrializaci zapomnělo mnoho afrických politiků na základní potřeby svých občanů, na dostatek potravin. Zemědělství bylo po kolonialismu jednostranně zaměřeno a místo, aby se noví představitelé státní moci snažili ho diverzifikovat a modernizovat, soustředili se na jiné oblasti. Nyní, i kvůli složitějším přírodním podmínkám, se velká část afrických států potýká s nedostatkem potravin a obrovskými krizemi, které nedokáže řešit.

Evropská unie je se svou Společnou zemědělskou politikou důležitý faktor, který „se podílí na ochromování a deformaci ekonomik valné části afrických států. Tato nerovnovážná opatření, protěžování zemědělských produktů různými tarify, kvótami a dotacemi oceňují zejména bohatí evropští farmáři, zatímco plodiny vyprodukované labilními africkými trhy nemají v „konkurenci“ šanci obstát.“²¹³ Opět se tu dostává do střetu rozvinutý evropský prostor, který si dokáže prosadit pravidla tak, aby mu ve

měnového fondu. Viz Dopady neoliberalní politiky na ekonomiku afrických států s příkladem státu Malawi. Rozvojovka [online]. 2015.

²¹⁰ Le Zimbabwe confronté à une crise alimentaire. In: *Radio France International* [online]. 2016.

²¹¹ Sept points pour comprendre la crise agricole en Afrique subsaharienne. In: *Afrik.com* [online]. 2015.

²¹² KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 38-39.

²¹³ Dopady neoliberalní politiky na ekonomiku afrických států s příkladem státu Malawi. Rozvojovka [online]. 2015.

světovém měřítku vyhovovala. Africká kultura je tak opět vytlačena do pozadí tou evropskou.

3.2.2 Průmysl

Obecně lze říci, že v subsaharské Africe převládá těžební průmysl. Velice důležitou roli má i energetika. Zpracovatelský průmysl je dlouhodobě na nižší úrovni a má lokální určení – hutnictví mědi, hliníku a dalších kovů, zpracování ropy, výroba cementu, textilní průmysl atd.²¹⁴ Afrika byla až do 60. - 70. let 20. století vždy v podstatě jen příjemcem výrobků a k úspěchu na trzích nebyla nucena se na rozvoj průmyslu soustředit. Industrializační pokusy, ke kterým docházelo na konci kolonialismu, se bohužel neukázaly jako života schopné, a to především kvůli zmatkům a chaosu, který doprovázel osamostatňování nových států.

Po vlně vyhlásování nezávislosti nových států v Africe byli všichni plni optimismu a věřili v rychlý hospodářský rozvoj svých států. Noví vůdci svých států věděli, že jejich režimy závisí na rychlém hospodářském pokroku. A to se zpočátku dařilo. „*V období 1965-1980 HDP na hlavu obyvatele (v konstantních cenách) rostl v subsaharské Africe průměrně o 1,5 % ročně. Avšak v 80. letech naopak... ...v subsaharské Africe HDP na obyvatele klesal o 1 % ročně. Bod obratu se v Africe objevil koncem 70. let.*“²¹⁵

Rozvoj se v 60. letech ubíral třemi směry. První souvisel s poválečnou konjunkturou tržních plodin, druhý s těžbou, jedním z velkých potenciálů Afriky, a třetí oblastí byla průmyslová výroba. V tomto období se začala kromě těžby mědi rozvíjet i těžba dalších nerostných surovin jako uran, železná ruda, bauxit, fosfáty, mangan, diamanty a ropa.

V 70. letech se ale tyto počínající hospodářské úspěchy proměnily v krizi. Vedlo k tomu několik příčin. První byl enormní růst populace. Všechny prostředky, které tak stát získal díky rozvoji hospodářství, musely být investovány do zabezpečení základních potřeb pro obyvatele, jako je zdravotnictví, školství a bydlení. Na investice tak již nezbývaly prostředky.

Dalším důvodem krize byly změny na globálním trhu se surovinami. Ropné šoky, kdy se ceny ropy mnohonásobně zvýšily, ukázaly, že africké státy, závislé z největší části na silniční dopravě, jsou velice zranitelné. Obrovské náklady na dovoz ropy vyčerpávaly

²¹⁴ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 38.

²¹⁵ ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 304.

státní pokladny. K tomu se přidal pokles cen mědi o tři čtvrtiny, což zdevastovalo ekonomiky Zairu a Zambie a navíc se přidal pokles cen zemědělských plodin.²¹⁶

Všechny tyto příčiny potíží afrických států vedly k dalšímu problému, a tím se stalo obrovské zadlužení těchto chudých států. Aby byly schopné přežít ropné šoky, musely si státy půjčit a tyto půjčky je tíží dodnes.²¹⁷

V 80. letech přijalo mnoho afrických vlád půjčky, podmíněné celou řadou strukturálních úprav (SAP). Tyto reformy prosazoval Mezinárodní měnový fond a Světová banka a kladly důraz na privatizaci zdravotnictví, školství a sociálního sektoru dané země, dále pak na otevření ekonomiky dalším ekonomickým systémům v rámci světového trhu. Je přirozené, že tyto stále velice křehké ekonomiky nemohly proti vyspělým státům v soutěži uspět.²¹⁸

Všechna doporučení mezinárodních institucí a nejvyspělejších zemí světa měla pomoci k rozvoji kontinentu a zmírnění chudoby. Opakovaně ale selhávala. I když se investice západních zemí do subsaharské Afriky v průběhu 90. let více než zdvojnásobily, nedošlo k oživení ekonomiky. Podle všeho se finance ve všech případech nedostaly na správná místa, za což nesou odpovědnost lokální vládnoucí elity, rozbujelá korupce i neustálé konflikty.²¹⁹

Některým státům se pomalu daří najít cestu k rozvoji. Velice chudý Mauricius, zaměřený na produkci cukrové třtiny, byl v podobné situaci jako většina ostatních států. Změnil ale strategii, diverzifikoval ekonomiku tím, že se zaměřil na zpracovatelský průmysl a turismus, a díky tomu se mu podařilo přilákat zahraniční investory. V Botswaně také došlo ke změně programu industrializace, protože si představitelé země uvědomili, že nemůže být dlouhodobě závislá na jednom produktu, diamantech.²²⁰

²¹⁶ ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 304-305.

²¹⁷ Podle programu Mezinárodního měnového fondu, který pomáhá zvládat dluh nejzadluženějším státům světa, z 36 účastníků programu patří 30 zemí do regionu subsaharské Afriky a 3 státy, které se do programu zapojí, jsou také z tohoto regionu. Viz Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative. In: *International Monetary Fund* [online]. 2016.

²¹⁸ L'Afrique s'efforce de redynamiser ses industries. In: *Afrique Renouveau* [online]. 2004.

²¹⁹ Dopady neoliberální politiky na ekonomiku afrických států s příkladem státu Malawi. *Rozvojovka* [online]. 2015.

²²⁰ L'Afrique s'efforce de redynamiser ses industries. In: *Afrique Renouveau* [online]. 2004.

3.2.3 Ropa

Na příkladu těžby ropy lze demonstrovat typickou ukázkou stavu, kdy jsou ekonomiky afrických zemí závislé na vývozu nerostných surovin a evropské státy využívají svých vazeb na bývalé kolonie.

Od poloviny 20. století se ropa stala klíčovou surovinou pro většinu ekonomik světa a je více než pravděpodobné, že si tuto pozici ještě dlouho uchová. Nabízí tak šanci státům, které disponují jejich nalezišti, zbohatnout na jejím prodeji a díky tomu i posílit své postavení na mezinárodním poli. V této oblasti se v každém státě střetávají zájmy mnoha aktérů: „*samotných afrických ropných států a jejich elit, nadnárodních i národních ropných společností, zemí dovážejících ropu, mezinárodních finančních institucí, nevládních neziskových organizací či médií.*“²²¹

Ropný průmysl vyžaduje významné počáteční investice a dlouhodobou angažovanost v daném místě, což je ale vyváжено velikými zisky. Pro práci v oboru není třeba velké množství pracovních sil, protože stačí malý počet odborníků, takže nenabízí pracovní příležitosti pro místní obyvatele.

V subsaharské Africe je přibližně 5 % světových zásob ropy.²²² Mezi nejvýznamnější producenty ropy v této oblasti patří Nigérie, Angola, Kongo, Rovnická Guinea, Gabon, Jižní Súdán, Ghana a Čad.²²³ Jak bylo uvedeno výše, jsou to především nerostné suroviny, které strhávají pozornost na africký kontinent. Z evropských společností, které působí na jih od Sahary, je třeba zmínit Shell, Elf či British Petroleum.²²⁴

Vzhledem k rozsahu práce bude následující část věnována jednomu konkrétnímu příkladu, a to působení společnosti Shell v Nigérii.

Nigérie je nejlidnatější stát subsaharské Afriky a také největší producent ropy v regionu. Tato ropa je považována za relativně kvalitní a díky tomu je poptávána na trzích rozvinutých zemí v Evropě a v USA. Nigérie byla britskou kolonií, a proto bylo právo průzkumu a těžby vyhrazeno od roku 1914 pouze britským společnostem. Průzkumy a

²²¹ KVÁČA, Vladimír, KNOTKOVÁ, Vladimíra a KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe: a jejich vliv na utváření světové politiky*, str. 13.

²²² Na seznamu států s největšími zásobami ropy na světě obsadila Nigérie 10. místo a Angola 18. místo. Viz Country Comparison: Crude Oil - Proved Reserves. *Cetral Intelligence Agency* [online]. 2015.

²²³ Méně než 100 000 barelů za den produkují Kamerun, Súdán, Pobřeží slonoviny, Konžská demokratická republika, Niger, Mauritánie a JAR. Pro porovnání, Nigérie produkuje 2 423 000 barelů za den (12. místo na světě). Viz Country Comparison: Crude Oil - Production. *Central Intelligence Agency* [online]. 2014.

²²⁴ KVÁČA, Vladimír, KNOTKOVÁ, Vladimíra a KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe: a jejich vliv na utváření světové politiky*, str. 172.

zkušební vrty ukázaly, že zřejmě nejvhodnější lokalitou pro těžbu ropy je delta řeky Niger. Díky právní regulaci byla zpočátku společnost Shell-BP Petroleum Development Company of Nigeria Limited monopolním držitelem licence. I když se právní úprava v roce 1958 změnila a umožnila vstup i dalších firem do této oblasti, byl náskok Shell-BP takový, že až do současné doby patří mezi nejvýznamnější nigerijské těžaře.²²⁵

Poprvé byla ropa v Nigérii objevena v roce 1956 a od té doby, s přestávkami v době občanské války, se její těžba rozvíjí. Od roku 1971 je Nigérie členem organizace OPEC,²²⁶ což výrazně ovlivnilo její politiku v oblasti těžby ropy. Vláda respektovala *Prohlášení o ropné politice*, které přijal OPEC v roce 1968, což vedlo k intenzivnější účasti vlády na aktivitách v ropném průmyslu. Došlo ke změnám zákonů a licenci pro těžbu ropy mohly získat už pouze společnosti registrované podle nigerijských zákonů. Navíc může vláda získávat podíl ve společnostech působících na jejím území, čehož nigerijská vláda využívá a má tak většinový podíl ve všech společnostech působících na jejím území.²²⁷

Tzv. dohody o účasti (Participant Agreement) byly prostředkem získání podílu státní společnosti Nigerian National Petroleum Corporation (NNPC) v ropných společnostech. Podíly společnosti Shell Petroleum Development Company of Nigeria (SPDC, původně Shell-BP) jsou tak po dalších dohodách o účasti rozděleny následovně: NNPC 55 % (Nigérie), Shell 30 % (Velká Británie), Elf 10 % (Francie) a Agip 5 % (Itálie).²²⁸

Nigerijský export je silně závislý na palivech. Podle UNCTAD tvořily paliva v roce 2014 94 % z celkového exportu.²²⁹ Pro sestavování rozpočtu tak mají určující roli dvě veličiny, cena ropy a objem těžby. V obou odhadech je nigerijská vláda většinou umírněná. Pokud je cena ropy vyšší, než s jakou se plánoval rozpočet, jsou mimořádné příjmy převáděny na účet ECA (Excess Crude Account). Takto uložené prostředky jsou používány v době, kdy se situace na trzích s cenou ropy vyvíjí opačným směrem, tedy je nižší než plánovaná. Tento přístup oceňují ekonomové působící v mezinárodních institucích, např. v Mezinárodním měnovém fondu.²³⁰

²²⁵ KVÁČA, Vladimír, KNOTKOVÁ, Vladimíra a KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe: a jejich vliv na utváření světové politiky*, str. 36, 41.

²²⁶ Organization of the Petroleum Exporting Countries.

²²⁷ KVÁČA, Vladimír, KNOTKOVÁ, Vladimíra a KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe: a jejich vliv na utváření světové politiky*, str. 37.

²²⁸ KNIGHT, Jessica. Legal Participation in the Nigerian Oil Industry. In: *Six Maritime* [online]. 2013.

²²⁹ General Profile: Nigeria. *UNCTAD Stat* [online]. 2016.

²³⁰ KVÁČA, Vladimír, KNOTKOVÁ, Vladimíra a KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe: a jejich vliv na utváření světové politiky*, str. 44.

Prioritou ať už civilních či vojenských vlád bylo udržení jednoty státu. Soustředily se na to víc než na dobrou správu nebo transparentnost politického systému. I proto se v Nigérii rozvinula korupce²³¹ a klientelismus, které zasahují i do nejvyšších státních funkcí. Přes vysoké příjmy z prodeje ropy je Nigérie relativně málo rozvinutou zemí. Příjmy jsou rozdělovány nerovnoměrně a mezi nejchudší obyvatele patří paradoxně obyvatelé delty řeky Niger, protože těžba ropy zde potlačila původní zemědělské aktivity. Navíc zde těžba ropy natolik zničila životní prostředí, že zemědělské aktivity se zde staly v podstatě nemožnými. Nigerijská vláda tento problém vůbec neřeší a tvrdí, že k únikům ropy bude docházet vždy. Tamní právní a soudní systém navíc neposkytuje postiženým možnosti odškodnění. „*Jednak proto, že právní úprava ochrany prostředí je v Nigérii na nízké úrovni, jednak proto, že samotný systém common law zděděný po bývalé koloniální metropoli a aplikovaný v nigerijských poměrech není při vymáhání náhrady dostatečně efektivní.*“²³² V tomto případě jsou kritizovány kromě nigerijské vlády i zahraniční těžební společnosti. S frustrací místních obyvatel jsou spojeny i početné útoky a násilné protesty proti těžbařským společnostem.

S těmi, podle nadnárodních společností, souvisí i většina úniků ropy. Např. v roce 2005 bylo Shellem-BP zaznamenáno 236 případů úniků ropy, z nichž 62 % bylo způsobeno sabotážemi. Na druhou stranu ale případy sabotáže mohou za 6 % z celkového objemu uniklé ropy, tzn., že největší díl odpovědnosti stále nesou nadnárodní společnosti.²³³ Situace místních obyvatel je o to vážnější, že těžba kontaminuje pitnou vodu, což způsobuje zdravotní problémy a ničí ekosystém.

I když společnost Shell na svých stránkách v posledních letech zveřejňuje programy udržitelnosti v oblasti delty Nigeru,²³⁴ byly proti ní vzneseny žaloby do Haagu. Z celkem pěti žalob zemědělců dal soud za pravdu sice jen jedné, protože ta byla podána proti dceřiné společnosti firmy operující v Nigérii, ale i to bylo považováno za úspěch.²³⁵ V březnu 2016 se objevila žaloba na společnost Shell u londýnského soudu.²³⁶ I když jsou

²³¹ Podle Transparency International a Indexu vnímání korupce je Nigérie řazena na 136. místo ze 167 zemí. Viz Corruption Perceptions Index 2015. *Transparency International* [online]. 2016.

²³² KVÁČA, Vladimír, KNOTKOVÁ, Vladimíra a KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe: a jejich vliv na utváření světové politiky*, str. 46.

²³³ Environmentální aspekty těžby ropy v deltě Nigeru a jejich vliv na formování nigerijských povstaleckých skupin. *Rozvojovka.cz* [online]. 2012.

²³⁴ Shell in the community. *Shell* [online]. 2016.

²³⁵ V roce 2013 soud v Haagu konstatoval, že společnost-matka není zodpovědná za činnost dceřiné společnosti v zahraničí. Viz Pollution pétrolière au Nigeria : la justice néerlandaise condamne la filiale de Shell. In: *Le Monde* [online]. 2013.

²³⁶ Pollution au Nigeria : nouvelles plaintes à Londres contre Shell. *Jeune Afrique* [online]. 2016.

místní obyvatelé, kteří se úspěšně brání, stále v menšině, některým se daří dostat odškodnění za devastaci svého životního prostředí.

„Přestože v souvislosti se získáváním podílu na surovinovém bohatství Afriky se nejčastěji setkáváme opět s hodnocením Afriky jako objektu úsilí neafrických států, ve skutečnosti lze tvrdit, že afričtí hráči na mezinárodním poli začínají být bráni jako aktivní hybatelé.“²³⁷

3.2.4 Doprava

Důležitou součástí veškerých mezinárodních obchodních aktivit je i doprava. I zde se projevují pozůstatky z minulosti. Původně byly jedinými prostředky přepravování zboží karavany nebo nosiči. V koloniálním období se situace změnila a Evropané začali stavět železnice jako spojovací body vnitrozemí s pobřežím. Všechny dopravní a komunikační cesty byly navrženy tak, aby vyhovovaly exportu.²³⁸ Bohužel, při procesu dekolonizace došlo k poškození a někde i zničení této infrastruktury.

Silnice samozřejmě přes Afriku procházejí, ale velice těžko zdolávají přírodní překážky, jako jsou řeky. Mosty se tak stávají problémy, protože nejsou dostatečně udržované. Nedostatek dopravních spojení neumožňuje participaci obyvatel na ekonomickém, politickém a sociálním rozvoji společnosti.

Zvláštní je, že tento obrovský kontinent nedisponuje námořnictvem. Je to důsledek minimální členitosti pobřeží, která je pro zakládání přístavů nezbytná. Afričané nikdy nebyli námořníci.²³⁹ Jedinou výjimkou ohledně loďstva je Libérie, která má ale pověst země s tzv. levnou vlajkou, která kryje podnikání cizinců.²⁴⁰

²³⁷ KVÁČA, Vladimír, KNOTKOVÁ, Vladimíra a KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe: a jejich vliv na utváření světové politiky*, str. 182.

²³⁸ REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*, str. 271.

²³⁹ Tamtéž, str. 17.

²⁴⁰ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 39.

3.3 Sociální oblast

Při slově Afrika se většině lidí v Evropě jistě vybaví obraz nemocných a hladovějících dětí. Souvisí to s obrovskými populačními přírůstky, které charakterizují subsaharskou Afriku posledních desetiletí a neuspokojivou ekonomickou situací. Od roku 1950 do roku 2015 se populace Afriky zvýšila více než pětikrát. Je předpoklad, že do roku 2100 se populace zvýší ještě čtyřikrát, a subsaharská Afrika tak bude mít skoro 4 miliardy obyvatel.²⁴¹ V současné době je více jak polovina populace mladší 25 let a v příštím desetiletí bude pro trh práce představovat obrovský nápor.²⁴²

Tento rychlý a velice významný populační přírůstek komplikuje situaci ve státech na jih od Sahary. Příjmy, které se podaří státům získat obchodem, musí být investovány do rozvoje zařízení, která poskytují zdravotní služby či vzdělání, ale vzhledem k obrovskému nárůstu populace to stále není dost. V Africe tak chybí kvalitní nemocnice a školy, dostupné všem dětem.

3.3.1 Zdravotnictví

Základem úspěšného a prosperujícího státu jsou vzdělaní obyvatelé, kteří především vytvářejí hodnoty. S tím se přirozeně pojí i nutný dobrý zdravotní stav obyvatel. V subsaharské Africe jsou obě dvě tyto velice důležité složky nedostatečně rozvinuté. Navíc také úzce souvisí s politickým a ekonomickým rozvojem. Obecně platí, že státy, kde je pevněji ukotvená demokracie a respektovaná lidská práva, mají vyšší standard zdravotní péče i školství, než je tomu v zemích, kde propukají občanské války, vládnou zkorumpovaní politici a státy jsou nestabilní.²⁴³

Prvními evropskými zdravotníky na africkém kontinentě byli misionáři. Ve frankofonních koloniích je brzy předstihly vlády. Ty se staraly primárně o svůj personál a zasahovaly v případech epidemických chorob. „*Preventivní medicína, veřejná hygiena a zřizování venkovských dispenzářů přišly na pořad dne až ve 30. letech.*“²⁴⁴ Hlavní úspěch představoval přínos evropského lékařství především v boji proti epidemickým

²⁴¹ V roce 1950 měla subsaharská Afrika skoro 180 milionů obyvatel, v roce 2015 to bylo 962 milionů. Pro porovnání, Evropa měla v roce 1950 549 milionů obyvatel, v roce 2015 potom 738 milionů (to je 1,3 krát více, ale už je to nižší počet obyvatel než v subsaharské Africe) a předpoklad do roku 2100 je 645 milionů, tedy snížení počtu obyvatel a celkově 6 krát méně než v subsaharské Africe. Viz Population Division: World Population Prospects, the 2015 revision. United Nations, Department of Economic and Social Affairs [online]. 2015.

²⁴² L'Afrique subsaharienne doit redéfinir ses stratégies d'industrialisation. *Les Echos.fr* [online]. 2015.

²⁴³ ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*, str. 31-32.

²⁴⁴ ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 289.

chorobám. Neštovice proto přestaly být od 20. let 20. století častou příčinou smrti. Zásadní pro africké zemědělce byla možnost léčit spavou nemoc, která jim umožnila obdělávat půdu v částech zamořených mouchou tse-tse.

Evropští lékaři nedosahovali takových úspěchů při léčbě lepry a bohužel ani tuberkulózy. Podařilo se sice vymýtit nemoc způsobené ze znečištění vody a městskou malárii, ale na venkově už boj s touto nemocí nebyl tak úspěšný, protože se šířila s úpravami půdy pro zemědělství. Je zajímavé, že ve 30. letech 20. století se evropským lékařům nedařilo účinně léčit ženy a děti. Většinu pacientů totiž tvořili muži.²⁴⁵

Demografická krize pokračovala v rovníkové Africe až do 30. let 20. století.²⁴⁶ Hlavní příčinou byla neplodnost žen, způsobená pohlavními chorobami. Tyto ženy pak byly „opravdové nešťastnice, neboť muži ovládané a propopulačně zaměřené společnosti kladly vinu za bezdětnost postiženým ženám samým, připisovaly ji cizoložství nebo zlovolným potratům.“²⁴⁷

Populační růst začal nejprve v regionech, které měly příznivé podmínky pro pěstování na trhu žádaných plodin. Počet obyvatel ale stoupal postupně i v dalších oblastech. Příčiny nejsou zcela jasné. Někteří badatelé dávají hlavní důraz na klesající úmrtnost, jiní na růst porodnosti. Podle dostupných podrobných studií byla nejdůležitějším faktorem klesající kojenecká a dětská úmrtnost, především díky prevenci, očkování proti neštovicím. Samozřejmě se pozitivně odrazil i nárůst porodnických zařízení a poskytnutí základního vzdělání dívkám.

Růst počtu obyvatel mezi 20. a 40. lety byl nejvýznamnějším důsledkem koloniální okupace.²⁴⁸ Někteří představitelé koloniálních mocností v Africe v populačním růstu viděli nebezpečí, protože země na příliv tolika nových obyvatel a především na zajištění jejich obživy nebyly připravené.

Kolem roku 1950 se růst obyvatelstva prudce zrychlil. Hlavním faktorem byl pokles úmrtnosti. Mezi lety 1950-2015 stoupla průměrná délka života v subsaharské Africe z 36 na 56 let,²⁴⁹ a také výrazně poklesla úmrtnost kojenců a dětí. Dalším pozitivním faktorem byl úbytek epidemií. Obrovský dopad měla hromadná očkování. Tak se v roce 1977 podařilo vymýtit neštovice a nasazení laciných syntetických léků po druhé

²⁴⁵ ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 289-290.

²⁴⁶ V různých částech Afriky mohla být situace mírně odlišná.

²⁴⁷ ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 291.

²⁴⁸ Tamtéž, str. 292.

²⁴⁹ BAKILANA, Anne Margreth. 7 facts about population in Sub-Saharan Africa. In: *World Bank* [online]. 2015.

světové válce přineslo úspěchy v léčbě TBC, syfilidy a lepry. Pokrok přinesla léčba dětí při nemocech jako zápal plic, malárie, spalničky, obrna a průjmy.²⁵⁰

V růstu počtu dětí se odrážely nejenom výdobytky moderní medicíny, ale také touha mít velkou rodinu. Ta byla nejen důkazem mužné síly, ale znamenala i hospodářský přínos. S vyšším počtem dětí se zvyšovala pravděpodobnost, že některé z nich v životě uspěje a bude své rodiče podporovat ve stáří. Přestože je tato myšlenka z pohledu jedince pochopitelná, pro celou společnost měla nedozírné následky.

I když se mnohé země a mezinárodní organizace snaží přispívat ke zlepšení situace ve zdravotnictví v Africe,²⁵¹ jeho stav není stále zdaleka optimální. Problémem, který nyní dosahuje obrovských rozměrů, je rozšíření HIV/AIDS. V roce 2014 žilo v subsaharské Africe 25,8 milionu lidí nakažených HIV, což je skoro 70 % z počtu lidí nakažených tímto virem na světě.²⁵² Bohužel se tento virus stále šíří mezi dospělými a matky ho přenášejí na děti. Preventivní programy se sice snaží zlepšit situaci, ale jedná se o velice komplikovaný a složitý úkol.²⁵³

Složitost situace zvládání epidemií v Africe ukázalo i nečekané rozšíření eboly, které propuklo v prosinci 2013 a zasáhlo především západní Afriku, a to Guineu, Libérii a Sierra Leone. Tyto chudé země, zničené konflikty, se špatnou infrastrukturou a zdravotnictvím, nebyly na takovou situaci připravené. V regionu zemřelo kvůli ebolě 11 tisíc lidí a hrozilo její nekontrolované rozšíření po celém světě. K rychlému šíření nemoci v západní Africe přispěly i charakteristiky regionu, a to velké přesuny obyvatel mezi státy, touha vrátit se do rodného města a být tam pochován, dále kulturní zvyky jako pohřební rituály,²⁵⁴ či péče o nemocné, víra v moc tradičního léčitelství a nedůvěra k nemocnicím. Navíc západní léky nezaručovaly vyléčení, proto mnoho rodin zvolilo domácí péči o nemocné. Pokud byla smrt nevyhnutelná, volili raději zemřít mezi svými blízkými než v nemocnici. Sami odborníci tvrdí, že v okamžiku střetu technických

²⁵⁰ ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*, str. 293.

²⁵¹ Např. v rámci tzv. Rozvojových cílů tisíciletí (2000-2015), kde jsou konkrétní cíle snížit dětskou úmrtnost; zlepšit zdraví matek; bojovat proti HIV/AIDS, malárii a dalším nemocem. Od roku 2016 jsou nahrazeny 17 cíli udržitelného rozvoje. Tyto cíle platí celosvětově. Viz *Millenium Development Goals and Beyond 2015. United Nations* [online]. 2015., a *Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform our World. United Nations* [online]. 2016.

²⁵² HIV/AIDS. *World Health Organization* [online]. 2015.

²⁵³ HIV and AIDS in sub-Saharan Africa regional overview. *Avert* [online]. 2015.

²⁵⁴ V srpnu 2014 guinejské ministerstvo zdravotnictví zveřejnilo informaci, že 60 % případů nakažení ebolou by mohlo být spojeno s pohřebními rituály, v listopadu bylo v Libérii spojováno s pohřebními rituály 80 % případů nakažení. Viz *Les facteurs qui ont contribué à la propagation cachée du virus Ebola et empêché son confinement rapide. World Health Organization* [online]. 2015.

opatření s kulturou je to kultura, kdo vyhrává.²⁵⁵ Světová zdravotnická organizace sice vyhlásila 14. ledna 2016 oficiálně konec epidemie eboly, ale zároveň varuje, že se může opakovat.²⁵⁶

Tato poslední epidemie ukázala, že je v subsaharské Africe nejen nedostatek zdravotníků a zdravotnických zařízení, ale také, že kulturní zvyky a vztah k umírajícím jsou silnější než praktická technická omezení, která prosazují západní odborníci.

3.3.2 Školství a vzdělání

„Je zřejmé, že vzdělání bylo jednou z příčin mnoha problémů v Africe poslední doby a zároveň je také klíčem k tomu, jak podobné záležitosti v budoucnosti překonat.“

*Richard J. Reid, Dějiny moderní Afriky od roku 1800 po současnost*²⁵⁷

Jak bylo uvedeno výše, vzdělaná společnost je nezbytná pro prosperující stát. Proto se zajištění a získání základního vzdělání pro všechny děti stalo jedním z rozvojových cílů milénia a následně cílem udržitelného rozvoje planety.²⁵⁸ I když se situace v subsaharské Africe zlepšuje, stále ještě nemají všechny děti možnost chodit do školy.²⁵⁹

Po získání nezávislosti se mnoho afrických vlád snažilo investovat do vzdělání jako prostředku rozvoje. Jejich cílem bylo zvýšit počet dětí nastupujících do základních škol a také zvýšit počet dívek ve školách. Úspěšnost jednotlivých států se liší, především v míře gramotnosti. Liší se také města od venkova. Gramotnost ve městech je vyšší než v odlehlých venkovských oblastech. V nejhorší situaci se tak nacházejí mladé dívky na vesnici. Celkově lze říci, že negramotnost žen je vyšší než negramotnost mužů. Obecně vzato je negramotnost dospělé populace v subsaharské Africe nejvyšší na světě.²⁶⁰

V 60. letech bylo do vzdělávání investováno mnoho finančních prostředků a rozvíjelo se nejenom základní, ale i vysokoškolské vzdělání. Bohužel, s ekonomickými

²⁵⁵ Les facteurs qui ont contribué à la propagation cachée du virus Ebola et empêché son confinement rapide. *World Health Organization* [online]. 2015.

²⁵⁶ Toto datum se vztahuje k oficiálnímu ukončení epidemie eboly v Libérii, v Sierra Leone a Guiney byla epidemie prohlášena za ukončenou na konci roku 2015. Viz Latest Ebola outbreak over in Liberia; West Africa is at zero, but new flare-ups are likely to occur. *World Health Organization* [online]. 2016.

²⁵⁷ REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*, str. 305.

²⁵⁸ Millenium Development Goals and Beyond 2015. *United Nations* [online]. 2015., a Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform our World. *United Nations* [online]. 2016.

²⁵⁹ Více než polovina dětí na světě, které nechodí do školy, žije v subsaharské Africe. Viz Goal 4: Ensure inclusive and quality education for all and promote lifelong learning. *Sustainable Development Goals* [online]. 2016.

²⁶⁰ Literacy and Education Data for the school year ending in 2010: Literacy rates are rising, but women and girls continue to lag behind. *Unesco Institute for Statistics* [online]. 2012.

problémy přišlo snížení investic do školství a úpadek školství obecně. Částečně tento problém kompenzují soukromé školy, které jsou ale vyhrazené pouze pro bohaté rodiny.²⁶¹

Formální vzdělání přišlo do Afriky až s kolonizací. Neznamená to ale, že dříve vzdělání neexistovalo, mělo pouze jinou formu. Členové společenství se učili nejen poznávat své prostředí, ale i to, jak díky zemědělství přežít a jak bojovat. Sledovali své životní prostředí a odvozovali z něho zákonitosti života. Důležitou součástí takového vzdělávání bylo i poznávání duchovního světa a mysticismu. S nástupem evropského způsobu výuky byly tyto tradiční znalosti a způsoby předávání znalostí vytlačeny. Pro kolonizátory bylo zavedení jejich způsobu vzdělávání vnímáno jako zkulturnování Afriky, která byla v jejich očích zaostalá. Zároveň se stalo prostředkem výuky jazyka kolonizátorů, posílení evropských hodnot a přípravy zaměstnanců státní správy. Ve školách se tak začalo učit to, co považovali za nutné Evropané, ne Afričané.²⁶²

Původně si Afričané sdělovali informace a poznatky ústně, posilovali tak i mezigenerační komunikaci. Až s příchodem kolonizátorů došlo ke změně a vzdělávací systém byl ztotožněn se západním koloniálním systémem. Tak měli být domorodí Afričané „zcivilizováni“. Během vzdělávání tak byly zdůrazňovány individualistické instinkty a vlastnictví materiálního bohatství se stalo hlavním kritériem sociálního postavení a zásluh. Koloniální vzdělávání posilovalo dominanci silných nad slabými.²⁶³

Cílem kolonizátorů bylo vytlačit rysy tradiční africké kultury a nahradit je za pomoci náboženství a misionářů evropskými.

Excelentní studenti v afrických školách dostávali stipendia ke studiu na evropských nebo amerických univerzitách, a tak se ještě více vzdalovali africké kultuře a africkým jazykům.²⁶⁴ Inteligence nezávislých afrických států tak byla velice často složena z lidí, kteří prošli evropským způsobem vzdělávání a osvojili si tak i evropské hodnoty a způsob myšlení. Příkladem může být první senegalský prezident Léopold Sédar Senghor, který studoval mimo jiné na pařížské Sorbonně.²⁶⁵

Vzdělání je v současné Africe důležité i proto, že se snaží působit preventivně v oblasti zdravotnictví. Vzdělané ženy a dívky dokážou poskytnout svým dětem lepší péči v tom smyslu, že je např. nechávají spát pod moskytiérou a očkovat ve vyšším procentu,

²⁶¹ REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*, str. 306.

²⁶² MOSWEUNYANE, Dama. The African Educational Evolution: From Traditional Training to Formal Education. *Higher Education Studies* [online]. 2013, str. 50-52.

²⁶³ Tamtéž, str. 53-54.

²⁶⁴ Tamtéž, str. 55.

²⁶⁵ Léopold Sédar Senghor byl ve Francii několikrát oceněn a v roce 1983 byl dokonce zvolen členem Francouzské akademie. Viz Léopold Sédar SENGHOR. *Académie française* [online]. 2002.

než matky, které neměly možnost získat vzdělání. Vzdělané matky tak mají hlubší znalosti o zdraví, dokážou diagnostikovat, když má jejich dítě zdravotní problém a vyhledávají zdravotnická zařízení.²⁶⁶

Vzdělání také zvyšuje povědomí o nemoci HIV/AIDS. Z celkového dopadu vzdělávání na všech úrovních je to z více než poloviny základní vzdělání, které přispívá ke zvyšování povědomí o této nemoci.²⁶⁷

V současném globalizovaném světě je pro Afriku evropský vliv na jedné straně pozitivem, protože jí umožnil seznámit se s novými technologiemi a novým způsobem života. Vzdělání založené na evropských principech může umožnit současným africkým studentům uspět i v zahraničí. Na druhou stranu ale tento vliv vymýtil tradiční znalosti a moudrost, která se ústně předávala z generace na generaci.

3.3.3 Používané jazyky v Africe

V Africe je používáno na 2000 jazyků, což by mohlo komplikovat komunikaci mezi představiteli různých kmenů či etnických skupin. Komunikační problémy Afričanů ale způsobuje i fakt, že musí dokázat používat paralelně tři jazyky, které se výrazně liší strukturou i lexikem. V rámci rodiny používají běžně lokální africký jazyk, např. makuánštinu v severovýchodním Mosambiku. Dále pak mezi Afričany používaný spojovací jazyk, kterým je v Mosambiku svahilština, a samozřejmě musí znát úřední jazyk. Ve velké většině případů je jím jazyk evropský jako pozůstatek období kolonialismu, v Mosambiku je to portugalská.

K těmto jazykům se velice snadno může přidat jazyk médií s celosvětovým dosahem. Potom je často vyžadována angličtina, případně francouzština.

Jmenované jazyky mají každý svou specifickou strukturu, liší se intonací i jinou logikou vyjadřování. Pro Afričany tak v běžné komunikaci může vyvstat řada obtíží, zábrany vyjádřit se v jazyce, který perfektně neovládají, nebo nedorozumění, způsobená nepřesným vyjádřením. Tato nedorozumění se mohou přenášet i do ekonomického, společenského či politického života.²⁶⁸

Během kolonialistického období se evropské země snažily ovládnout co největší území a co nejsnadněji je spravovat. K tomu využívaly i školy, kde začaly být vyučovány jazyky

²⁶⁶ MAJGAARD, Kirsten a Alain MINGAT. *Education in sub-saharan Africa: a comparative analysis*[online]. 2012, str. 160.

²⁶⁷ Tamtéž, str. 162.

²⁶⁸ KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 34-35.

koloniálních mocností. Tím v podstatě došlo k rozdělení na Afriku anglofonní, frankofonní, lusofonní, a hispanofonní.²⁶⁹ Problémem bylo, že jazykově oddělené části mezi sebou nespolupracovaly.

Ve velké řadě afrických států zůstal evropský jazyk oficiálním jazykem dodnes, a to především proto, že se tak etnický nejednotný stát vyhnul problému s určováním hlavního jazyka. Příkladem je Nigérie, nejlidnatější africký stát, kde žijí stovky různých etnických skupin, které používají rozdílné jazyky. Nicméně většinu tvoří Yorubové, Ogboové a Hausové. Aby se Nigérie vyhnula konfliktu, byla při vyhlášení nezávislosti oficiálním jazykem vyhlášena angličtina, jazyk bývalého kolonizátora.²⁷⁰

V některých státech jsou dva oficiální jazyky, např. v Keni je to angličtina a svahilština. Výjimkou mezi státy je Jihoafrická republika, která má jedenáct oficiálních jazyků. Patří mezi ně ty nejrozšířenější: 9 jazyků bantu, angličtina a afrikánština. Nicméně angličtina je jazykem vzdělávání, politiky a obchodu.²⁷¹

Velká Británie a Francie, tedy nejsilnější koloniální mocnosti, si díky rozšíření svých jazyků na africkém území stále udržují v oblasti na jih od Sahary určitý vliv. Přes jazyk a kulturu mohou tohoto vlivu využívat při jednáních např. v plénu Organizace spojených národů.

Pod pojmem Commonwealth se skrývá organizace sdružující 53 států.²⁷² Hlavou Commonwealthu je britská královna Alžběta II., státy sdružuje především společná minulost a, především v Africe, užívání angličtiny jako oficiálního jazyka. Organizace se angažuje v různých aktivitách, které souvisejí s rozvojem a posilováním demokracie a dobré vlády, ekonomickým a sociálním rozvojem a mladými lidmi. Commonwealth sdružuje 2,2 miliardy obyvatel, z nichž více jak 60 % je mladší třiceti let.²⁷³

Frankofonie zase sdružuje země, které spojuje používání francouzštiny. V současné době je členy 54 států, 24 států má status pozorovatelského státu a 3 státy jsou přidružené.²⁷⁴ Mezinárodní organizace Frankofonie vydala v roce 2014 zprávu, podle které je na světě skoro 274 milionů lidí, o kterých se dá říci, že jsou frankofonní, z nichž 33 % žije v subsaharské Africe.²⁷⁵

²⁶⁹ Rozdělení Afriky podle kolonizátorů viz příloha č. 3.

²⁷⁰ On official languages of sub-Saharan Africa. *Languages of the World: Exploring the Rich Diversity of Human Languages* [online]. 2011.

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² Seznam států patřících do Commonwealth v subsaharské Africe viz příloha č. 5.

²⁷³ About us. *The Commonwealth* [online]. 2016.

²⁷⁴ Seznam států patřících do Frankofonie v subsaharské Africe viz příloha č. 6.

²⁷⁵ Estimation des francophones. *Organisation Internationale de la Francophonie* [online]. 2014.

I Frankofonie se angažuje v různých tématech a jejich propagaci ve frankofonních zemích. V programu pro léta 2015-2018 dělí své akce do čtyř hlavních misí. Na prvním místě je to francouzský jazyk a kulturní a jazyková rozmanitost, dále mír, demokracie a lidská práva, třetí oblastí je vzdělávání a výchova, vysokoškolské vzdělávání a výzkum a poslední oblast zahrnuje udržitelný rozvoj, ekonomii a solidaritu.²⁷⁶ Frankofonie tedy klade v první řadě důraz na jazyk a kulturu, tedy to, co všechny státy primárně spojilo do tohoto společenství, ale okamžitě přidává i rozvoj dalších oblastí. Francie se tak stále v subsaharské Africe snaží udržet vliv především díky šíření nejenom francouzštiny, ale i francouzské kultury.

Francouzská vláda investuje každoročně finance do provozování médií (*Radio France International*, *France24*), která byla pro mnohé Afričany jediným zdrojem informací. V tomto případě je třeba zmínit *Radio France International*, které mělo v tomto ohledu výsadní postavení.²⁷⁷ Ovšem nyní s rozvojem internetu se situace mění. Začínají se ozývat hlasy, že francouzská média záměrně dezinformují a manipulují informace, aby si udržela vliv v oblasti na jih od Sahary,²⁷⁸ a především ztrácejí pozice kvůli rozšiřování dalších médií v oblasti.²⁷⁹

3.3.4 Postavení žen

Všechny změny, kterými si černý kontinent prošel, kolonialismus i následná nezávislost, přinesly změny ve vnímání postavení žen a mužů ve společnosti. Tradiční africká společnost zřejmě nepředstavovala ideální euroamerický obraz rovnosti pohlaví. Platilo ale, že práce byla rozdělena mezi jednotlivé členy rodiny, některé činnosti byly vyhrazeny pouze a jenom mužům, jiné ženám. Nerovnost mezi mužem a ženou tedy v tradiční africké společnosti existovala, ale jednalo se o nerovnost ve smyslu přesného rozdělení rolí.²⁸⁰

V tradičních venkovských společnostech byla zemědělská produkce a obchod s ní spojený výhradně činností mužů. Pouze muži se starali o přípravu půdy pro setbu, o zavlažování, o sklizeň a dopravení zboží na trhy. Ženy se v těchto společnostech staraly primárně o domácnost, vychovávaly děti, připravovaly pokrmy, staraly se o dřevo na oheň

²⁷⁶ *Programmation 2015-2018* [online]. 2015.

²⁷⁷ V současnosti vysílá *Radio France International* i svahilsky a v jazyce hausa. Viz RFI en 15 Langues. *Radio France International* [online]. 2016.

²⁷⁸ Např. France 24, RFI : ces médias au service de l'impérialisme. *Direct.cd* [online]. 2015.

²⁷⁹ Alerte africaine pour France 24 et RFI. *L'Express* [online]. 2014.

²⁸⁰ KVÁČA, Vladimír. *Sociopolitické rozpory a demokracie v subsaharské Africe*, str. 66.

a vodu. V současné době přispívají i k zemědělským pracím, ale jsou to především muži, kdo profituje z veškeré práce.²⁸¹

Kulturní otřesy 19. a 20. století přinesly do postavení mužů a žen rozkol. Nově zaváděné instituce na africkém území byly v zásadě mužskou záležitostí, stejně tak jako modernizační tendence: do měst se stěhují převážně mladí muži. Ženám tak připadá více úkolů, ovšem jejich postavení se v zásadě nemění.²⁸²

V současné době v subsaharské Africe ženy produkují až 80 % potravin určených ke konzumaci domácností a k prodeji na místních trzích. Pokud se ale jedná o plodiny jako je rýže, obilí a kukuřice, které reprezentují přibližně 90% stravy obyvatel venkovských oblastí, zajišťují jejich pěstování výhradně ženy. V případě plodin jako je např. zelenina je podle FAO přínos žen ještě vyšší.²⁸³

I když mají ženy v zemědělství nezastupitelnou roli a vliv, stále získávají výrazně menší podporu v porovnání s muži. V Nigérii např. ženy reprezentují přibližně 60-80 % pracovní síly, ale převažující většinu důležitých rozhodnutí dělají muži.²⁸⁴ Proto i produktivita žen je nižší než u mužů, protože ženy mají omezený přístup ke zdrojům, ať už je to půda, úvěry nebo jiné faktory, které jsou pro produkci nezbytné.²⁸⁵

Přístup k financím je pro úspěšný rozvoj zemědělství nezbytný. Peníze jsou potřeba jednak pro získání půdy, strojů, hnojiv, ale především pro získání kvalitního osení. Studie ukázala, že část přiznaných půjček ženám nepřekročila 10 % z celku.²⁸⁶ Ženy se tak dostaly do složité situace, kdy mají na bedrech práci, ale jejich rozhodovací možnosti tomu neodpovídají.

Ženy nejsou ve veřejném životě dostatečně reprezentovány. Do značné míry to odráží tradici, podle které se ženy soustředí na soukromé záležitosti a muži se věnují veřejným aktivitám, jsou zaměstnáni v moderních sektorech a samozřejmě ve státní správě. A přestože je většina rozvojových programů genderově neutrální, rozhodují o nich

²⁸¹ La parité hommes-femmes dans le secteur de l'agriculture et du développement rural: Guide rapide pour l'intégration de la dimension de genre dans le nouveau cadre stratégique de la FAO. In: *Food and Agriculture Organization of the United Nations* [online]. 2009, str. 1.

²⁸² KVÁČA, Vladimír. *Sociopolitické rozpory a demokracie v subsaharské Africe*, str. 66.

²⁸³ L'agriculture une affaire de femmes. In: *Afrique Renouveau* [online]. 2014.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ FARNWORTH, Cathy, Melinda FONES SUNDELL, Akinyi NZIOKI, Violet SHIVUTSE a Marion DAVIS. *Transforming Gender Relations in Agriculture in Sub-Saharan Africa* [online] 2013, str. 5-6.

²⁸⁶ La parité hommes-femmes dans le secteur de l'agriculture et du développement rural: Guide rapide pour l'intégration de la dimension de genre dans le nouveau cadre stratégique de la FAO. In: *Food and Agriculture Organization of the United Nations* [online]. 2013, str. 4.

muži, a tak podporují svůj statut na úkor žen. V tomto případě lze hovořit o „*feminizaci chudoby*“.²⁸⁷

Ženy nemají adekvátní zastoupení ani ve veřejném sektoru. „*Z padesátky zemí, které zahrnuje Afrika, jediná Libérie je vedena ženou, Ellen Johnsonovou Sirleafovou.*“²⁸⁸ Nicméně fakt, že by se ženy začaly prosazovat v politice, již není bagatelizován. Ženy se začínají v politice prosazovat, jak o tom informují dlouhodobé průzkumy.²⁸⁹ Subsaharská Afrika udělala mezi lety 1995-2015 obrovský pokrok v zastoupení žen v politice. Jedná se o obrovskou oblast s mnoha státy a situace samozřejmě není všude stejná, obecně lze ale sledovat pozitivní trend, i když k němu ve většině případů vedou zavedené kvóty nebo systém rezervovaných křesel. Konkrétně ukazatel procentuálního zastoupení žen v parlamentech v roce 2015 hovoří jasně, mezi prvními deseti státy (s ohledem na největší procentuální posun za posledních 20 let) se umístily čtyři státy subsaharské Afriky, s Rwandou na čele celého seznamu.²⁹⁰ Rwanda tak má ve svém parlamentu, který má 80 křesel, 51 žen (což je 63,8 %/ změna za posledních 20 let o 59,5 %), za ní se z afrických zemí umístily Senegal (42,7 %/ 31 %), Angola (36,8 %/ 27,3 %) a Etiopie (27,8 % / 25,8 %).²⁹¹

Ve státech, kde povinné kvóty zavedeny nebyly, také došlo k růstu počtu žen v parlamentech, ale ne v tak výrazné míře. Zavedení kvót umožňuje ženám prosadit se ve společnosti a získat uznání. Ve Rwandě a Tanzanii se dokonce podařilo prosadit zákony proti násilí páchaném na ženách nebo zákony o rodině. Stále ovšem existuje nebezpečí, že kvůli kvótám budou ženy vnímány jako parlamentní zástupci druhé kategorie.²⁹²

²⁸⁷ KVÁČA, Vladimír. *Sociopolitické rozpory a demokracie v subsaharské Africe*, str. 66.

²⁸⁸ Les femmes africaines en politique. In: *Radio France Internationale* [online]. 2016.

Ellen Johnsonová Sirleafová je vůbec první ženou zvolenou do úřadu prezidenta v Africe, stalo se tak v roce 2005. V roce 2011 se stala držitelkou Nobelovy ceny míru. Viz Récente Nobel de la paix, Ellen Johnson Sirleaf en quête d'un deuxième mandat. In: *France24* [online]. 2011.

²⁸⁹ Informace jsou čerpány z průzkumu, který vycházel z dat ze 42 afrických. Women in Parliament: 20 years in review. In: *Inter-Parliamentary Union* [online]. 2015.

²⁹⁰ Rwanda je na čele žebříčku od roku 2008, od roku 2003 má v Ústavě zanesen požadavek, že 30 % veškerých postů musí připadnout ženám, viz Rwanda : le Parlement qui compte le plus de femmes au monde. In: *France TV Info* [online]. 2015.

²⁹¹ Women in Parliament: 20 years in review. In: *Inter-Parliamentary Union* [online]. 2015, str. 16.

²⁹² En Afrique, la féminisation de la politique est en marche. In: *Le Monde* [online]. 2015.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo identifikovat dlouhodobé důsledky střetu africké a evropské kultury a jeho aktuální politické, ekonomické a sociální důsledky v současné Africe.

Jako metodologické východisko bylo použito systémové pojetí kultury. Africká kultura tak byla vymezena jako sociokulturní celek disponující specifickým kulturním systémem, který využívá k zajištění své existence a ke svému fungování. Pojem sociokulturní struktura pak reflektuje vztahy mezi jednotlivými sociokulturními celky. Pro vliv evropské kultury na africkou lze použít rovněž termíny akulturace, tedy změny plynoucí z nepřetržitého přímého kontaktu skupin, či termín difuze, vypůjčování si kulturních znaků mezi kulturami. Oba dva tyto procesy lze identifikovat ve vztahu mezi africkou a evropskou kulturou především ve 20. století.

Teoretický koncept střetu civilizací definovaný Samuelem P. Huntingtonem se pro cíl práce neukázal plně vyhovující. Lze souhlasit s tím, že dochází ke střetávání kultur a že především západní, v tomto případě evropská, kultura se chová dominantně oproti ostatním kulturám, nicméně jeho pojetí kulturního střetu nelze aplikovat na důsledky střetu těchto dvou kultur.

Pro jejich identifikaci byl proto použit koncept kulturní mezery. Ta vzniká jako napětí mezi různými dynamickými a integračními tendencemi strukturních složek kultury jak uvnitř sociokulturního systému, tak ve vztazích mezi jednotlivými sociokulturními systémy.

Druhá kapitola představila základní charakteristiky africké kultury a nastínila historický vývoj afrického kontinentu, jehož znalost je pro pochopení současného napětí mezi různými složkami kultury zásadní.

Aplikační část práce se věnovala konkrétním oblastem střetávání současné a tradiční subsaharské Afriky, tedy politické, ekonomické a sociální oblasti a dokládala dopady střetu kultur a kulturní mezery konkrétními příklady. Provedená analýza potvrdila hypotézu, že kulturní mezera je ve zmíněných oblastech bariérou rozvoje v oblasti na jih od Sahary. Tyto bariéry se konkrétně projevují:

- Moderní prvky přicházející z Evropy jsou v Africe přijímány, avšak pozměňovány. Přijímání prvků civilizační složky kultury probíhá snadno, jedná se o aktivity jako je používání rádia, mobilních telefonů či internetu. Nové prvky institucionálně-normativní složky jsou též implementovány, ale jejich osvojování africkou kulturou neprobíhá tak

snadno, jak je tomu např. s demokracií. Duchovní složka kultury se v podstatě nedá ovlivnit a místo integračních tendencí, se projevuje diferenciacně.

- Pozměňování moderních prvků vnesených do Afriky v rámci institucionálně-normativní složky kultury bylo dokázáno v podkapitole o politické oblasti. V Africe se objevuje protiklad nejenom modernizujícího se města a tradičního venkova, ale i protiklad demokracie západního typu a africké demokracie. Tradiční africká společenství respektovala náčelníka a předávání náčelnictví z generace na generaci. I proto Afričané obecně mají tendenci uznávat a respektovat silné osobnosti.

V africké kultuře je silně zakořeněný pocit kolektivismu a velké rodiny. I proto se rozvíjí nepotismus a bují korupce. Spíše než právo uznávala africká tradice moc, a proto jsou volby často zkorumpované, protože skutečně mocní lidé se dokáží prosadit i zakázanými prostředky. Bohužel se tak do státní správy často dostávají zcela nekompetentní lidé a brání tak rozvoji země.

Tradiční vnímání vůdců států jako mocných a bohatých osobností se v zásadě neshoduje s demokratickým duchem. Pro Evropu nebude africká demokracie nikdy taková, jak si představuje, a Afričané nebudou nikdy plně vnímat demokracii tak, jak je vnímána Evropany. Konflikt nastává ve chvíli, kdy je např. rozvojová pomoc africkým státům od rozvinutých zemí podmíněna budováním demokracie v evropském slova smyslu. Její umělé vnucení pak neprospívá především africkým státům.

- V ekonomické oblasti na sebe opět naráží moderní a tradiční přístup. V Evropě je v současné době kladen důraz na rozvoj informačních technologií a sofistikované výroby. Afrika je pro rozvinutý svět pouze zdrojem surovin. Byla jím bohužel již v době kolonialismu a od vyhlášení nezávislosti neměly státy dostatek času svůj průmysl rozvinout. Ekonomika většiny států je založena na těžbě nerostných surovin a zemědělství, které si tradičně drží v africké společnosti výsadní postavení.

Mnohé státy se snažily chránit proti možným hladomorům tím, že držely zásoby potravin. Mezinárodní instituce jim to ale v podstatě zakázaly pod hrozbou pozastavení rozvojové pomoci. Když pak hladomor skutečně udeřil, nebyly státy schopny reagovat dostatečně rychle. V tomto případě se ukázalo, že moderní pojetí ekonomiky a její prosazování mezinárodními institucemi není pro všechny státy světa vždy optimální a brání jejich rozkvětu.

Africké státy měly po vyhlášení nezávislosti brzy obrovské ekonomické problémy, které řešily půjčkami od mezinárodních institucí. Dodnes se s tímto pozůstatkem musejí vyrovnávat a velká část příjmů států tak nemůže být využita k rozvoji státu.

Obrovský problém pro ekonomiku většiny států znamená i enormní populační růst. Finance, které státy získají díky obchodu, by měly být, v optimálním případě, investovány do dalšího rozvoje průmyslu či modernizace zemědělství. Místo toho musí být finance investovány do zajištění služeb pro občany, jako je zdravotnictví a školství.

Státy subsaharské Afriky byly po vyhlášení nezávislosti plné optimismu a vidiny rychlého ekonomického rozvoje. Bohužel se ukázalo, že za pár let nelze dohonit ekonomický rozvoj evropských států. Tento nepoměr je v subsaharské Africe stále přítomný.

- V sociální oblasti je největším problémem všech států obrovský populační růst. Místo aby stávající státy měly prostor modernizovat a obnovovat, musí stále budovat nová zdravotnická a školská zařízení a bohužel stále nedokáží zajistit uspokojivý standard všem obyvatelům.

V Africe je stále obrovský počet negramotných lidí. Negramotnost dospělé populace je v subsaharské Africe dokonce nejvyšší na světě. Aby se státy mohly plynule rozvíjet, potřebují kvalifikovanou pracovní sílu. Rozvojové programy milénia měly za jeden z cílů poskytnutí základního vzdělání všem dětem na světě. I když se situace za poslední desetiletí zlepšila, není stále optimální.

Problémem je také nerovnoměrnost ve vzdělávání chlapců a dívek. I vzhledem k roli matky, která na dívky čeká, je pro ně vzdělání velice důležité. Čím vyššího stupně vzdělání matka dosáhnou, tím lépe budou schopny starat se o děti a zajistit jim potřebnou lékařskou péči, pokud to bude nutné.

Mezera se ukázala i v oblasti zdravotnictví, a to mezi vnímáním tradice a nastavením pravidel pro zabránění šíření nákazy, např. při šíření epidemie eboly. Pro všechny Afričany, kteří se setkali s nemocí a umíráním, bylo přirozenější zemřít doma než v nemocnici. Nikdo nebyl ochoten vzdát se hluboce zakořeněných pohřebních rituálů, i když ohrožovaly životy zdravých jedinců.

Všechno, co bylo řečeno, vlastně odpovídá i na další otázku, a to jaké důsledky měl pro subsaharskou Afriku střet evropské a africké kultury. Nelze říci, zda jsou pouze negativní či pouze pozitivní.

Negativní bylo pro určování budoucího vývoje kontinentu umělé rozdělení afrického území na státy bez respektu ke kulturním zvyklostem. Také ekonomické využívání Afriky jako zdroje surovin, které trvá dodnes, i když se rozvinuté státy snaží podporovat rozvoj v nejchudších státech, lze považovat za negativní. Jakákoliv podpora od rozvinutých zemí nebo mezinárodních institucí totiž musí být kompenzována

přebíráním evropských hodnot a principů, jako jsou demokracie či respekt k lidským právům. Jedná se samozřejmě o vznešené hodnoty, ale podle všeho by Afrika potřebovala dostatek času k tomu, aby si tyto hodnoty definovala svým způsobem, který by ostatní respektovali.

Evropská okupace ale přinesla Africe i pozitiva. Především zlepšení zdravotnictví a tím pádem i kvality života. Násilně vnucené jazyky kolonizátorů se nakonec staly oficiálními jazyky nově vzniklých států a pomohly novodobým africkým politikům vyhnout se zdoluhavým sporům mezi etniky o oficiální jazyk při vyhlášení nezávislosti.

Cílem práce bylo analyzovat jen vybrané oblasti a ukázat na několika konkrétních příkladech, jaký dopad zanechala Evropa v Africe. Určitě by bylo možné najít stovky dalších příkladů a důsledků, ale to by byly náměty na další studie.

Afrika je pro mnohé kontinentem budoucnosti, a tak nezbyvá než doufat, že budoucnost bude lepší než přítomnost.

Seznam literatury

Monografie a statě

BRAUDEL, Fernand. *Grammaire des civilisations*. Paris: Flammarion, 2013. ISBN 978-208-1307-933.

ČASTULÍKOVÁ, Veronika. Co je důležité pro pochopení americké kultury? In: LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní pluralita v současném světě*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 33-52. ISBN 80-245-0073-6.

DIAMOND, Jared. *Osudy lidských společností: Střelné zbraně, choroboplodné zárodky a ocel v historii*. Vyd. 1. Praha: Columbus, 2000. ISBN 80-7249-047-8.

HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2001, v, 447 s. ISBN 80-86182-49-5.

CHABAL, Patrick. Politická kultura v Africe. Modernita, nepořádek, racionalita. In: *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: Set out, 2004. s. 171-180. ISBN 80-86277-40-2.

ILIFFE, John. *Afrika a Afričané: dějiny kontinentu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-702-1468-6.

KANDERT, Josef. Předmluva k českému vydání. In: LAWSON, E. Thomas. *Náboženství Afriky: Tradice v proměnách*. Praha: Prostor, 1998. ISBN 80-7260-001-X.

KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*. Praha: Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-189-7.

KOTTAK, Conrad Phillip. *Anthropology: appreciating human diversity*. 14th ed. New York: McGraw-Hill, c2011. ISBN 0078116996.

KREJČÍ, Oskar. Hroživé proroctví. In: *Střet civilizací?: dominance Západu, nebo dialog světových kultur: žhavé sondy deseti autorů*. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 2002, s. 49-74. Nové směry; sv. 3. ISBN 80-86316-31-9.

KVÁČA, Vladimír. *Crossbreeding cultures: the culture gap in Sub-Saharan Africa*. Praha: Oeconomica, 2008. 19 s. Faculty of International Relations Working papers, vol. II, 16/2008. ISBN 978-80-245-1468-0.

KVÁČA, Vladimír, KNOTKOVÁ, Vladimíra a KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe: a jejich vliv na utváření světové politiky*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009. 268 s. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-870-7.

KVÁČA, Vladimír. *Sociopolitické rozpory a demokracie v subsaharské Africe*. Praha, 2007. Vedoucí práce Zuzana Lehmannová.

LAWSON, E. Thomas. *Náboženství Afriky: Tradice v proměnách*. Praha: Prostor, 1998. ISBN 80-726-0001-X.

LEHMANNOVÁ, Zuzana a kol. *Formování globálního řádu?: globalizace a global governance*. Vyd. 1. V Praze: Oeconomica, 2010. 287 s. ISBN 978-80-245-1649-3.

LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Výzkumné studie. ISBN 80-707-9850-5.

LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 511 s. ISBN 978-80-7380-297-4.

MENDEL, Miloš. „Střet civilizací“ ve světle vědeckého výzkumu. In: *Střet civilizací?: dominance Západu, nebo dialog světových kultur: žhavé sondy deseti autorů*. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 2002, s. 19-48. Nové směry; sv. 3. ISBN 80-86316-31-9.

REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. D (Grada). ISBN 978-80-247-3079-0.

SKALNÍK, Petr. Politická kultura v postkoloniální Africe. In: *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: Set out, 2004. s. 181-222. ISBN 80-86277-40-2.

SOUKUP, Václav. *Americká kulturní antropologie I*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1992. ISBN 80-706-6623-4.

ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. *České země v evropských dějinách – díl první do roku 1492*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-791-2.

THOMSON, Alex. *An Introduction to African Politics*. Abingdon - Oxon: Routledge, 2004. ISBN 0-203-40315-0.

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny mezinárodních vztahů*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-278-3.

WHITE, Leslie A. *The Science of Culture: a study of man and civilization*. 10. New York: Grove Press, INC., 1949.

ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-021-0.

ZBOŘIL, Zdeněk. *Střed a střet civilizací*. In: *Střet civilizací?: dominance Západu, nebo dialog světových kultur: žhavé sondy deseti autorů*. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 2002, s. 101-113. Nové směry; sv. 3. ISBN 80-86316-31-9.

Internetové zdroje

About us. *The Commonwealth* [online]. 2016 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://thecommonwealth.org/about-us>>.

A la Une: Gbagbo, 5 ans après. In: *Radio France International* [online]. 2016 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<http://www.rfi.fr/emission/20160412-une-gbagbo-5-ans-apres-ouattara-reconciliation-cote-ivoire-france>>.

Alerte africaine pour France 24 et RFI. *L'Express* [online]. 25. 2. 2014 [cit. 2016-04-27]. Dostupné z: <<http://blogs.lexpress.fr/media/2014/02/25/alerte-africaine-pour-france-24-et-rfi/>>.

BAHENSKÝ, František. *Etnicita v historické perspektivě: Prolegomena ke vzniku, vývoji a proměně etnické kolektivní identity* [online]. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2010 [cit. 2016-01-12]. ISBN 978-80-87112-44-1. Dostupné z: <http://eu.avcr.cz/miranda2/export/sitesavcr/data.avcr.cz/humansci/eu/Pracoviste/Oddeleni_historicke_etnologie/Etnicita_v_historicke_perspektive.pdf>.

BAKILANA, Anne Margreth. 7 facts about population in Sub-Saharan Africa. In: *World Bank* [online]. 29. 10. 2015 [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <<http://blogs.worldbank.org/africacan/7-facts-about-population-in-sub-saharan-africa>>.

Corruption Perceptions Index 2015. *Transparency International* [online]. 2016 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <<http://www.transparency.org/cpi2015#results-table>>.

Country Comparison: Crude Oil - Production. *Central Intelligence Agency* [online]. 2014 [cit. 2016-04-21]. Dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2241rank.html>>.

Country Comparison: Crude Oil - Proved Reserves. *Cetral Intelligence Agency* [online]. 2015 [cit. 2016-04-21]. Dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2244rank.html>>.

Côte d'Ivoire : Alassane Ouattara réélu pour 5 ans dès le premier tour. In: *France24* [online]. 28. 10. 2015 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<http://www.france24.com/fr/20151028-election-presidentielle-cote-ivoire-president-alassane-ouattara-reelu-5-ans-premier-tour>>.

Culture gap. *Oxford Dictionaries* [online]. Oxford University Press, 2016 [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/culture-gap?q=culture+gap>>.

Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative. In: *International Monetary Fund* [online]. 8. 4. 2016 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <<https://www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm>>.

DIETH, Alexis. Les causes du blocage du processus de démocratisation en Afrique subsaharienne. In: *Afrik.com* [online]. 27. 12. 2012 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<http://www.afrik.com/article24410.html>>.

Dopady neoliberální politiky na ekonomiku afrických států s příkladem státu Malawi. *Rozvojovka* [online]. 2015 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <<http://www.rozvojovka.cz/analyzy/58-dopady-neoliberalni-politiky-na-ekonomiku-africkyh-statu-s-prikladem-statu-malawi.htm>>.

Election du Président de la république - scrutin du 28 novembre 2010 - 2eme tour: Résultats fournis par la commission électorale independante. In: *Abidjan.net* [online]. 2010 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<http://abidjan.net/elections/presidentielle/2010/Resultats/2emetour/>>.

En Afrique, la féminisation de la politique est en marche. In: *Le Monde* [online]. 14. 6. 2015 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2015/06/14/en-afrique-la-feminisation-de-la-politique-est-en-marche_4653770_4355770.html>.

Environmentální aspekty těžby ropy v deltě Nigeru a jejich vliv na formování nigerijských povstaleckých skupin. *Rozvojovka.cz* [online]. 2012 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z:

<<http://www.rozvojovka.cz/analyzy/135-environmentalni-aspekty-tezby-ropy-v-delte-nigeru-a-jejich-vliv-na-formovani-nigerijskych-povstaleckych-skupin.htm>>.

Estimation des francophones. *Organisation Internationale de la Francophonie* [online]. 2014 [cit. 2016-04-27]. Dostupné z: <<http://www.francophonie.org/Estimation-des-francophones.html>>.

FARNWORTH, Cathy, Melinda FONES SUNDELL, Akinyi NZIOKI, Violet SHIVUTSE a Marion DAVIS. *Transforming Gender Realtions in Agriculture in Sub-Saharan Africa* [online]. Stockholm: Swedish International Agricultural Network Initiative, 2013 [cit. 2016-04-12]. ISBN 978-91-86125-44-8. Dostupné z: <<https://www.sei-international.org/mediamanager/documents/Publications/SIANI-Gender-Africa-book/SIANI-2013-Transforming-Gender-Relations-Agriculture-Africa.pdf>>.

Four Maps that Explain Islam in Africa. *American Security Project* [online]. 2014, 30. 6. 2014 [cit. 2016-01-09]. Dostupné z: <<http://www.americansecurityproject.org/four-maps-that-explain-islam-in-africa/>>.

France 24, RFI : ces médias au service de l'impérialisme. *Direct.cd* [online]. 24. 10. 2015 [cit. 2016-04-27]. Dostupné z: <<http://www.direct.cd/actu/2015/10/23/france-24-rfi-ces-medias-au-service-de-limperialisme.html>>.

Freedom in the World 2016. Table of Country Scores. In: *Freedom House* [online]. 2016 [cit. 2016-04-13]. Dostupné z: <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2016/table-scores>>.

General Profile: Nigeria. *UNCTAD Stat* [online]. 2016 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <<http://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/566/index.html>>.

Goal 4: Ensure inclusive and quality education for all and promote lifelong learning. *Sustainable Development Goals* [online]. 2016 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.un.org/sustainabledevelopment/education/>>.

Guinée-Bissau. In: *Jeune Afrique* [online]. 2015 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<http://www.jeuneafrique.com/pays/guinee-bissau/geographie/>>.

HERZBERGER-FOFANA, Pierrette. La conférence de Berlin ou le partage de l'Afrique : 26 février 1885. In: *PressAfrik* [online]. 2015 [cit. 2016-01-12]. Dostupné z: <http://www.pressafrik.com/La-conference-de-Berlin-ou-le-partage-de-l-Afrique-26-fevrier-1885_a133407.html>.

HIV/AIDS. *World Health Organization* [online]. 2015 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs360/en/>>.

HIV and AIDS in sub-Saharan Africa regional overview. *Avert* [online]. 2015 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.avert.org/professionals/hiv-around-world/sub-saharan-africa/overview>>.

« HUTU »-« TUTSI » : L'HISTOIRE MANIPULÉE. In: *Amnesty International* [online]. 2004 [cit. 2016-01-12]. Dostupné z: <<http://www.amnesty.be/archives-2708/libertes-archives/les-anciens-numeros/403-numero-d-avril-2004/dossier-686/article/hutu-tutsi-l-histoire-manipulee>>.

Chronologie des indépendances africaines. In: *Radio France International* [online]. 2010 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<http://www.rfi.fr/afrique/20091231-chronologie-independances-africaines>>.

KNIGHT, Jessica. Legal Participation in the Nigerian Oil Industry. In: *Six Maritime* [online]. 2013 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <<http://sixmaritime.com/legal-participation-in-the-nigerian-oil-industry/>>.

L'Afrique du Sud : de l'apartheid à Mandela. *Le Monde* [online]. 2013, 18. 3. 2013 [cit. 2016-01-09]. Dostupné z: <http://www.lemonde.fr/idees/article/2013/03/18/l-afrique-du-sud-de-l-apartheid-a-mandela_1847880_3232.html>.

L'Afrique s'efforce de redynamiser ses industries. In: *Afrique Renouveau* [online]. 2004 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <<http://www.un.org/fr/africarenewal/vol18no3/183industfr.htm>>.

L'Afrique subsaharienne doit redéfinir ses stratégies d'industrialisation. *Les Echos.fr* [online]. 22. 3. 2015 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <<http://www.lesechos.fr/idees-debats/cercle/cercle-128611-pourquoi-est-il-imperatif-pour-lafrique-subsa-harienne-de-redefinir-ses-strategies-dindustrialisation-1104206.php#>>>.

La bataille de légitimité a commencé entre Laurent Gbagbo et Alassane Ouattara. In: *Radio France International* [online]. 3. 12. 2010 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<http://www.rfi.fr/afrique/20101203-bataille-legitimite-commence-entre-laurent-gbagbo-alassane-ouattara>>.

La corruption appauvrit les sociétés de l'Afrique de l'Ouest. In: *Irin News* [online]. 3. 1. 2014 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<https://www.irinnews.org/fr/report/99425/la-corruption-appauvrit-les-soci%C3%A9t%C3%A9s-de-l%E2%80%99afrique-de-l%E2%80%99ouest>>.

La corruption, insupportable fardeau de l'Afrique subsaharienne. In: *Jeune Afrique* [online]. 3. 12. 2015 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<http://www.jeuneafrique.com/283738/societe/infographies-corruption-insupportable-fardeau-de-lafrique-subsa-harienne/>>.

L'agriculture une affaire de femmes. In: *Afrique Renouveau* [online]. 2014 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <<http://www.un.org/africarenewal/fr/magazine/%C3%A9dition-sp%C3%A9ciale-agriculture-2014/l%E2%80%99agriculture-une-affaire-de-femmes>>.

La mosaïque linguistique africaine : carte des langues parlées sur le continent. In: *Jeune Afrique* [online]. 2015 [cit. 2016-01-12]. Dostupné z: <<http://www.jeuneafrique.com/33661/societe/la-mosaeque-linguistique-africaine-carte-des-langues-parl-es-sur-le-continent/>>.

La parité hommes-femmes dans le secteur de l'agriculture et du développement rural: Guide rapide pour l'intégration de la dimension de genre dans le nouveau cadre stratégique de la FAO. In: *Food and Agriculture Organization of the United Nations* [online]. Řím, 2009 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <<ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/012/i1240f/i1240f00.pdf>>.

Latest Ebola outbreak over in Liberia; West Africa is at zero, but new flare-ups are likely to occur. *World Health Organization* [online]. 14. 1. 2016 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2016/ebola-zero-liberia/en/>>.

Le Conseil de sécurité de l'ONU se penche sur la crise en Guinée-Bissau. In: *Radio France International* [online]. 2016 [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: <<http://www.rfi.fr/afrique/20160308-crise-guinee-bissau-conseil-securite-onu-visite>>.

Léopold Sédar SENGHOR. *Académie française* [online]. 2002 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.academie-francaise.fr/les-immortels/leopold-sedar-senghor>>.

Les facteurs qui ont contribué à la propagation cachée du virus Ebola et empêché son confinement rapide. *World Health Organization* [online]. leden 2015 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.who.int/csr/disease/ebola/one-year-report/factors/fr/>>.

Les femmes africaines en politique. In: *Radio France International* [online]. 2016 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <<http://www.rfi.fr/emission/20160306-femmes-africaines-politique>>.

Le Zimbabwe confronté à une crise alimentaire. In: *Radio France International* [online]. 2. 1. 2016 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <<http://www.rfi.fr/afrique/20160102-zimbabwe-crise-alimentaire-mais-agriculture>>.

Literacy and Education Data for the school year ending in 2010: Literacy rates are rising, but women and girls continue to lag behind. *Unesco Institute for Statistics* [online]. 2012 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.uis.unesco.org/literacy/Pages/adult-youth-literacy-data-viz.aspx>>.

MAJGAARD, Kirsten a Alain MINGAT. *Education in sub-saharan Africa: a comparative analysis* [online]. Washington, D.C.: World Bank, 2012 [cit. 2016-04-26]. ISBN 978-0-8213-8890-7. Dostupné z: <<http://documents.worldbank.org/curated/en/2012/06/16498934/education-sub-saharan-africa-comparative-analysis>>.

Member countries. *The Commonwealth* [online]. 2016 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://thecommonwealth.org/member-countries>>.

Member States. *United Nations* [online]. 2016 [cit. 2016-04-14]. Dostupné z: <<http://www.un.org/en/member-states/#gotoC>>.

Millenium Development Goals and Beyond 2015. *United Nations* [online]. 2016 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.un.org/millenniumgoals/>>.

MOSWEUNYANE, Dama. The African Educational Evolution: From Traditional Training to Formal Education. *Higher Education Studies* [online]. 2013, 3(4), - [cit. 2016-04-26]. DOI: 10.5539/hes.v3n4p50. ISSN 1925-475x. Dostupné z: <<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/hes/article/view/29072>>.

OGBURN, W. F. *Social Change with Respect to Culture and Origin Nature* [online]. 2. New York: Huebsch, 1923 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <<https://archive.org/details/socialchangewith00ogburich>>.

On official languages of sub-Saharan Africa. *Languages of the World: Exploring the Rich Diversity of Human Languages* [online]. 2011 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.languagesoftheworld.info/student-papers/on-official-languages-of-sub-saharan-africa.html>>.

Pollution au Nigeria : nouvelles plaintes à Londres contre Shell. *Jeune Afrique* [online]. 2. 3. 2016 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <<http://www.jeuneafrique.com/306710/societe/pollution-nigeria-nouvelles-plaintes-a-londres-contre-shell/>>.

Pollution pétrolière au Nigeria : la justice néerlandaise condamne la filiale de Shell. In: *Le Monde* [online]. 30. 1. 2013 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <http://www.lemonde.fr/planete/article/2013/01/30/pollution-la-justice-neerlandaise-rejette-la-plainte-de-4-nigerians-contre-shell_1824317_3244.html>.

Population Division: World Population Prospects, the 2015 revision. *United Nations, Department of Economic and Social Affairs* [online]. 2015 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <<http://esa.un.org/unpd/wpp/DataQuery/>>.

Programmation 2015-2018 [online]. Paris: Organisation Internationale de la Francophonie, 2015 [cit. 2016-04-27]. ISBN 978-92-9028-416-1. Dostupné z: <http://www.francophonie.org/IMG/pdf/Brochure_programmation_OIF.pdf>.

Récente Nobel de la paix, Ellen Johnson Sirleaf en quête d'un deuxième mandat. In: *France24* [online]. 11. 10. 2011 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <<http://www.france24.com/fr/20111010-liberia-ellen-johnson-sirleaf-prix-nobel-paix-election-presidentielle-second-presidentiel-tubman-weah>>.

RFI en 15 Langues. *Radio Francie International* [online]. 2016 [cit. 2016-04-27]. Dostupné z: <<http://www.rfi.fr/langues>>.

Rwanda : le Parlement qui compte le plus de femmes au monde. In: *France TV Info* [online]. 6. 3. 2015 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <<http://geopolis.francetvinfo.fr/rwanda-le-parlement-qui-compte-le-plus-de-femmes-au-monde-55439>>.

Sept points pour comprendre la crise agricole en Afrique subsaharienne. In: *Afrik.com* [online]. 29. 7. 2015 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <<http://www.afrik.com/sept-points-pour-comprendre-la-crise-agricole-en-afrique-subsaharienne>>.

Shell in the community. *Shell* [online]. 2016 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <<http://www.shell.com.ng/environment-society/shell-in-the-society.html>>.

SINDJOUN, Luc. La culture démocratique en Afrique subsaharienne: comment rencontrer l'arlésienne de la légende africaniste. In: *Organisation internationale de la francophonie* [online]. 2000 [cit. 2016-04-14]. Dostupné z: <<http://democratie.francophonie.org/IMG/pdf/427-2.pdf>>.

Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform our World. *United Nations* [online]. 2016 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.un.org/sustainabledevelopment/>>.

The Botswanan House of Chiefs. In: *Sénat* [online]. 2016 [cit. 2016-04-13]. Dostupné z: <<http://www.senat.fr/senatsdumonde/english/botswana.html>>.

Women in Parliament: 20 years in review. In: *Inter-Parliamentary Union* [online]. Ženeva, 2015 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <<http://www.ipu.org/pdf/publications/WIP20Y-en.pdf>>.

World Values Survey [online]. 2015 [cit. 2016-01-10]. Dostupné z: <<http://www.worldvaluessurvey.org>>.

80 états et gouvernements: Le Monde de la Francophonie. *Organisation Internationale de la Francophonie* [online]. 2016 [cit. 2016-04-26]. Dostupné z: <<http://www.francophonie.org/-80-Etats-et-gouvernements-.html>>.

Seznam příloh

Příloha č. 1 **Etnikum a stát v subsaharské Africe**

Příloha č. 2 **Periodizace afrických dějin**

Příloha č. 3 **Evropské kolonie v subsaharské Africe po první světové válce**

Příloha č. 4 **Státy subsaharské Afriky**

Příloha č. 5 **Státy subsaharské Afriky – členové Commonwealth**

Příloha č. 6 **Státy subsaharské Afriky – členové Frankofonie**

Příloha č. 1 **Etnikum a stát v subsaharské Africe**

Mauritánie	Mauři, Berbeři, Arabové, na jihu Wolofové, Fulbové	Tanzanie	Ňamweziové, Svahilci, Vahehové, Ňaturové, Ňakusové, Makondové, Masajové, Luové
Mali	Mandingové, Fulbové, Senufové, Songhajci, Tuaregové	Zanzibar	Součást Tanzanie + Indové, Arabové
Senegal	Wolofové, Fulbové, Sererové, Mandingové	Uganda	Bagandové, Busogové, Bagisuové, Bukigové, Batorové, Baňorové, Baňankolové, Karamadžongové, Tesové, Ačolové, Alurové, Luové
Gambie	Mandingové, Fulbové, Wolofové	Keňa	Kikujové, Luhjové, Luové, Kalendžinové, Kambové, Nandové, Masajové
Guinea-Bissau	Balantové, Mandžakové, Fulbové, Mandingové, Pepelové, Susuové	Somálsko	Somálci
Guinea	Fulbové, Mandingové, Susuové, Kissiové, Kpellové	Džibutsko	Afarové, Isové, Arabové
Sierra Leone	Mende, Temne, Bulomo, Limbo	Eritrea	Tigrajové, Tigréové, Afarové
Libérie	Kru, Kpelle, Golo, Ameroliberijci	Etiopie	Amharci, Oromové, Sidamové, Somálci, Tigrajové
Pobřeží slonoviny	Akanové, Kruové, Senifové, Mandingové, Danové	Súdán	Arabové, Núbijci, Bédžové
Ghana	Akanové, Mosiové, Eweové	Jižní Súdán	Dinkové a nilotské kmeny
Burkina Faso	Mosiové, Fulbové, Lobiové, Bobové, Senifové	Angola	Ovimbundu, Mbundu, Kongo, Lunda, Čókvé, Ňaneka-Umbe
Togo	Ewe, Kabre, Gurma, Tembe	Zambie	Bembe, Maravi, Tonga, Lozi
Benin	Fona, Joruba, Barbové, Sombové, Fulbe	Malawi	Maravi, Lómwé, Jao, Nguni
Niger	Hausové, Songhajci, Fulbové, Tuaregové	Namibie	Ovambové, Kavangové, Hererové, Damarové, Namové, míšenci, běloši britského, německého a afrikánského původu

Nigérie	Hausové, Jorubové, Igbové, Fulbové, Ibibiové	Botswana	Tswanové/Čvánové, Šonové
Čad	Arabové, Bagirmiové, Tubuové, Mabové, Tamokové	JAR	Zulu, Xhosa, Tswana, Sotho, Bapedi, Afrikánci, běloši britského původu
Středoafriická republika	Bandové, Gbajové, Ngbandiové, Saraové, Zandové	Svazijsko	Swazi
Kamerun	Fangové, Bamilekové, Dualové, Fulbové, Tikarové	Mosambik	Makuá, Lómwé, Jao, Tsonga, Marave, šonské skupiny
Rovníková Guinea	Fangové, Bubiové	Zimbabwe	Šonové, Ndebelové
Gabon	Fangové, Mbeteové, Menové	Madagaskar	Malgaši
Kongo	Kongové, Tekeové, Pygmejové	Komory	Komořané
Konžská demokratická republika	Kongové, Lubové, Mongové, Ngalové, Zandové, Rwandové	Seychely	Seychelané
Rwanda	Rwandové	Mauricius	multirasoví Mauricijci
Burundi	Rundiové	Ostrov Sv. Tomáše a Princův ostrov	smíšení Svatotomášané
Réunion	multirasoví Réunionané	Ostrov Sv. Helena	smíšení Svatohelēnané
Kapverdské ostrovy	mulatští Kapverd'ané		

Zdroj: KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 35-36.

Příloha č. 2 Periodizace afrických dějin

pravěk	2 000 000-5 000 let před současností	probíhal vývoj člověka a ras
starověk	5 000/3 000 př. n. l. – 500 n. l.	severní Afrika byla ovlivněna antikou a na většině kontinentu proběhly velké migrační pohyby
období samostatného vývoje	500-1500 n. l.	formovaly se první domácí státní útvary
počátky evropského vlivu	1415-1830	na úsvitu kolonialismu začala a sílila interakce s Evropou poznamenaná otrokářstvím
koloniální období	1830-1918	Afriku obsadili Evropané a ustavili zde své koloniální říše

stabilizace kolonialismu	1918-1950	podřízení Afričané se nuceně sžívali s Evropou
dekolonizace	1951-(1960)-1975	rozpadem koloniálních impérií vznikla většina afrických nezávislých států
postdekolonizační vývoj	1960/1975-1990	padly „bělošské“ režimy, ale až do konce bipolární epochy převažovaly vnější ideologicko-mocenské vlivy
demokratizační období	od 1990-1991 do současnosti	éra hledání symbiózy afrického a euroamerického modelu státu

Zdroj: KLÍMA, Jan. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*, str. 16.

Příloha č. 3 Evropské kolonie v subsaharské Africe po první světové válce

Koloniální velmoc	Kolonie
Velká Británie	Gambie, Sierra Leone, Ghana (Zlaté pobřeží), Nigérie, Keňa, Tanzánie, Uganda, Súdán, Malawi (Nasko), Jižní Rhodesie (Zimbabwe), Severní Rhodesie (Zambie), Botswana, Svazijsko, Lesotho, Britské Somálsko, Seychely
Francie	Mauritánie, Senegal, Mali, Burkina Faso (Horní Volta), Niger, Čad, Džibutsko, Guinea, Pobřeží slonoviny, Benin (Dahomey), Togo, Kamerun, Gabon, Středoafrická republika (Uban-gi-Šari), Kongo-Brazzaville, Madagaskar, Komory, Mauricius
Belgie	Rwanda, Burundi (Ruanda-Urundi), Kongo-Kinshasa (Belgické Kongo)
Portugalsko	Angola, Mozambik, Guinea-Bissau, Kapverdy, Svatý Tomáš a Princův ostrov
Itálie	Italské Somálsko, Eritrea, Libye
Španělsko	Západní Sahara (Rio de Oro), Rovníková Guinea

Zdroj: ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*, str. 14-15.

Příloha č. 4 Státy subsaharské Afriky

Název česky	Název v úředním jazyce	Státní zřízení	Vyhlášení nezávislosti
Mauritánie	Mauritania	republika	28.11.1960
Mali	Mali	republika	22.9.1960
Niger	Niger	republika	3.8.1960
Čad	Tchad	republika	11.8.1960
Súdán	Sudan	republika	1.1.1956
Jižní Súdán	South Sudan	republika	9.7.2011
Etiopie	Ítjópjá	republika	nebyla kolonií

Eritrea	Eritrea	republika	24.5.1993
Džibutsko	Džibútí	republika	27.6.1977
Somálsko	Somalia	republika	1.7.1960
Senegal	Senegal	republika	20.8.1960
Gambie	Gambia	republika	18.2.1965
Kapverdy	Cabo Verde	republika	5.7.1975
Guinea-Bissau	Guiné-Bissau	republika	20.9.1974
Guinea	Guinée	republika	2.10.1958
Sierra Leone	Sierra Leone	republika	27.4.1961
Libérie	Liberia	republika	26. 7. 1847
Pobřeží slonoviny	Côte d'Ivoire	republika	7.8.1960
Burkina Faso	Burkina Faso	republika	5.8.1960
Ghana	Ghana	republika	6.3.1957
Togo	Togo	republika	27.4.1960
Benin	Benin	republika	1.8.1960
Nigérie	Nigeria	republika	1.10.1960
Kamerun	Cameroun/Cameroons	republika	1.1.1960
Svatý Tomáš a Princův ostrov	São Tomé e Príncipe	republika	12.7.1975
Středoafriká republika	République Centrafricaine	republika	13.8.1960
Rovníková Guinea	Guinea Ecuatorial	republika	12.10.1968
Gabon	Gabon	republika	17.8.1960
Kongo	Congo	republika	15.8.1960
Konžská demokratická republika	République Démocratique du Congo	republika	30.6.1960
Uganda	Uganda	republika	9.10.1962
Keňa	Kenya	republika	12.12.1963
Tanzanie	Tanzania	republika	24.4.1964
Zambie	Zambia	republika	24.10.1964
Rwanda	République Rwandaise	republika	1.7.1962
Burundi	Burundi	republika	1.7.1962
Malawi	Malawi	republika	6.7.1964
Angola	Angola	republika	11.11.1975
Namibie	Namibia	republika	21.3.1990
Botswana	Botswana	republika	30.9.1966
Zimbabwe	Zimbabwe	republika	18.4.1980
Mosambik	Moçambique	republika	25.6.1975
Komory	Comores	republika	6.7.1975
Seychely	Seychelles	republika	29.6.1976
Svazijsko	Swaziland	absolutistická monarchie	6.9.1968
Lesotho	Lesotho	konstituční monarchie	4.10.1966
Jihoafrická republika	Republic of South Africa	republika	31.5.1961

Madagaskar	République Malgache	republika	26.6.1960
Mauricius	Mauritius	republika	12.3.1968

Zdroj: Chronologie des indépendances africaines. In: Radio France International [online]. 2010 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <<http://www.rfi.fr/afrique/20091231-chronologie-independances-africaines>>.

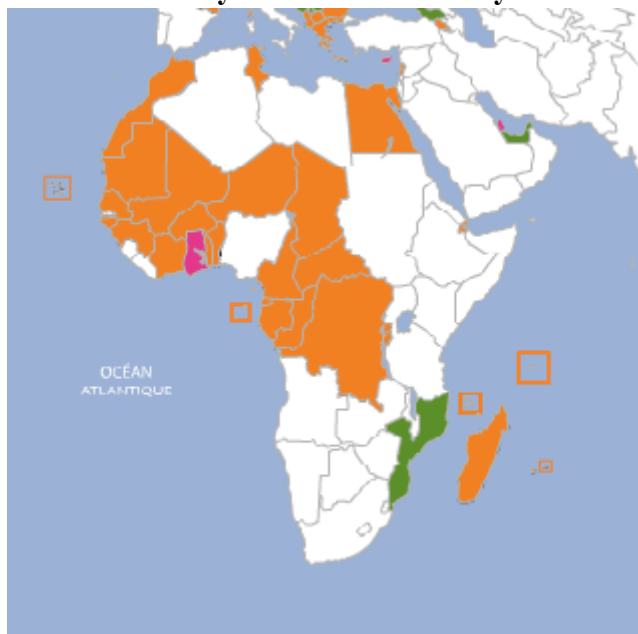
Příloha č. 5 Státy subsaharské Afriky – členové Commonwealthu

Botswana, Kamerun, Ghana, Keňa, Lesotho, Malawi, Mauricius, Mosambik, Namibie, Nigérie, Rwanda, Seychely, Sierra Leone, Jihoafrická republika, Svazijsko, Uganda, Tanzanie, Zambie

zdroj: Member countries. *The Commonwealth* [online]. 2016.

Příloha č. 6 Státy subsaharské Afriky – členové Frankofonie

Benin, Burkina Faso, Burundi, Čad, Džibutsko, Gabon, Ghana (přidružená země), Guinea, Guinea-Bissau, Kamerun, Kapverdské ostrovy, Komory, Kongo, Konžská demokratická republika, Madagaskar, Mali, Mauricius, Mosambik (pozorovatelská země), Niger, Pobřeží slonoviny, Rovníková Guinea, Rwanda, Senegal, Seychely, Středoafrická republika (pozastavené členství), Ostrovy Sv. Tomáše a Princův ostrov, Togo

- členské státy
- pozorovatelské země
- přidružené země

zdroj: 80 états et gouvernements: Le Monde de la Francophonie. *Organisation Internationale de la Francophonie* [online]. 2016.